

asbider

AKADEMİ SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

Cilt: 7/ Sayı: 19

ISSN: 2667-4866

AKADEMİ SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

ISSN: 2667-4866

OCAK 2020

Cilt: 7 Sayı:19

KURUCU FOUNDER

Prof. Dr. Yusuf Tekin

EDİTÖR EDITOR

Dr. Öğr. Üyesi Ayşe Selmin SÖYLEMEZ

TÜRKÇE DİL EDITÖRÜ TURKISH LANGUAGE EDITOR

Doç.Dr. Aysun ALTUNÖZ

İNGİLİZCE DİL EDITÖRÜ ENGLISH LANGUAGE EDITOR

Doç. Dr. Aslı Özlem TARAKÇIOĞLU

EDİTÖR YARDIMCILARI EDITOR ASSISTANTS Dr. Öğr. Üyesi Oğuzhan YAVUZ

Arş.Gör. Fatih ÇELİK Arş.Gör. Kadirhan ÖZDEMİR

DİZGİ TYPOGRAPHIC/LAYOUT

Mahmut Esat SEVİLAY

İDARE MERKEZİ YAZIŞMA VE HABERLEŞME

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Emniyet Mahallesi,

Abant Sokak No: 10/2 E Blok Kat:7 Yenimahalle/Ankara Tel: (0312) 202 8303

asbider@hbv.edu.tr

kadirhan.ozdemir@hbv.edu.tr

---

asbider
AKADEMİ SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

ANKARA
HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

YAYIN KURULU EDITORIAL BOARD

- Prof. Dr. Abdullah YILMAZ (Anadolu Üniversitesi)
Prof. Dr. Ali YAYLI (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi)
Prof. Dr. Erkan AKAR (Afyon Kocatepe Üniversitesi)
Prof. Dr. İbrahim BİRKAN (Atılım Üniversitesi)
Prof. Dr. Kemal TİMUR (Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi)
Prof. Dr. Nejdet ATABEK (Anadolu Üniversitesi)
Prof. Dr. Onur Ender ASLAN (Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi)
Prof. Dr. Şevkiye KAZAN NAS (Akdeniz Üniversitesi)
Doç. Dr. Aysu ALTAŞ (Aksaray Üniversitesi)
Doç. Dr. Kenan KOÇ (Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi)
Doç. Dr. Mustafa USLU (Akdeniz Üniversitesi)
Doç. Dr. Ömer ALANKA (Atatürk Üniversitesi)
Doç. Dr. Selcan GÜRÇAYIR TEKE (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Abdülkadir ÇORBACI (Adıyaman Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Adem ARMAN (Akdeniz Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Ahmet KILIÇ (Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Emrah BİLGİNER (Hitit Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Nurdan ORBAY ORTAÇ (Kırıkkale Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Serdar ÜNAL (Aydın Adnan Menderes Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Yüksel GÜNGÖR (Kocaeli Üniversitesi)

DANIŞMA KURULU ADVISORY BOARD

- Prof. Dr. Ali DUYMAZ (Balıkesir Üniversitesi)
Prof. Dr. Ayla Sevim EROL (Ankara Üniversitesi)
Prof. Dr. Behçet Kemal YEŞİLBURSA (Bursa Uludağ Üniversitesi)
Prof. Dr. Hafez ABDO (Sheffield Hallam University)
Prof. Dr. Halil Rahman ACAR (Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)
Prof. Dr. Hamit COŞKUN (Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi)
Prof. Dr. Hasan KAVAL (Atılım Üniversitesi)
Prof. Dr. Hülya ARGUNŞAH (Erciyes Üniversitesi)
Prof. Dr. Işıl ÖZYILDIRIM (Hacettepe Üniversitesi)
Prof. Dr. İlker ALP (Trakya Üniversitesi)
Prof. Dr. Jülide YILDIRIM ÖCAL (TED Üniversitesi)
Prof. Dr. M. Öcal OĞUZ (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi)
Prof. Dr. Mehmet Mahfuz SÖYLEMEZ (İstanbul Üniversitesi)
Prof. Dr. Mehmet VURAL (Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)
Prof. Dr. Metin EKİCİ (Ege Üniversitesi)
Prof. Dr. Murat TOSUN (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Özden YALÇINKAYA ALKAR (Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)
Prof. Dr. Pınar GÖZLÜK KIRMIZIOĞLU (Sivas Cumhuriyet Üniversitesi)
Prof. Dr. Tülen SANER (Yakın Doğu Üniversitesi)
Doç. Dr. Aslı Özlem TARAKÇIOĞLU (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi)
Doç. Dr. Ayşe Fatma EROL (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi)
Doç. Dr. İbrahim AKKUTAY (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi)
Doç. Dr. İbrahim Efe EFEOĞLU (Adana Alparslan Türkeş Bilim ve Teknoloji Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Ahmet Hulusi AKKAŞ (Erciyes Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Ebru AK (Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Elif YILMAZ FURTUNA (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Emel KAYNAKCI (Akdeniz Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Nevfel BOZ (Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi)
Asst. Prof. Dr. Ioannis KARRAS (Ionian University)
-

İÇİNDEKİLER CONTENTS

MAKALELER ARTICLES

- Açelya OĞUZ** **5-22**
HALK HİKÂYESİLİĞİNİN İNTERNET KÜLTÜRÜNE ADAPTASYONU VE METİNLERARASILIK BAĞLAMINDA TOPLUMSAL CİNSİYET
ADAPTATION OF FOLK STORY TO THE INTERNET CULTURE AND SOCIAL SEX BY INTERTEXTUALITY
- Cengiz SARI** **23-32**
SİYASİ PARTİLER VE SEÇİM KAMPANYALARININ FİNANSMANININ KADIN ADAYLARIN SEÇİLMELERİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ
THE EFFECT OF FINANCING THE POLITICAL PARTIES AND ELECTION CAMPAIGNS ON THE SELECTION OF WOMEN CANDIDATES
- Çağla YILMAZ** **33-47**
TRABZON HALKEVİ DERGİSİ İNAN'DA YAYIMLANAN FOLKLOR METİNLERİ ÜZERİNE BİR İNCELEME AN EXAMINATION OF FOLKLORE STUDIES IN TRABZON HALKEVİ MAGAZİNE "İNAN"
- Emre ÖRÜN** **48-62**
KOMPLEKSİTE İKTİSADI VE AJAN BAZLI KOMPÜTASYONEL İKTİSAT
COMPLEXITY ECONOMICS AND AGENT-BASED COMPUTATIONAL ECONOMICS
- Esmâ POLAT** **63-81**
NÂDİRİ DİVANI'NDA YER ALAN NA'T VASIFLI GAZELLER
NA'TS WRITTEN IN THE FORM OF GAZEL IN THE DIVAN OF NADIRI
- Hasan DAĞ** **82-92**
TERMAL TURİZMDE SEYAHAT NEDENLERİNİN ALT BOYUTLARININ BELİRLENMESİ: HAYMANA SAHA ARAŞTIRMASI
DETERMINATION OF THE SUB-DIMENSIONS OF TRAVEL CAUSES IN THERMAL TOURISM: HAYMANA FIELD RESEARCH
- Nuray ŞEHİTOĞLU** **93-109**
ANKARA ETNOGRAFYA MÜZESİNDEKİ ÜÇ AHŞAP KAHVE SOĞUTUCUSU
THREE WOODEN COFFEE COOLERS IN THE ANKARA ETNOGRAPHY MUSEUM
- Şengül YEGIN** **110-126**
POPÜLER KÜLTÜRÜN İSİM BELİRLEMeye ETKİSİ
THE EFFECTS OF POPULAR CULTURE ON NAME

HALK HİKÂyecİLİĞİNİN İNTERNET KÜLTÜRÜNE ADAPTASYONU VE METİNLERARASILIK BAĞLAMINDA TOPLUMSAL CİNSİYET*

Adaptation of Folk Story To The Internet Culture And Social Sex By Intertextuality

Açelya OĞUZ¹

ÖZET

Halk hikâyeciliği geleneği, insanlığın üç kültür evresi olan sözlü, yazılı, elektronik kültür evrelerinde incelenmiştir. Halk hikâyelerinde işlenen sevdâ hikâyeleri ile milli kahramanlık hikâyelerinin elektronik çağda filmler, diziler, logolar, sosyal medya paylaşımları, capsler aracılığıyla aktarıldığı örnekler üzerinden kanıtlanmaya çalışılmıştır. Hikâyelerdeki kahraman tipleri üç gruba ayrılmıştır: sevgilisinin peşinde koşan kahra-man, milli meselelerle ilgilenen destani kahraman, âşık- destani kahraman. Eldeki veriler metinlerarasılık kuramı çerçevesinde yorumlanmıştır. Metinlerarasılığa göre yazılan hiçbir metnin yeni olmaması, bellekte var olan bilginin yeniden yazıldığı düşüncesi halk hikâyelerinin ikincil sözlü kültür ortamına taşınmasını izah etmektedir. Eril anlatımların karşısında kadınlığın masal dünyasında kendine daha çok yer edinmesi-yle metinlerde erkek kılığına giren kadınlara rastlanmaktadır. Destan kahramanı gibi milli meseleleri konu edinen kadınlar ile pasif kadınların görsel unsurlarda işlenişini analiz edilmiştir. Görsel unsurlar üzerinden erkek otoritesine başkaldırı, mitolo-ji üzerinden kadın şiddetine dikkat çekilen görseller kuramsal çerçevede değerlendirilmiştir. Ayrıca film sektöründe geleneğin yanlış yorumlanarak gelenek karşıtı söylemlerin geliştirilm-esi, bireylerin gelenekten kopması, tek-tipleşmesi üzerine fikir yürütülmüştür. Bu çalışmanın amacı gelenekteki unsurların içeriklerinin kaybolmadığını, farklı iletişim kanallarıyla şekil değiştirdiğini göstermektir. Çalışmada, Kültür Evreleri - An-latı Kahramanlarının Gerçekliği, Hikâye Kahramanlarının Eril Gerçekliği, Elektronik Kültürün Eril Halk Hikâyesi Tipleri ve Güçlü Dişil Karakterleri alt başlıkları kullanılarak metinler-arasılık bağlamında açıklanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Elektronik kültür çağı, halk hikâyeciliği, erillik – dişillik, sinema, sosyal medya

ABSTRACT

The tradition of folk narrative has been studied in the oral, written and electronic culture phases of the three culture phases of humanity. It's been tried to be proved through the examples that the national heroism stories and love stories are transmitted through films, serials, logos, social media sharing and caps in the folk stories. The hero who pursues his talent in storytelling, the hero of the epic who is interested in national issues, is studied in three groups as the hero of love and epic. The available data have been interpreted within the framework of intertextuality theory. The fact that no text written according to intertextuality is new and that the information in memory is rewritten explains the transfer of folk tales to the secondary verbal culture. The female motive opposite the masculine narratives is discussed. Women's disguise in the fairy-tale world, women disguised as men, women who are interested in national issues such as the hero of epic and passive women in visual elements are discussed. The rebellion of the male authority over the visual elements and the attention to the female violence through and passive women in visual elements are discussed. The rebellion of the male authority over the visual elements and the female violence through the mythology are also discussed. In addition, in the film industry, an idea was made on the development of anti-tradition discourses, misinterpretation of individuals, and tectification. The aim of this study is to show that the contents of the elements in the tradition are not lost, and they change shape with different communication channels. In this work Culture Phases – The Reality of Narrative Heroes, The Masculine Reality of the Story Heroes The Masculine Folk Story Types of Electronic Culture and Strong Feminine Characters have been analysed using subheadings.

Keywords: Age of electronic culture, folk narration, masculinity-femininity, cinema, social media.

GİRİŞ

Metinlerarasılık, Rus kuramcı M. Bahtin tarafından ortaya atılmıştır. Kurama göre her metnin kendi eş metniyle varlık göstermektedir. Hiçbir metin, tek başına yazarın kaleminden çıkamaz. Metinler ortaya çıktıkları coğrafyanın belleğiyle varlık sürdürmektedir. Metinlerarasılık kavramını Ahmet Özgür Güvenç, kuramcılardan edindiği bilgiyi şu şekilde aktarmaktadır: “Her metnin bir içmetin olduğunu belirten Barthes, metinlerin kendilerinden önceki ve çevrelerindeki kültüre ait başka metinleri içerdiğini söyler.” (Güvenç, 2019: 23) Metinlerin olay örgüleri ve kahramanların olaylar karşısında takındıkları tutumlar farklı metin türleri olmalarına rağmen benzerlik göstermektedir. Bu durum sözlü kültürden gelen akışkan bir alt yapının ürünüdür. Sözlü kültürde, masal veya halk hikâyesi kahramanının dinleyicisinin yaşını, cinsiyetini dikkate alarak olay örgüsünü şekillendirmektedir. Bu şekillendirme, aktarıldığı kültürün kültürel bilinci neticesinde ortaya çıkmaktadır. Bahtin’den aktaran Güvenç, metinler arasındaki ilişkiyi şu şekilde açıklamaktadır: “Her metnin ancak diğer metinlerle ve çerçevesiyle kurduğu bağ sayesinde özgünleşebileceğini düşünmektedir. Bu bağlamda metnin anlamını ve değerini diğer metinlerle kurduğu ilişkiler (metinlerarasılık) belirler.” (Güvenç, 2019: 21) O halde birden fazla metin ile kültürel unsur iç içe geçmiş durumdadır. Bu unsurlar her metni kendi iç dinamiğine göre beslemekte, geliştirmekte veya esin kaynağı hâline getirmektedir. Bu yorumlamadan hareketle dizi izleyicilerinin dizilere “hep aynı konuların işlendiği, kahramanların diğer dizilerdeki kahramanlara benzediği” eleştirileri metinlerarasılık bağlamında incelendiğinde kültürel belleğin elektronik ortama aktarılmasını açıklamaktadır. Bellekte olan metinler, farklı kanallarla izleyiciye, dinleyiciye, okuyucuya taşınmıştır. Bu kanal masal, halk hikâyesi, destan gibi metin merkezli; dizi, film, reklam gibi görsel-işitsel, afiş, fotoğraf, resim gibi görsel unsur barındırabilir. Genette, unsurlar arasındaki geçirgenliği şu şekilde izah etmektedir: “Tüm yazarlar sadece tek bir kitap yaratırlar ve tüm kitaplar geniş bir kitap, sonsuz bir kitaptır.” (Genette’den akt. Güvenç, 2019: 27) Sözlü kültürün anonim anlatıları, farklı coğrafi bölgelerde, farklı dinleyici kitlelerine hitap etmekte iken kurgusal benzerlik bulunması metinlerarasılıkla açıklanabilmektedir. Çalışmada, bu benzerler dikkate alınarak eril anlatıcının dili olan halk hikâyeleri incelenmeye çalışılmıştır. Halk hikâyeciliğinin toplumsal cinsiyet açısından ele alınması farklı bir tür olan masal metinlerinden alınan örneklerle kıyaslanmaktadır. Masalın, kadın anlatıcıların bakış açısını yansıtması, kuramın ve makalenin unsurları kıyaslayarak ikincil sözlü kültür ortamına taşınması sürecini, icra edildiği toplumun cinsî algısını yansıtmasına dair işaretler barındırmaktadır. Bu işaretler üzerinden birtakım çıkarımlar yapılacaktır.

Halk hikâyeciliğinin, destancılık geleneğiyle bağı olduğu çeşitli araştırmacılar tarafından dikkat çekilmiştir. Destan metinlerinin zamanla hikâyeleşmesini Boratav, Köroğlu anlatısı üzerinden açıklamaktadır. “Halk Hikâyeleri ve Halk Hikâyeciliği” adlı kitabının önsöz kısmında “Köroğlu Destanı” adlı kitabında geçen Köroğlu metinlerinin destan olduğu fikrinden vazgeçtiğini bu metnin “Köroğlu Hikâyesi” olarak adlandırılmasının daha uygun olacağını söylemiştir. Benzer mahiyette destandan halk hikâyesine geçiş mahsulü olarak kabul edilen Dede Korkut’un

destanî kısmının yavaş yavaş silinip hikâye formuna büründüğünü ifade etmektedir. Boratav türler arası geçişle alakalı şu yorumu yapmaktadır: “... Bu bakımdan, sade Köroğlu hikâyeleri değil, mevzuları itibariyle tamamen epik mahiyet arzeden Dede Korkut hikâyeleri bile, destanın yerini yavaş yavaş alan yeni nev’in, romanın ve hikâyenin iptidaî numunelerini veriyor. Sözlü ananelerdeki halk hikâyelerinde biz masal, destan, şiir unsurlarını karışmış bir halde bulunduğunu görüyoruz.” (Boratav, 2011: 11) Boratav’ın değerlendirmeleri destan metinlerinin halk hikâyesine dönüşüm sürecine dikkat çekmektedir. Bu açıklama bazı halk hikâyelerinde milli meseleler için savaşan hikâye kahramanının milliliğini açıklamaktadır. Halk hikâyesi 1950’li yıllarda şu şekilde tanımlanabilirdi: “Kahvehanelerde, âşıklar tarafından anlatılan genellikle aşk konularını ele alan, âşığın anlatımı sırasında ses tonuyla, eşyalarıyla, hareketleriyle hikâyeyi tiyatrolaştırarak anlattığı türdür.” Bu tanımlamaya “âşık” kelimesi yerine “meddah” da denebilir çünkü meddahlar da birer hikâye anlatıcısıdır. Halk hikâyesi 2000’li yıllardan sonra internetin hızla yayılması, sosyal ilişkilerin sanallaşması bu türün ikincil sözlü kültür ortamına taşınmasına sebep olmuştur. Sanal dünyada hikâyeler internet kullanıcıları aracılığıyla sosyal medyadan, çeşitli platformlardan, bloklardan, paylaşım sitelerinden dünyaya yayılmaktadır. O halde artık halk hikâyelerini kahvehanelerden değil görsel- işitsel sanal dünyadan takip etmek bilginin elde edilebilirliği açısından önemlidir. Çalışmada hikâyenin taşındığı yeni ortamı ve içeriği toplumsal cinsiyet açısından metinlerarasılık bağlamında ele alınmaya çalışılacaktır.

Halk hikâyeciliği geleneği, iki eril kahraman tipi üzerinde şekillenmektedir. Bu kahramanların ilki halk hikâyesi formunda aşkı için çöllere düşen, dağları delen, bitmek bilmez kara sevdıyla sevgilisine bağlı tiptir. Bu tip Kerem ile Aslı, Ferhat ile Şirin, Âşık Garip ve Şahsenem hikâyelerindeki tiplerdir. İkinci tip ise destan kahramanı formunun hikâyeleşmeye başladığı evreye denk gelen anlatımdır. Bu tipler Köroğlu, Kirmanşah gibi millî yönüyle aşkı bir arada yaşayan tiptir. Bu iki âşık tipi değişen dünyaya ayak uydurarak form değiştirmeye başlamıştır. Toplumsal hayat, akışkandır, sürekli bir var oluş ve yenilenme içerisindedir. Başka bir ifadeyle toplumsal kurallar, yaşam şekilleri sürekli değişme ve gelişme içerisindedir. İnsanlık tarihinde insanoğlunun mağaralardan çıkması, avcı ve toplayıcılıktan tarıma geçiş, zamanla tarımın makineleşmesiyle ürün fazlalığının oluşması, bunları depolayacak sistemlerin tasarlanması (kiler, turşu, reçel) üretimin evrimini göstermektedir. Tarladan çıkan ürünün başka ürünlerle karıştırılıp tüketime sunulması, ürünlerin seri üretime geçmesi tüketimin makineleşmesinin eseridir. Bu süreç yaşanan koşullarına bağlı olarak insanın sosyolojik olarak da değişmesini beraberinde getirmektedir. Başlangıçta hayatta kalabilmek için bir arada kalmak zorunda olan insan, doğayı kontrol altına almaya başladı. Yaşamsal ihtiyaçlarını daha kolay temin etmesi bireyselliği beraberinde getirdi. Türk toplumu özelinde incelendiğinde köy yaşantısında hayvancılıkla uğraşan tarım yapan insan, sosyalleşme alanı olarak eril mekân olarak kahvehaneler, köy odaları; dişil mekân olarak tandır başı, ev gezmeleri kabul edilebilmektedir. Bununla beraber kadınlı erkekli toplanma mekânları olarak düğünler, bahar ve dini bayramlar, çeşme başları, burgur çekme törenleri bir arada olmayı sağlayan mekânlardı. Bu mekânlarda destan, masal, halk hikâyesi, korku hikâyeleri anlatılırdı.

Tarımın makineleşmesi, insanların daha az emekle yaşayabilme şansının olması köyden kente göçü beraberinde getirdi. Bu süreç insanın kendisini de makineleştirmiştir. İnsanın sosyolojik değişimi, şehrin karmaşasına ayak uydurmaya çalışmasıyla yeni bir form kazanmıştır. Değişim, yaşanılan yeri, yiyecekleri, insan ilişkilerini, aile bağlarını yeniden şekillendirmiştir. Toplanma mekânları ortadan kalktıkça birey yalnızlaştı. İnsanların sosyalleşme ihtiyacını teknoloji karşılamaya başladı. Geleneksel mekânlardaki anlatılar birincil sözlü kültür ortamından ikincil sözlü kültür ortamına taşındı. İnsanların “Nenem anlatırdı.” ile başlayan söylemleri metinlerarasılık kuramında “hiçbir unsurun kaybolmayıp aktarıldığı” fikrini desteklemektedir. Benzer şekilde yaşı diğerlerinden biraz daha büyük olan çocuğun merdiven başında cin hikâyeleri anlatması da internet ortamına taşınarak “korku hikâyeleri” videoları, ufo görüntüleri, hayalet görselleri olarak yayılmaya başlamıştır. Çalışma, bu değişim süreçlerini gözlemleyerek değişimin parçası olan mekânın, insanın sosyal ihtiyaçlarının değişim ve dönüşüm süreçlerini incelemektedir. Sosyal hayatın değişimi içerisinde internetin rolüne dikkat çekip günümüzdeki aşk anlatılarının icracısını, icra ortamını, hedef kitlesini tespit etmektedir.

1.Kültür Evreleri, Anlatı Kahramanlarının Gerçekliği

Toplumun kültür evreleri üç aşamayla değişti: Sözlü kültür, yazılı kültür, elektronik kültür. İnsanlığın ilk tanıştığı evre sözlü kültür çağıydı. Göçebe, avcı-toplayıcı toplumlar bu evredeydi. İnsanlar yerleşik hayata geçince ticareti daha sağlıklı yürütebilmek için yazıyı geliştirdiler. Zamanla bu yazı evresi ticaret dışındaki amaçlarda da kullanılmaya başlandı. Yazılı kültürün yaygınlık göstermesi sözlü kültürün yok olduğu anlamına gelmemektedir. Yerleşik hayata geçen insanoğlu tarlada, tandır başında, çeşme başında atadan dededen duyduklarını birbirlerine dille aktarmaya devam ettiler. Teknolojinin geliştiği, sanayileşme, makineleşme evresinde ise elektronik kültür internetle beraber hızla yayılmaya başladı. Fakat bu evrede sözlü ve yazılı kültürü yok etmesi beklenirken aksine bu kültürleri içine alarak büyümeye ve genişlemeye devam etti. Günümüz çağı elektronik kültür çağıdır. Bu çağ aslında sözlü, yazılı, elektronik kültürün iç içe varlığını sürdürdüğü bir dönemdir. Bahsi geçen değişim evreleri, dönüşümünü bir önceki kültürle gerçekleştirdi. Öcal Oğuz, kültürün akışkanlığını şu şekilde açıklamaktadır:

“Yüzyıllar boyunca egemen olan “kent” ve “yazı”nın ruhuna sinen ümmet kültürü her toplumda birbirine benzeyen birikimlerinin 16. yüzyılda kıvılcımları oluşan ve 18. yüzyıldan itibaren Avrupa toplumlarını kasıp kavuran uluslaşma sürecine kaynaklık edememiştir. Bu nedenle ulus belleğinin, tarihinin ve geleceğinin sözel alanda kurgulanması zorunluluğu, özellikle konunun niteliğini tam kavrayamayan sanayileşmemiş toplumlarda halkın anlatı söylemini aydınının tarih söylemine dönüştürmesine zemin hazırlamıştır.” (Oğuz, 2017: 38)

Yazılı kültürü besleyen halk belleği, sözlü kahramanlar, kent yaşamına ve teknolojiye ayak uydurmuştur. Daha önce bahsi geçen iki tip üzerinde bu değişim süreci incelenebilmektedir. Bu tipleri sevgilisinin peşinden koşan âşık ve millî çıkarları gözetken kahraman olarak iki grupta değerlendirilecektir. Üçüncü grup ise bu iki tipin kaynaşarak âşık-millî kahraman

tipini bürünmesidir. İlk gruptaki âşık tipi halk hikâyelerinin kahramanlarıdır. Bahsi geçen bu kahramanların sözlü kültürdeki icra ortamı kahvehaneler, icracısı ise âşıklardır. Benzer şekilde millî kahramanların ve karma nitelikli kahramanların da icracısı ve icra ortamı aynıdır. 1973 yılında Muhan Bali tarafından keşfedilen hikâyeye anlatıcısı Behçet Mahir, kahvehanede Koroğlu destanını anlatırken keşfedilerek kendisinden derleme yapılmıştır. Eldeki en kapsamlı destan derlemelerinden biri olmuş âşık-millî kahramandır. Halk hafızasındaki Kerem ile Aslı, Ferhat ile Şirin, Âşık Garip ile Şahsenem anlatıları ise birinci tip kahramanlardır. Bu anlatı kahramanları halk tarafından yaşamış karakterler olarak kabul edilmektedir. Tarihsel olarak bu kişilerin gerçekliği tartışmalı konulardan biridir. Nitekim, “Yaşadığı kabul edilen zamandan çok sonra derlenmiş hikâyeye, efsane, menkıbe gibi anlatılar yoluyla günümüze gelen ve anlatı bağlamında “inanılan” âşıkların varyantlaşan hayatlarından ve şiirlerinden oluşan biyografiler, antolojiler ve edebiyat tarihleridir.” (Oğuz, 2017: 39) Gerçek hayatta yaşadığı kabul edilen bu kahramanlar, icracıların kendi bakış açılarına göre tekrar yorumlanmış, tüketim bağlamında halkın geleneklerinin etkisiyle form değiştirmiştir. Bu şekilde bir kahramanın birden fazla anlatısı, olayı meydana gelmiştir. Bu anlatılarda kahramanların yaşadığı bölgelerde birer kanıt mevcuttur. Bir kayalık, ziyaret, onların adının verildiği bir nesne ile ölümsüzleştirilmiş yapılar bulunabilmektedir. Halkın inanarak saygı duyduğu, kelime dünyalarında yaşayan unsurlar olarak incelenebilir. “Kerem’in Aslı ile yanıp kül olduğuna inanıldığını ve mekânların bu anlatıların gerçekliğinin kanıtları olarak görüldüğü ve gösterildiği durumları anlamlandırmak ve yorumlamak daha mümkün hale gelmektedir.” (Oğuz, 2017: 44) Anlatıların turizminin yapılması, belediyelerin bu kahramanların heykellerini, müzelerini yapmaları kültürü pazarlamaya yönelik eylemlerdir. Amasya’da yaşadığı iddia edilen Ferhat ile Şirin’in anlatıları halk belleğinde canlılığını sürdürmektedir. Ferhat’ın deldiği dağın üzerine kurguyu anlatan heykeller dikilmiştir. Bu yolla anlatıya kutsiyet kazandırılmıştır. (Ek1) Halk hikâyesi kahramanları, destanî kahraman olmasının dışında âşıkların hayatı diye aktarılan anlatılar da halk hikâyesi formundadır. Ercişli Emrah, Erzurumlu Emrah, Âşık Veysel’e atfedilen aşk hikâyeleri de halk arasında tarihi gerçeklik olarak anlatılsa da bu anlatılar halk hikâyesi olarak değerlendirilmelidir. Hikâyeye kahramanlarının gerçekliği üzerine tartışmalar yürütülmüştür. Oğuz, hikâyeye kahramanlarının gerçekliği konusunu şu şekilde açıklamaktadır:

“Her biri gerek yazılı gerekse sözlü olarak onlarca benzer veya eş metin meydana getiren bu hikâyelerdeki kalıplaşmış hayat hikâyelerini gerçek biyografiler olarak düşünmemeliyiz. Hangi âşığın hayatı etrafında teşekkül ederse etsin hiçbir hikâyeye şayet sözlü gelenekte yaşıyorsa tasnif edildiği biçimde kalmaz. Böyle olunca hikâyeden biyografi tespit etmede aceleci hükümler verilmemelidir. Halk hikâyelerindeki biyografilerin, masallardaki biyografilerden folklor metni olmaları açısından fark yoktur.”(Oğuz, 2000: 87)

Halk hikâyeleri, sözlü olarak icra edilmesinin yanı sıra yazılı kültürde de yaşamaya devam etmiş, bir kısmı yazıya aktarıldıktan sonra da sözlü kültürde varlığını sürdürmüştür. Bu anlatıların evrimsel sürecidir. Anlatılar; internetin yaygınlaştığı, bireyselliğin zirvede olduğu dönemlerde de varlığını sürdürmüş, icra mekânını değiştirerek kendisine yeni ortamlar bulmuştur. Üçüncü

bölümde İnternet ortamının halk hikâyeleri, motifleri, anlatıları örnekler üzerinden incelenerek analiz edilecektir.

2. Hikâye Kahramanlarının Eril Gerçekliği

Halk hikâyeleri genellikle köy odaları ve kahvehanelerde, erkek âşıklar tarafından erkeklere anlatılırdı. Kadınlar bu kahramanlık veya aşk anlatılarını kocalarından dinleyerek edinebilirlerdi. Kadınların ifade özgürlüğünü kullandıkları alan masallardır. Bu anlayıştan hareketle “tandır başı masalları” veya “kocakarı masalları” gibi adlandırmalar verilmiştir. Masal kahramanındaki kadın motifi, halk hikâyesine nazaran daha aktiftir. Halk hikâyesi tipleri ise erkek edimleri etrafında şekillenmiştir. Aşkından yanan kül olan Kerem, dağları delen Ferhat, çöllere düşen Mecnun’dur. Aslı Uçar, Kerem ile Aslı hikâyesindeki cinsiyet edimlerini şu şekilde yorumlamaktadır:

“Kerem ile Aslı” hikâyesinde Aslı’nın olay örgüsünü etkileyen iradî eylemleri yok denecek kadar azdır hatta Aslı’ya olay örgüsünün en pasif kişisi de denilebilir. Ailesi tarafından kaçırılır, Kerem tarafından takip edilir. Hikâyenin olay örgüsüne bakıldığında ataerkil toplumsal düzenin edilgen, pasif ve boyun eğen kadın imgesi yeniden üretilmekte gibi görünmektedir. Bu imgenin, dinleyicinin ve sözlü geleneğin beklentisiyle de bir ölçüde örtüştüğü düşünülebilir. Hikâyenin çok az yerinde Aslı’nın etkin ve iradî bir eylemde bulunduğunu görürüz. (Uçar, 2009 :82)

Halk hikâyelerinin ana eksenindeki erkek simgesi betimlemelerde, âşığın sevgilisine yazdığı güzellmelerde de karşımıza çıkmaktadır. Kadın açılmadık gül goncası, derilmeyi bekleyen gülzardır.² Benzer şekillerde avcı erkek, av kadındır. Bu metefor kadın-erkek ilişkilerine yorulmuş, erkeğin aşkı bu tarz psikanalitik bilinçaltını yansıtan şiirler üzerinden aktarılmıştır. Erkek ortamları, en az ergenlik çağına girmiş erkekler ve diğer yetişkin erkekler arasında yapılan meclislerdir. Kadının çoğu kez iştirak etmediği sıra gecelerinde anlatılan hikâyeler eril bilinçaltının birer dışavurumudur. Halk hikâyelerinde sazı çalan erkeğe karşılık olarak sazla cevap veren, âşıkla atışma yapan kadın kahramanlar da görülmektedir. Kerem ile Aslı hikâyesinde Aslı’nın, Âşık Garip ile Şahsenem hikâyesinde Şahsenem’in saz çalıp şiir söylediği anlatılar da mevcuttur fakat kadın karakterler erkek karakterler kadar etkin değildir.

Halk hikâyeleri anlatıcısının cinsiyeti, anlatılan ortamın kültürel özellikleri, dinleyicilerin beklentilerine göre değişkenlik göstermektedir. Anaerkil bir toplumda anlatılan bir halk hikâyesinde anlatıcı şüphesiz kadın olacaktır. Erkeklerin baskın olduğu toplumların anlatıları incelendiğinde olay örgüsü erkek figürü üzerinden şekillenmektedir. Aktarıcı âşık geleneği içinde yetişmiş taraflı kişi olduğu için karakterlerin tarihsel gerçekliği ölçülemez. Dolayısıyla bade içen Emrah,

2. Açılmadık bir gül idim açıldı yaprağım
benim Şükür olsun Bâri Hüda’ya gitmedi canım
benim Kudretinden su yürüdü şâd oldu bağrım
benim Direr ise Kerem dersin istemem şimden
geri İndi saraydan yürüdü
Uyan avcı meral geldi
Şavkı âlemi büttüdü
Uyan avcı avın geldi(Uçar, 2009 :82)

Molla Kasım'ın şiirlerini yakacağını bilen Yunus birer tarihsel kahraman olarak değil toplum tarafından idealleştiren kahraman olarak değerlendirilmelidir. Aktarıcı olarak âşıklar bireysel şiir yazarken duydukları sevdalıları, kahramanları şiirlerinde anıştırma yaparak okuyucuyu yönlendirmektedirler. Bu yönlendirmeler neticesinde de halk hikâyesi epizotları hakkında bilgi alınabilmekte, dinleyicinin dikkatleri yönlendirilmektedir.⁴

3. Elektronik Kültürün Eril Halk Hikâyesi Tipleri ve Güçlü Dış Karakterleri

Elektronik ortamı ele alırken bir önceki kültür ortamı olan yazılı kültür ortamıyla birlikte ele almak gereklidir. Erillik halk hikâyeciliğinde âşık, kahraman, kahraman-âşık olarak üç gruba ayırmıştık. Yerleşik hayatta, Türk kültürü ekseninde yazılı kültür çağının en köklü olduğu dönemlerden biri Osmanlı'dır. Osmanlı'da halk yaşantısında erillik kavramı halk terminolojisinden hareketle açıklanmalıdır. Osmanlı'daki külhanbeyleri, kabadayılar, tulumbacılar kentli insanın mahallesindeki sözlü töreleri denetleyen tiplerdir. “Kabadayı, semtin kadınlarının korunmasını, başka semtlerden istenmeyen ziyaretçilerin gelmemesini, semt sakinleri arasındaki meselelerin dürüst ve adil bir biçimde çözülmesini ve uygunsuz davranışların cezasız kalmamasını sağlıyordu. Külhanbeyi ise erikliğın sorumsuz ve lümpen tarzına işaret ediyordu.” (Ulanay, 1955: 43) Bu tipler ‘mahallenin kızına göz diken cezalandırma’ görevini üstlenmektedir. Bu yönüyle de bir anlamda Türk geleneklerindeki saygı, hürmet prensiplerinin denetleyicilerindedir. Ortega Gasset'in “İnsan ve Herkes” adlı kitabında insanın olaylara karşı tutumunu üç aşamada incelemektedir. Bu aşamanın ilki ötekileşmedir.⁵ Mahalle delikanlılarının sahiplenici tutumu ve mahallesinden olmayanı ‘yabancı’ , ‘öteki’ kabul etmesi, bireylerin kültürel kodlarla modern dünyaya taşıdıkları başlangıca dönme korkusunun bir yansıması kabul edilebilmektedir. Gasset, “İnsan, insan olarak, uçup gidebilir, tam ve kesin bir ötekileşme sonunda, sessizce yeniden hayvan düzeyine dönebilir. Kültürün yazgısı, insanın geleceği, varlığımızın derininde bu dramatik bilinci hep canlı olarak saklamamıza, bağrımızda mırıldanan bir kontrpuan gibi, bizim için yalnızca belirsizliğin kesin olduğunu iyice içitmemize bağlıdır.” (Gasset, 1999:46) psikolojik çözümlemesi mahalle kültürünün biz, dışarıdan gelenin ise tehlike taşıyıcısı olarak görülmesi bu bilincin mahsulüdür. Bu eril kahramanların aşkları halk hikâyelerindeki tavırla örtüşmektedir. Günümüze kadar gelen “mertçe sevmek” ifadesinin eril söylemidir. Bu terimler elektronik kültür çağında görsel malzemelerde sıkça kullanılmış, anlam farklılaşmasına uğrayarak mafya tiplerleriyle özdeşleştirilmiştir. Sevdiği kadına “topuğuna sıkırım” naralarıyla gelenek taraftarı modernizm karşıtı olarak gösterilmiştir. Günümüzde de devam eden bu algı gelenek taraftarı değil gelenek karşıtı bir tavidir. Anadolu'da karısını döven

3 Kerem'e benzer şekilde, Garip de çoğunlukla tarihsel bir kişilik olarak ele alınır, ancak Şah Senem de hikâyede saz çalır şiir söylemesine rağmen tarihsel bir kişilik olarak araştırılmaz. Bu hikâye bir âşığın hayat hikâyesidir. Bir şairin şiirleri üzerine kurulmuştur. Eskiden var olan bir konu alınıp işlenmiştir. (Uçar, 2009: 80)

4 Âşık Garip sazın asmış duvara

Kerem yana yana dönmüş fenere

Kusuri'nin gözü benzer pınara

Ene'l -hak diyen var sen n'olacaksın (19. yy. Ruhsati)

Yunus'la devrana uymak isteyen

Mecnun'ca gönlünce Leyla besleyen

Dağa külük vurup Şirin sesleyen

Var gönlüme girme gönlüm dert doldu (20. yy. Nizamoglu) , (Oğuz, 2007: 45)

kabadayı tiplere aşağılayıcı lakaplar verilmesi, bayramlarda el öptürülmemesi, selam verilmemesi, kahvehanelerde yer verilmemesi aslında geleneğin kadına şiddete karşı bir tavır gösterdiğinin kanıtıdır. Bu bakış açısı geleneğe uzaktan bakan senarist ve yönetmenlerin geleneğin kentli, modern insanın kafasından olumsuz bir şekilde kodlamıştır. 1900’lü yıllarda çekilen filmlerde gelenek karşıtlığı kendini göstermektedir. Bu eksende kabadayılığın temsil ettiği figür şekil değiştirmiştir. “Yabanılık” veya “delilik” gibi sembolik gösterenlerin inşası da meşruiyet sınırları içinde kalan makbul ve makul olana karşı konumlanan bir hali tanımlamada kullanılan önemli bir sürece işaret eder. (Işık, 2001: 121) Bu delilik olarak adlandırılan tipin getirisi kadına şiddete dikkat çekerek insanların davranışlarını yönlendirmesidir. Götürüsü ise geleneğin yanlış yorumlanarak kabullerinin hiçe sayılması, ötelenmesidir. Bu öteleme küreselleşmeyle beraber tek-tipleşmeyi beraberinde getirmesi toplumsal açıdan dikkat edilmesi gereken bir husustur.

1900’lü yıllar ve günümüze gelindiğinde erillik iki farklı erkek tipinden ilerlemektedir: “Zengin, modern, kentli, beyefendi, aydın/okumuş karşısında mazbut, yoksul, geleneksel, dürüst, cahil olarak kodlanan delikanlılık kimliğinin değişik türleri farklı kültürel pratikler içinde yer alıyordu.” (Işık, 2001: 125) Bu iki erkeklik tipini film, reklam, dizi, sosyal medya, video paylaşım siteleri üzerinden yansıtılmaktadır. Sözlü, yazılı kültürde kahvehanede âşıklar tarafından anlatılan hikâyeler günümüz elektronik kültüründe iletişim üzerinden yönetmen, senarist, fenomenler tarafından anlatılmaktadır. Neyin anlatıldığı bu aşamada önemlidir. Halk hikâyelerindeki sevdasının peşinden koşan genç, milli değerleri için kendini feda eden milliyetçi, “önce vatan sonra sen” diyerek sevgilisiyle helalleşen asker, kahraman tipi başlığı altında incelenecektir.

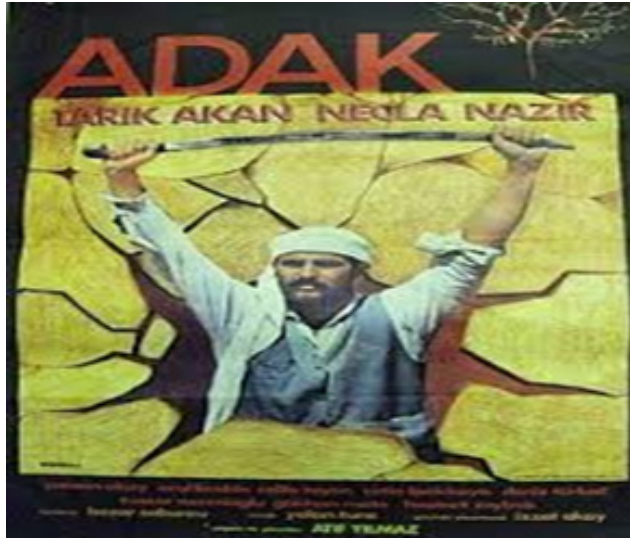
İlk anlatı, kâinatın var oluş serüvenini anlatan, inanılan, kutsiyeti olan mitlerdir. Mitler, başlangıcı anlatan, olağanüstü varlıklarla kurgulanan gerçek öykülerdir. Dünyanın yaratılışı, insanın yaratılışı, ilk günah ve günahın cezası olarak başka bir alemden dünyaya sürgün, dünyanın veya insanların yok oluşu mit anlatılarının temel olay örgülerindedir. Metinlerarasılık bağlamında değerlendirdiğimizde aslında çoğu masalın, destanın, halk hikâyesinin ilk metni mitlerdir. Bu özelliği mitlerin başlangıcı anlatmasıyla ilişkilendirilebilmektedir. Eliade’nin “Mitlerin Özellikleri” çalışmaları miti tanımlamasından hareketle Ömer Tecimer “Sinema – Modern Mitoloji” adlı çalışmasında şu şekilde çıkarımlarda bulunur: “Filmler de tıpkı mitoslar gibi, yaratıcısının kişisel etkisini farklı insanların zihnine taşıyan kolektif, toplumsal ürünlerdir. Bu nedenle, mitosların hem yapısal hem de psikolojik işleyişlerini açıklayan kuramlardan yola çıkarak sinemayı ‘modern mitoloji’ olarak değerlendirmek mümkündür.” (Tecimer, 2006: 11) İnsanların, mitlerin inanılabilirliği ile filmlerdeki kahramanların gerçek hayatta var olduğuna inanmaları benzerdir. Bunun sosyal hayattaki örneği Kurtlar Vadisi dizisinde Çakır karakteri öldüğünde, Ünye’de cenaze namazının kılınması, ölüm yıllarında insanların sosyal medya hesaplarından anmaları, gazeteye verilen

5. Demek ki insanlık tarihi boyunca dönemsel olarak ve giderek daha karmaşık ve yoğun biçimlerde yinelenen üç ayrı aşama görülür: 1. İnsan kendini yitmiş, çevresindeki şeylere gömülüp batmış gibi duyar; ötekileşme’dir bu. 2. İnsan güçlü bir çabayla kendi iç dünyasına çekilerek çevresindeki şeyler ve onlara egemen olma olasılığı üstüne fikirler oluşturur; bu benliğine dalma’dır. Romalıların düşünsel yaşam dedikleri, Yunanlılar’ın theoretikós bíosu, theoria sı. 3. İnsan yeniden dünyada belirerek önceden tasarlanmış bir plana göre harekete geçer; bu da eylem, aktif yaşam, praxis’tir.(Gasset, 1999: 42

Çakır'ın ölüm ilanı, filmlerin inanılrlık noktasında “modern mit” olduğunu kanıtlar niteliktedir. Türk sineması oyuncusu Coşkun Göğen'in “Tecavüzcü Coşkun” olarak anılması, kendisiyle yapılan röportajda canlandırdığı karakterlerin kendi karakteri sanılması sonucu günlük hayatta insanların ona küfretmesinden yakınmaktadır.(Ek3) Nuri Alço'nun filmlerinde gazozla ilaç katmasından etkilenen annelerin, “Dikkat et, gazozuna ilaç katmasınlar.” nasihatı filmlerin, inanılan, gerçek yaşam öyküsü etkisi yarattığının başka bir göstergesidir.

Sözlü kültür çağının malzemesi söz, yazılı kültür çağının kalem-kağıt, elektronik kültür çağının malzemesi ise görüntüdür. Bahsi geçen görüntü, bir fotoğraf karesi, film sahnesi, bir sergi, afiş, logo olabilmektedir. Çalışmamızın bu bölümünde erillik-dişillik kavramlarının halk hikâyesi kurgusu içerisinde incelenecektir. Sinema sektörü elektronik kültürün önemli bir ayağıdır. Yazılı kültür çağına yakın dönemde çekilen Türk sinemaları geçiş dönemi eserleridir. Bu filmlerin bir kısmı doğrudan halk hikâyesi motifleriyle kurgulanırken bir kısmı sadece başrol oyuncusunun milli kahraman hikâye karakteri özelliği taşımaktadır. Filmler, hikâye anlatıcılığının yeni dönemini izah etmek için afişleri ve bazı sahneleri çalışmaya eklenerek incelenmiştir.

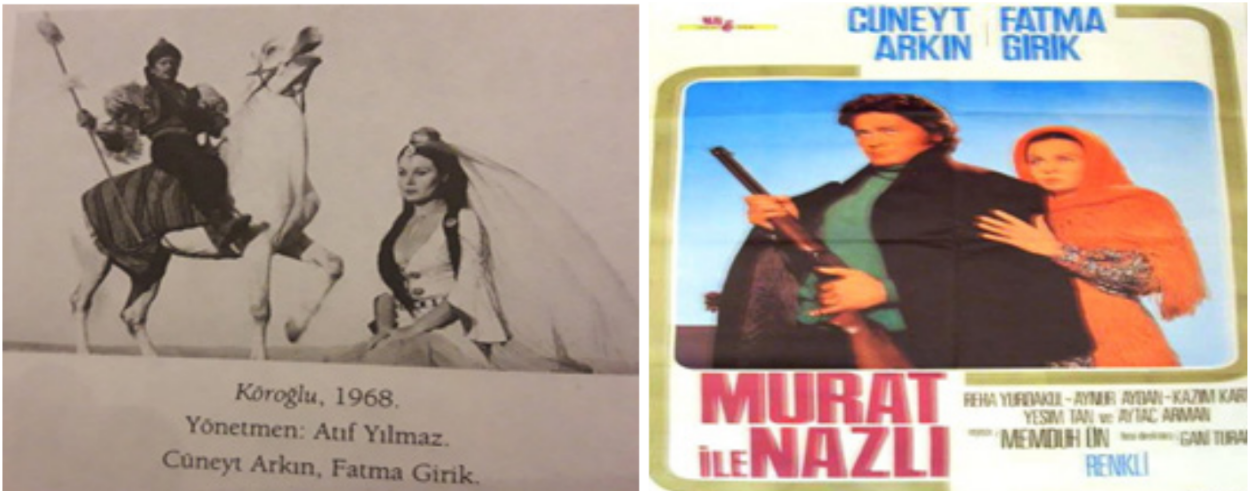
Filmin halk hikâyesi içeriğinden motifler çıkarılmıştır:

1. Aşık olma
2. Anne- baba izin vermez evliliğe
3. Kaçarak evlenme
4. Bir suç işleme, hapse düşme
5. Adak
6. Oğlunu kurban etme
(Hz. İbrahim kıssası)
7. Modern, şehirli insanın kahra
mana eziyet etmesi

1979 yapımı dram filmi Adak filmi konusu iç içe geçmiş aşk eksenli halk hikâyesi ile kıssalar gelenek eleştirisi üzerinden kurgulanmıştır. Kimsesiz Müslüm'ün köyün güzel kızı Gülbahar'la kaçarak evlenmeleriyle başlayan filmin, baş rol oyuncusu Müslüm'ün dilek tutup dileğinin gerçekleşmesi sonucunda oğlunu kurban etmesini konu edinir. Elektronik kültürdeki Gülbahar karakteri sözlü kültürdeki Aslı gibi pasif ve içedönük bir tiptir. Bu kahraman, aşkın peşinde koşan hikâye tipine benzemekle birlikte filmin kurgusu gelenek eleştirisi üzerinedir. Yakın dönemlerde Tarkan ve Zorro gibi filmler de çekilmiştir. Bu tipler ise milli halk kahramanıyla örtüşmektedir.

Sezgin Burak'ın kurgusuyla beyazperdeye aktarılan bu film sözlü kaynaklardan beslenmekle beraber gelenek tam anlamıyla yansıtamamıştır. Türklerin, destani kahramanları (kadınları da dahil) mini etek değil pantolon giyerler. Tarkan'a eşlik eden Alman kurdu olarak bilinen bir köpek türüdür. Destan metinlerinde ve efsanelerde kahramana eşlik eden köpek değil bozkurttur. Kahramanın özellikleri sözlü kültürden alınmış, fakat içerik küresel mitolojinin etkisiyle yorumlanmıştır. Haksızlıkların karşısındaduran, adalet sağlayıcısı Zorro'da Tarkan filmiyle yakın tarihlerde çekilmiş küreselleşmiş destan anlatımıdır. Aradan yüzlerce yıl geçmesine rağmen destanlar, masallar, mitler elektronik kültüre taşınmıştır. Halk belleğinde bu motiflerin unutulmaması ilginçtir. Raglan bu durumda şu soruyu sorar, "İki kuşak önceki kendi aile büyüklerinin adını dahi unutan sözel toplum, hangi gerekçeyle yüzyıllar hatta binyıllar öncesine ait kahramanların hikâyelerini hatırlıyor?" (Oğuz, 2017: 46) Verilen cevap anlatıların aslında mit ve ritüel olduğu yönündedir. Bu filmlerin dışında halk hikâyesini kurgulayarak filmleştiren "Koroğlu" filmi, sevdayı konu edinen hikâye kurgulu Dila Hanım, benzer formdaki Murat ile Nazlı , kadın destan kahramanı Abbase Sultan içerik yönünden değerlendirilmesi gereken elektronik kültür halk hikâyeleridir.

Koroğlu filmi: Sözlü ve yazılı kültür çağında anlatılan Koroğlu Destanının film uyarlaması.

Murat ile Nazlı filmi: İsmi, içeriği, kur-gusu aşk temalı halk hikâyesi özelliği göstermektedir. Arzu ile Kamber an-latılarının benzeridir.

Abbese Sultan: Yiğit, savaşçı, kahraman kadın kahraman motifi kullanılmıştır.

Dila Hanım filmi konunun işlenişi bakımından erkek ve kadın kahramanların eşit baskınlıkta olduğu senaryolardandır. Bu filmin sonunda düşman ailelerin hanımı ve beyi karşılıklı zeybek oynamıştır. Düşman taraflar, âşıkların oynayış tarzından birbirlerine olan aşklarını anlaşmışlardır. Âşıklar öldürüleceklerini bile bile karşılıklı zeybek oynamaktadırlar.

Filmin bu karesinde zeybek oyunu beyle hanımın kurşunlanmasıyla bitmektedir. Bu son âşık eksenli hikâyelerin sonuyla örtüşmektedir. Aşkın ve ölümün yüceltilmesi dönemin arabesk algısıyla ilgilidir. Gelenekten koparılan, küreselleşen, tek-tipleşen bireyin iç bunalımını yansıtır. Benzer dönemlerde piyasaya sürülen Sezen Aksu'nun "Aşk için ölmeli; aşk, o zaman aşk." sözleri dönemin kültürel yapısını ifade etmektedir.

Elektronik kültürün ifade alanlarından biri de dizilerdir. Televizyonlar aracılığıyla Türk insanının evlerine konuk olan dizilerin reyting alması, yapımcısına kâr ettirmesi, izlenmesiyle ilgilidir. Halk, kendi yaşantısına, kültürel değerlerine yakın olan kurguya sahip medya figürlerini takip etmeyi tercih etmektedir. 1998 yılında başlayan Deli Yürek dizisi çekildiği dönemin en fazla

reyting alan dizilerindedir. Kendisinden tam yirmi yıl sonra çekilen Çukur dizisi de büyük hayran kitlelerine ulaşmış, dövmeleeri, tişörtleri yapılmış, duvar yazıları izleyiciler tarafından sosyal medya hesaplarında paylaşılmıştır. Bu iki dizinin benzerlikleri ve sevimleri toplumun kültürel kodlarıyla getirdiği destanî kahraman niteliğine sahip olmalarıyla ilgilidir. Deli Yürek dizisinde Yusuf Miroğlu karakteri haksızlıklara boyun eğmeyen “Çağdaş Köroğlu” niteliklerine sahiptir. “Miroğlu ‘mazlum’un hakkını savunur. İçinden çıkamadığı meselelerde bir mistik ve rehber olarak karakterize edilen Kuşçu’ya danışır. Adil olanı savunmak uğruna gerektiğinde işkenceye bile dayanır. Yolsuzluğa ve adaletsizliğe karşı yürekli bir adamın iradi ve ilkeli yaşam biçimini sunar.” (Sınav, 2000: 17) Danıştığı kuşçu destan kahramanlarında yol gösteren aksakaldır. Miroğlu, bozuk düzenin, otoritenin karşısında halkın savunucusu, adaletin sesidir. Dizinin bir bölümünde Miroğlu haksızlığa karşı duruşunu şu şekilde ifade etmektedir: “Bedenimize yapılacak iki paralık işkencenin ne önemi var . Bize yapılandan dolayı değil memlekete yapılandan dolayı bir intikam duygusu içinde olmalıyım.” (Sınav, 2000: 17) Çukur dizisi aradan geçen yirmi yılda silah kaçakçılığı yapan bir mahallelinin aile gibi olmasını, mafya çatışmalarını konu edinmektedir. Diziyi Türk insanına sevdiren iki unsur vardır. Birincisi dizide “Aile her şey demektir.” sloganıyla mahallelinin birbirlerine kenetlenmeleri, aile üyelerinin birbirleri için fedakârlık yapmaları, mahalle ve mahalleli kültürü, aile bağlarına verilen değer gibi Türk insanının yavaş yavaş uzaklaşmaya başladığı kavramları hatırlatmasıdır. İkinci sebebi ise karakterlerin destan kahramanı profili çizerek halkın kültürel kodlarındaki “yiğit” imajıyla örtüşmesidir. Silahlı çatışmalara (kendi deyimleriyle çatapat) gözlerini kırpmadan girmeleri mitolojideki korkusuz kahraman algısından beslenmektedir. Dizinin bir sahnesi bu toplumsal değişmelere dem vurmaktadır. 2. sezon 28. bölümde Çukur’un analarından biri, ailesiz, kural tanımaz yeni nesil mafyaya şu sözlerle kafa tutar: “Eskiden her şeyin bir kuralı vardı. Yazılı değildi evet ama herkes uyardı. Kadınlara çocuklara dokunulmazdı.” diyerek isyan etmektedir. Yeni nesil mafya: “ Meliha hanım, o eskidendi.” der. Dizi elektronik kültür çağındaki gelenekten, töreden kopuşu eleştirmiştir. Diziler, destanî halk hikâyeleri, destanlar arasındaki bu benzerlik metinlerarasılıkta şu şekilde izah edilmektedir:

“Metinlerarası ilişki sadece gerekli gördüğü kültürel birliktelik ve alıntılar yapma zevki üzerine kurulmaz. Özgünlüğü ne olursa olsun, bir metnin daha önceki metinlerin dokusu içine girmesi bazen içeriğin bu yazınsal,kültürel ya da tarihsel yansımalarından aldığını gösterir. Her yazınsal yapıt özgünlüğüne ya da yeniliğine karşın, var olan yapıtlar ağı içinde yerini alır ve onlarla, yani öteki metinlerle bir yansıma, uyum ve benzeşim ilişkisi içine girer. Kendi kültür birikimini ortaya koyarak, o metni değerlendirmek genellikle okura düşer.” (Kıran, 2007: 363)

Sosyal medya; görüntülerin, sembollerin, logoların sıkça kullanıldığı ortamlardır. Bu ortamlar bilinçli veya bilinçsiz olarak halk anlatılarından, mitolojiden beslenmektedir. Eril otoritenin bakış açısını yansıtan diziler ve filmlerin karşısında dişil tepkiler de vardır. Bu eril eylemlerin karşısında özellikle masallarda karşımıza çıkan kadının erkek kılığına girerek erkek işlerini erkeklerden daha iyi yapması bu tepkinin bir sonucudur. Fesleğenci Kız masalı kılık değiştirerek savaşa katılan

bir genç kıızı anlatır.⁶ Benzer şekilde Saim Sakaoğlu'nun 1973 yılında derlediği doktora tezi "Gümüşhane Masalları" adlı çalışmasının içerisinde yer alan "Ağlayan Narla Gülen Ayva" masalı kız yaratıldığı için babasının gazabından kaçan evlâdın bir devin laneti sonucu cinsiyetinin değişip erkek olması ve sevdiği kızla evlenmesini konu edinmektedir. Halk arasındaki bu anlatılar erkek otoritesine karşı bir tepkidir. Toplumun kadına yönelik beklentileri Evrim Ölçer Özünel şu şekilde gruplandırır:

"Erkek iktidarı: At, avrat, silah

Kadın iktidarı: Ev, er, evlat" (Ölçer Özünel, 2017: 115)

"Fesleğenci Kız" masalının konusunu işleyen, sözlü kültürden beslenen filmler kültürel bir motif olarak olay örgüsünü kurgulamaktadır.

Fatma Girik'in başrolde oynadığı bir filmde Girik'e bıyık takılmaktadır. Kadının kılık değiştirerek erkek işleriyle baş etmesini konu alan birçok film çekilmiştir. Belalı Torun filmi (1962)

Anlatılar bu beklentinin, iktidar mücadelesinin sınırlarını zorlamaktadır. Geleneksel zanaatlar alanında açılan bir sergi kadın mesleği ve erkek mesleğini fotoğraflamıştır.

(III. Uluslararası Fotoğraf Yarışması Sergisi, Ekonomi ve Zanaat)

6. Boratav, Pertev Naili. Zaman Zaman İçinde. Ankara: İmge Kitabevi, 2007.

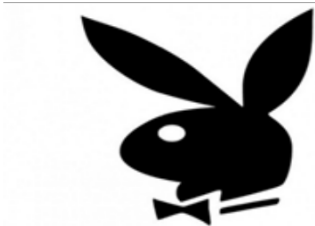
İnce, narin işlerde kadın; zor, önemli işlerde erkek fotoğraflanmıştır. Kadın özelde, erkek genelde varlık göstermektedir. Geleneksel zanaatlarda kadın, eşitliği, birlikteliği halılara ve kilimlere işlemiştir. Eril bereketin simgesi koç boynuzlarıyla, onun dişil muadili baklava deseninin birlikteliğinden oluşan Çin kozmolojisinin Tai Chi veya ying-yang'ını çağrıştıran dokumacı hanımların kıvrım diye tarif ettikleri desen yaşamın kaynağını betimler. (Diler – Gallice, 2018: 80)

Sosyal medyada erkek otoritesine karşı yapılan paylaşımlar, capsler, karikatürler bu tepkileri görselleştirmektedir. Bu görsellerin bir kısmı prensini bekleyen prenseslere tepki gösterirken, bir kısmı da erkek şiddetine karşı mizahi tepkiler vermiştir.

“Bir gün prensim gelecek.” (Joosen,2014: 374) diye bekleyen prensese anıştırma yoluyla gösterilen bir tepkidir. İkinci karikatür ise erkek şiddetini mitolojiyle anlatan bir görseldir. Elektronik kültürün bakış açılarından biri de erilliği yüceltip kadın varlığını yok sayan bakış açısıdır. Bu bakış açısı dergiler, logolar üzerinden piyasaya sürülmektedir. Playboy dergisinin kullandığı logo siyah, papyonlu bir tavşandır. Bu tavşan Amerikan toplumunun seks mitini temsil etmektedir. “Amerikan popüler kültürünün birçok unsuru Patai’ye mitolojik konular çağrıştıır. Sigara ve alkolsüz içecek reklamları ona tanrıların ölümsüzlük içecekleriyle örülü Yunan mitlerini hatırlatır.” (Dorson, 2014: 256) Dorson’un yaptığı yorumdan hareketle Playboy Tavşanı, Amerika’nın zengin, şık, gözde erkeğin pahalı mekânlardaki duruşunu da temsil etmektedir.

Kadınları başından savan güçlü, hevessiz erkek

SONUÇ

İnsanoğlunun kültür ortamı; sözlü kültür, yazılı kültür, elektronik kültür çağları olmak üzere üç grupta incelenmiştir. İnsanoğlunun var olmaya başladığı süreçten yazının icadına kadar olan süre sözlü kültür çağını, yazının icadından internetin sosyal ve ticari hayatımızın bir parçası olmaya başladığı dönem hem sözlü hem yazılı kültür çağını kapsamaktadır. İnternetin, insan hayatının bir parçası olduğu milenyum çağında ise içerisinde hem sözlü kültürü hem yazılı kültürü hem de elektronik kültürü barındırmıştır. Elektronik kültür sözlü kültürün anlatılarından, yaşam tarzından, inanışlarından faydalanmıştır. Sözlü kültürde yer alan halk hikâyeleri, masallar, destanlar konu, olay örgüsü, kahramanların özellikleri form değiştirerek internet ortamına aktarılmıştır. Bu özellik Metinlerarasılık kuramında “unsurların kaybolmadığı, insan bilinciyle farklı kanallara aktarıldığı” fikrini desteklemektedir. Elektronik kültür ortamının malzemesi olan filmler, diziler, logolar, fotoğraflar gibi hedef kitlesinin gözüne, kulağına hitap eden unsurlardır. Bu unsurlarda kullanılan kurgunun sözlü kültürde yaşaması, izleyicilerin “Hep aynı, oğlanla kız kavuşamayacak, kötü adam cezalandırılacak.” söylemleri insanların yüzyıllardır dinledikleri kurgudur. Film ve dizilerde, kahramanın inandırıcılığının olması bu hikâyeleri, halk hikâyesine yaklaştırılmakta ve “modern mit” olarak adlandırılması uygun bulunmaktadır. Sözlü kültürün mahsulü olan halk hikâyeleri elektronik kültürü besleyen kaynaklardan biri haline gelmiştir. Halk kültürü, biten, kaybolmak üzere olan bir unsur olarak görülmüş biran önce derlenip müzelenmesi gerektiği savunulmuştur. Bu çalışma bahsi geçen düşüncenin antitezidir. Halk hikâyelerindeki eril bakış açısı yazılı kültür çağında kabadayı, külhanbeyi, tulumbacı motifiyle kent insanının hayatında yer edinmiştir. Elektronik çağın ise delikanlı tipidir. Halk hikâyeleri kahramanları aşık kahraman, milli kahraman, aşık milli kahraman olarak ele alınmış, bu tiplerin elektronik kültür çağında nasıl kullanıldığı örnekler üzerinden incelenmiştir. Erkeklerin kendi ortamlarında anlattıkları halk hikâyeciliğinin zıt cinsiyetteki anlatı türü “kocakarı masalları”dır. Halk hikâyelerindeki pasif kadın kahramanın yerini masallarda aktif, erkek kılığına girerek erkeklerin yaptığı işleri onlardan daha kolay yapan tip karşımıza çıkmaktadır. Bu tip filmlerde sık kullanılan motiflerdir. Masalların sonunda prensini bekleyen prenses motifinin yerini prense küfreden prenses almıştır. Bu tepki sosyal medya üzerinden eril otoriteye karşı gerçekleştirilen bir eylemdir. Erkek şiddetini temsilen Eros’un aşk oklarını kadına ve Eros’a saplayan karikatürler ve benzerleri de yaygınlık göstermektedir. Köroğlu filmindeki destansı erkek kahramanı, Abbase Hanım filmindeki destansı kadın kahramanlar konunun işlenişi bakımından birbirlerine paralellik göstermektedir. Elektronik kültür çağı, halk hikâyelerinin, mitolojinin, masalların en az sözlü kültür çağı kadar sık kullanıldığı bir dönemdir. Sözlü kültürde bu anlatılara sadece inanılırken elektronik çağda bunların pazarlaması yapılmakta, insanlar bu motifler üzerinden duygularını dile getirmektedir. Dizi karakterleri öldükten sonra kahramanların cenaze namazlarının kılınması veya filmlerdeki kötü karakterlerin günlük hayatta hakarete maruz kalmaları halkın ikincil sözlü kültür ortamındaki karakterlerle kurduğu duygusal bağı göstermektedir. Benzer şekilde kötü sonla biten halk hikâyeleri anlatıldığında, dinleyicinin meddaha tepki göstererek “sevenleri kavuşturması” konusunda yaptıkları uyarı dizilere verilen tepkiyle paralellik göstermektedir. Farklı metinlerin (halk hikâyesi, masal, destan, efsane) veya görsel unsurların (film, dizi, afiş, fotoğraf) birbirleriyle kahraman, kurgu, izleyici-dinleyici tepkisi, inandırıcılık noktasında paralellik göstermesi metinlerarasılık kuramını destekler niteliktedir.

KAYNAKÇA

- Boratav, Pertev Naili (2007). *Zaman Zaman İçinde*. Ankara: İmge Kitabevi .
- Boratav, Pertev Naili (2011). *Halk Hikâyeleri ve Halk Hikâyeciliği*. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.
- Campbell, Joseph (2013). *Mitolojinin Gücü. Kutsal Kitaplardan Hollywood Filmlerine Mitoloji ve Hikâyeler*. İstanbul: Mediacat Kitapları.
- Diler, Ahmet – M. Antoine Gallice (2018). *Kilimin Sembolleri. Unutulmuş Bir Dilden Kesitler*. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Eliade, Mircea (2001). *Milerin Özellikleri*. İstanbul: OM Kuram Yayınları.
- Güvenç, Ahmet Özgür (2019). *Halk Anlatılarının Yeniden Yazımı Süreci*. Tepegöz (1923-2018). İstanbul: Ötüken Yayınevi.
- Işık, Nuran Erol (2001). “Kültürel Bir Kimlik Olarak Delikanlılığın Yükselişi” *Doğu Batı* 15: 121 – 132.
- Kıran, Zeynel – Ayşe (Eziler) Kıran (2007). *Yazınsal Okuma Süreçleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Oğuz, M. Öcal (2000). “Folklorda Yeni Yöntemler ve Aşık Edebiyatı”. *Türk Dünyası Halk Biliminde Yöntem Sorunları*. Ankara: Akçağ Yayınları,83-88.
- Oğuz, M. Öcal ve diğer (2010). *Halkbiliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar 2*. Ankara: Geleneksel Yayınları, {Sydow}.
- Oğuz, M. Öcal ve diğer (2014). *Halkbiliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar 4*. Ankara: Geleneksel Yayınları, {Dorson}.
- Oğuz, M. Öcal (2000). *Türk Dünyası Halk Biliminde Yöntem Sorunları*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Oğuz, M. Öcal (2017). *Hem Varmış Hem Yokmuş. Anlatı Kahramanları Üzerine Yazılar*. Ankara: Geleneksel Yayıncılık.
- Ölçer Özünel, Evrim (2017). *Masal Mekânında Kadın Olmak*. Ankara: Geleneksel Yayıncılık.
- Scognamillo, Giovanni (2010). *Türk Sinema Tarihi*. İstanbul: Kabalcı Yayınları.
- Sınav, Osman-Ömer Lütfi Mete ile röportaj (2001). “*Deliyürek Bir Fenomendir*”. *Babıali Kültür Dergisi*. S.1.
- Teciner, Ömer (2006). *Sinema Modern Mitoloji*. İstanbul: Plan B Yayınları.
- Uçar, Aslı (2009). “*Âşık Şah Senem ve Âşık Aslı'nın Sesleri ve Suskunlukları*” *Millî Folklor* 83 : 79 – 8 Ulanay, R. C. (1955). *Sayılı Fırtınalar*. İstanbul: Yeni Matbaa.

EKLER

Ek1

Ek2

<https://www.youtube.com/watch?v=6HmKP3qZ92U>

Ek3

SİYASİ PARTİLER VE SEÇİM KAMPANYALARININ FİNANSMANININ KADIN ADAYLARIN SEÇİLMELERİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ*

The Effect of Financing The Political Parties And Election Campaigns On The Selection of Woman Candidates

Cengiz SARI¹

ÖZET

Geçtiğimiz yüzyılın başlarında demokratik bir sistem kurmayı hedefleyen birçok ülkede kadınlara seçilme hakkı tanınmıştır. Ancak bu hak mevzuatla verilmekle birlikte kadınlar parlamentolarda ya da diğer karar verici makamlarda oldukça sınırlı bir düzeyde ve sembolik bir şekilde yer almışlardır. Aynı yüzyılın sonuna kadar da bu konuda gerçekten ciddi bir yol alınamamıştır. Demokrasilerinin diğer ülkelere nazaran daha ileri bir seviyede olduğu ileri sürülen Batı ülkelerinde de durum bundan çok farklı değildir. Mevzuatla tanınan hakların kullanılmamasının dünyanın farklı yerlerinde farklı nedenleri olabilir. Kültürel, sosyolojik ve ekonomik nedenler, yaşanan uzun demokrasi tecrübesine rağmen, kadınların siyasette yer edinmelerine engel oluşturmıştır.

Yaşanılan coğrafyaya ve döneme göre değişebilecek engellerin aşılması için devletler, sivil toplum kuruluşları ve bazı uluslararası örgütler çeşitli yöntemler geliştirmiştir. Kamu finansmanı, kota gibi uygulamalar ile kadınların desteklemesinin bu engellerin aşılmasında faydalı olduğu görülmüştür. İçinde bulunduğumuz yüzyılın başından bu yana artan bir şekilde uygulanmaya başlayan bu yöntemler neticesinde kadınların bürokraside ve siyasi alanda daha fazla temsil edildikleri görülmektedir. Öte yandan yolsuzluklar ve etik dışı uygulamaların da kadınların siyasi yaşamda başarı şanslarını azalttığı bilinmektedir. Bu sebeple siyasetin finansmanında şeffaflık ve siyasi ahlakın etkinliğinin sağlanması kadınların siyasi yaşamdaki başarı şanslarının artmasını sağlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: siyasi partilerin finansmanı, cinsiyet kotası, kamu finansmanı, özel finansman, şeffaflık

ABSTRACT

In many countries aiming to establish a system, women have the right to be elected in the last century. Although this right is granted by legislation, women in parliaments or other decision-making bodies have a very limited and symbolically. Until the end of the same century, no serious progress has been made. It is not much different in western countries where, democracies are claimed to be higher than other countries. The inability to exercise the rights granted by the legislation may have different reasons in different parts of the world. Cultural, sociological, economic reasons, despite the long experience of democracy, has prevented women gaining a place in politics.

States, non-governmental organizations and some international organizations have developed various methods for overcoming obstacles that may vary depending on the geography and period of life. It has been observed that women's support through public finance and quota practices is effective in overcoming these obstacles. Women are more represented in bureaucracy and political life as a result of these methods, which have been increasingly implemented since the beginning of this century. On the other hand, corruption and unethical practices are known to reduce women's chances of success in political life. Therefore, transparency in the financing of politics and ensuring the effectiveness of political morality will increase the chances of success of women in political life.

Keywords: funding of political parties, gender quota, public funding, private funding, transparency.

GİRİŞ

Seçimlerin yapılması ve siyasi partilerin varlığı demokratik bir sistemden söz edilebilmesi için zorunludur. Çünkü siyasi partiler halkın iradesinin ortaya konulması açısından çok önemli bir işleve sahiptir (Odyakmaz, Çınarlı ve Özcan, 2012:14). Ancak demokrasinin sadece görüntüde değil, gerçekte de var olması için, özgürce propaganda yapılabilmesi, bilgi edinme hakkının bulunması, fırsat eşitliğinin sağlanması, oyların gizli verilmesi, açık sayılması, adayların finansmanın şeffaf olması gibi daha birçok unsurun da varlığı gereklidir. Elbette bu gerekliliklerden hiçbirisini diğerinden üstün tutmak mümkün değildir. Ancak durum bu olsa da son zamanlarda siyasi partilerin, adayların ve seçim kampanyalarının finansmanı sorunu ideal bir demokratik ortamın sağlanması önündeki önemli bir engel olarak daha fazla gündeme gelmektedir.

Siyasi partiler ve seçimlerin finansmanı sorunu, değişik dönemler itibariyle Türkiye’de tartışma konusu olduğu gibi, uluslararası belgelerde de yer almaktadır. Özellikle Avrupa Birliği İlerleme Raporları’nda ve GRECO (Avrupa Konseyi Yolsuzlukla Mücadele Devletler Grubu) Raporları’nda bu süreç gündeme gelmektedir. GRECO dinamik karşılıklı değerlendirme süreci (dynamic process of mutual evaluation) ve emsal baskısı (peer pressure) mekanizmalarını işletmek suretiyle üyelerinin Avrupa Konseyi tarafından oluşturulan yolsuzlukla mücadele standartlarına uygunluğunu değerlendirmek ve bu yolla kapasitelerinin artırılmasına yardımcı olmaktadır. Bu sebeple GRECO Raporları diğer uluslararası örgütler tarafından da ilgili ülke hakkında oluşturulacak raporlarda referans alınmaktadır. AB İlerleme Raporları ve GRECO Raporları’nın finansal açıdan mevzuata yönelik eleştirileri bu konuda dikkat çekmektedir. Bu sebeple dünyadaki birçok ülkede olduğu gibi Türkiye’de de uluslararası raporlar, siyasal partiler-f finansman- kadın aday ilişkisinde çalışmalara yön verebilecek bir durumu karşımıza çıkarabilecektir. Bununla birlikte siyasi partiler ve seçimlerin finansmanından kaynaklanan bazı sorunların kadınların siyasete girebilmesi ve kadın adayların sayısal olarak arttırılabilmesinde önlemlerin alınması bakımından önem taşıyacaktır.

Şüphesiz siyasi partiler ve seçimlerin finansmanının adil ve şeffaf bir şekilde yapılmaması birçok soruna ve hak ihlaline yol açabilir. Demokratik değerler zarar görebilir. Finansörlerle kurulan yakın bağlar seçilmişleri onlara oy verenlere ve diğer seçmenlere karşı daha az sorumlu ve daha az hesap verir kılabilir (Ohman, 2014:2). Bu sebeple gençler, kadınlar, engelliler ya da yoksulların aday olabileme, seçilebilme, seçimlerin yapılmasından sonra göz ardı edilmeme gibi menfaatlerinin korunmasında siyasi partiler ve seçimlerin finansmanının doğru bir şekilde yapılması önem arz etmektedir.

Siyasetin kamusal finansmanı

Siyasi partilerin doğması ve varlıklarını sürdürebilmeleri için ekonomik bir desteğin varlığı kaçınılmazdır. Çünkü siyasi partilerin diğer kurumlar gibi birçok ihtiyacı bulunmaktadır. Bina ihtiyacı, personel ihtiyacı, malzeme ve vasıta ihtiyacı, propaganda giderleri bunlardan bazılarıdır. Maddi imkanlardan mahrum kalan bir siyasi parti, lideri kim olursa olsun, ne kadar destekleyicisi bulunursa bulunsun muhtemelen süreç içerisinde başarısızlığa mahkum olacaktır (Yücekök, 1972:70). Bu sebeple siyasi partilere belirli kriterlere göre devlet desteğinin yapılması önemlidir. Ayrıca böylece siyasi partilerin başkaca istenmeyen güç odaklarının denetimine girmesi de önenebilecektir. Gerçekten siyasi partilerin yeterli ekonomik kaynağının bulunmaması onun bağımsızlığı açısından büyük bir risktir. Bununla birlikte siyasi partilerin devlet desteği almasının onları devletin kontrol ve vesayetine sokacağı endişesi de bulunmaktadır. Açıkçası bu konuda Türkiye’de Anayasa Mahkemesi’nin görüşü de net değildir.

Anayasa Mahkemesi kararları diğer kamu kurumları için olduğu gibi siyasi partiler için de bağlayıcıdır. Anayasa Mahkemesinin 02.02.1971 tarihli 1970/12 Esas 1971/13 Karar sayılı kararında partilerin devlet teşkilatı içerisinde yer almamaları ve devletten gelebilecek etkilerden uzak tutulmaları gerektiği gibi nedenlerle siyasi partilere devlet yardımı yapılmasını anayasaya aykırı bulmuştur. Ancak, Anayasa Mahkemesi daha sonra 05.07.1988 tarihli daha yeni bir kararında, Türkiye Büyük Millet Meclisi’nde grubu bulunan siyasi partilere hazine yardımı yapılmasını

Anayasa'ya aykırı bulmamıştır. Görüldüğü gibi siyasi partilere devlet yardımı yapılması hususunda üst mahkeme kararlarında istikrarlı bir görüş bulunmamaktadır. Bu durum siyasi partilere yapılan devlet yardımının, bu partileri bir devlet kurumu haline dönüştürmesi, devlet yardımı yapılmazsa onları çıkar ve baskı gruplarının etki alanına sokarak, siyasi yozlaşma olarak nitelendirilebilecek bir sürecin oluşması riskini doğurmaktadır (Taşar, 2003:347).

Siyasi partilere devlet desteğinin yapılmasının doğurabileceği bazı tehlikeler bulunmasına rağmen bazılarında sadece seçim kampanyaları ile ilişkili olarak, bazılarında ise düzenli olarak, Türkiye, Kanada, Meksika, Arjantin, Fransa, İspanya gibi ülkelerde ise her iki şekilde de olmak üzere birçok ülkede devletler siyasi partilere mali destek sağlamaktadır (Ohman, 2014:23).

Siyasi partilere mali desteğin sağlanmasındaki en önemli amaçlardan birisi de dezavantajlı gruplara fırsat eşitliğinin sağlanmasıdır. Özellikle otoriter rejimlerin hakim olduğu bazı ülkelerde, kadın adayların yeterli maddi kaynağa ulaşamaması ayrımcı sonuçlara neden olduğu belirtilmektedir (Ufen, 2014:87). Kadın parlamenterlerle yapılan bir anket sonucunda finansal desteğin kadınların seçilmelerinde ne denli önemli olduğu çarpıcı bir şekilde ortaya konulmuştur. Inter-Parliamentary Union tarafından 2009 yılında 300 kadın parlamenter ile gerçekleştirilen bir çalışmada kadın parlamenterler kadınların politikaya girmelerinde en büyük engelin seçim kampanyasındaki masrafların karşılanmasındaki yetersizlikler olduğu sonucuna ulaşılmıştır (iknowpolitics.org). Bu sonuçlar 2013 yılında Birleşmiş Milletler tarafından yapılan başka bir araştırma ile de doğrulanmıştır (Ballington ve Kahane, 2014:303).

Bazı kişilerin ve onların görüşlerinin sırf yeterli kaynak bulunamaması nedeniyle gündeme gelmemesi, temsil edilememesi sağlıklı bir demokratik ortamın oluşmasına zarar verecektir. Kadınların politikada daha aktif bir şekilde rol oynayabilmeleri için onlara kamu tarafından ayrı bir finansal desteğin sağlanması pozitif bir ayrımcılık olarak görülebilir. Ancak demokrasinin gelişmiş olduğu, Batı ve Kuzey Avrupa ülkelerinde dahi bu yöntemle fazla başvurulmamakta, bölgedeki çok az ülke tarafından kadın adaylara finansal destek sağlanmaktadır. Belçika, Fransa, Yunanistan, İrlanda, Portekiz ve İspanya'nın dahil olduğu, 21 ülkeden sadece Fransa, İrlanda, Portekiz ve İtalya siyasette cinsiyet eşitliğini sağlama amacıyla doğrudan kamu desteği sağlamaktadır (Piccio, 2014:210). Buna karşılık Güney Amerika ülkelerinde bu oran çok daha yüksektir (Londono ve Zovatto, 2014:142). Dünya genelinde ise kadınların siyasette temsil edilmeleri konusundaki farkındalık her geçen gün artmakta, kadınlara seçim kampanyalarında ek finansal destek sağlanması anlayışı daha fazla ülke tarafından desteklenmektedir. Ancak hemen belirtelim ki kadınlara daha çok finansal destek sağlandığında seçilme şanslarının ne ölçüde arttığı, başka bir deyişle kadınlara kamu desteğinin sağlanması ile onların seçilme oranlarının değişimi arasında bir korelasyon bulunup bulunmadığı hususu henüz net bir şekilde ortaya konulabilmiş değildir (Falguera, 2017).

Genellikle siyasi partilerin seçimlerde gösterdikleri performansları alacakları kamu finansmanının miktarının belirlenmesinde etkili olmaktadır. Batı Avrupa ülkelerinden Fransa'da millet meclisine ve senatoya giren parlamenter sayısı göz önünde bulundurularak, siyasî partilere meclislerde temsil eden milletvekili ve senatör sayıları hesaplanarak devlet yardımı yapılmaktadır (Odyakmaz, Çınarlı, Özcan, 2012:14). Türkiye'de ise siyasi partilere kamu yardımları doğrudan ve dolaylı bir şekilde yapılmaktadır. Örneğin siyasî partilere devlet tarafından yapılan malî yardımlar doğrudan, siyasî partilerin TRT gibi bazı kitle iletişim araçlarından yararlanmaları ve çeşitli vergi muafiyetine tâbi olmaları ise dolaylı kamu yardımlarıdır (Uzun, 2010:192). Türkiye'de de seçimlerin sonucunda alınan oy oranları devlet desteğinin miktarının belirlenmesinde önemlidir. Siyasî Partiler Kanunu'nun Ek 1. Maddesi'nde siyasi partilere ayrılan ödeneğin devlet yardımı yapılacak olan siyasi partiler arasında, bu partilerin genel seçim sonrasında Yüksek Seçim Kurulu'na ilan edilen toplam geçerli oy sayıları ile orantılı olarak bölüştürülmek suretiyle her yıl ödeneceği belirtilmiştir. Aynı madde kapsamında milletvekili genel seçimlerinde toplam geçerli oyların yüzde 3'ünden fazlasını alan siyasi partilere de devlet yardımı yapılacağı ve ödemenin kazanılan oy oranı ile orantılı olarak yapılacağı belirtilmiştir.

Günümüzde birçok ülkede kadın seçilmişlerin sayıları da siyasi partilerin bir başarı performansı olarak görülmekte, buna göre siyasi partilerin ek devlet yardımı alması yönünde düzenlemeler yürürlüğe konulmaktadır. Özellikle kadınların finansal desteğe daha yoğun bir şekilde ihtiyaç duyduğu Afrika ülkelerinde bu yola Mali ve Nijer’de seçilmiş kadınların oranına göre ek ödemeler yapmak suretiyle başvurulmaktadır (Ohman, 2014:52).

Siyasetin Özel finansmanı

Geçtiğimiz yüzyılın ortalarına kadar siyasi partilerin başlıca gelir kaynaklarını aidatlar ve bağışlar oluşturmaktaydı. Ancak kamu finansmanın yaygınlaşması ve miktar olarak artması ile birlikte, özel gelir kaynaklarının partilerin finansmanı içindeki önemi giderek azalmıştır (Ekizceleroğlu, 2015:77). Ayrıca birçok ülkede, bazı kişilerin veya grupların ya da başka ülkelerin siyasi partiler ve seçilmişler üzerinde nüfuz oluşturmalarının önüne geçmek gibi bazı amaçlarla siyasi partilere ve adaylara bağış yapılması sınırlandırılmıştır. Her şeye rağmen belirli ölçülere göre siyasi partilere ve adaylara bağışların yapılması halen dünyanın birçok yerinde tercih edilen bir yöntemdir. Bu şekilde halkın da sürece dahil edilmiş olması demokrasinin gelişmesi açısından da uygundur.

Seçimlere katılabilmenin şüphesiz erkeklere göre kadın adaylar için ek külfetleri ve maliyetleri bulunmaktadır. Bu sebeple kadınların erkeklere göre daha fazla kaynağa ihtiyaç duymaları olağandır. Bu yükümlülüklerin en önemlilerinden birisi kadınların çocuklarının bakımı konusundadır. Kanada kanunlarında kadınların çocukları için yapmış oldukları bakım giderleri seçim harcamalarından sayılmaktadır (Ballington, 2003:163). ABD’nin Minnesota gibi bazı eyaletlerinde de benzer bir şekilde çocukların bakımı seçim giderlerinden kabul edilmektedir (Ballington ve Kahane, 2014:324).

Devlet ve siyasi partiler dışındaki bazı sivil toplum kuruluşları da bina temini, kredi temini ya da finansal destek sağlanması gibi konularda kadınlara destek olmaktadır. Bu konuda Nijerya’da faaliyet gösteren COWAN’ın (The Country Women’s Association of Nigeria) çalışmaları dikkat çekicidir. Bu kuruluş, kadın adaylara yönelik seçim çalışmaları için kullanılmak üzere düşük faizli veya faizsiz kredi temin etmektedir (Salau, Onwubuya, Saingbe, 2012, 67). Japonya’da kurulan ve küresel ölçekte faaliyette bulunan WİN WİN adlı kadın hareketi de siyasetteki erkek egemenliğini azaltmak amacıyla kadın adaylara bazı destekler sağlamaktadır. Bu hareket partilerin ideolojik görüşleri ve hangi fikri temele dayandığı hususu ile ilgilenmemektedir. Odaklandığı en önemli konu kadınların temsil ağırlığının artırılması için halktan çeşitli yollarla finansal destek alarak bunu ihtiyaç duyan kadın adaylara ulaştırmaktır.

ABD’nde dönüşümlü olarak iktidara gelen iki büyük parti olan Demokrat Parti ve Cumhuriyetçi Parti içerisinde oluşturulan kadınların parti içerisinde daha etkin bir rol oynaması konusunda faaliyette bulunan oldukça işlevsel oluşumlar bulunmaktadır. 1985 yılında Allen R. Malcolm tarafından kurulan ve 1985 yılında faaliyet başlayan EMILY’s List, (Early Money is Like Yeast) Demokrat Parti içerisindeki kadınların seçilme şanslarını artırmak için faaliyette bulunmaktadır. Bu örgüt kadın adayların sadece finansal olarak desteklenmesinin ötesinde adayların kaydedilmesi, seçmenlerin örgütlenmesi gibi konularda da faaliyette bulunmaktadır. Aynı şekilde Cumhuriyetçi Parti içerisinde de 1992 yılında kurulan WISH List (Women in the Senate and House) bulunmaktadır. EMILY’s List gibi WISH List de cumhuriyetçi kadın adayların finansal olarak desteklenmesi, onlara tavsiyeler verilmesi ve stratejik destek verilmesi konularında çalışmaktadır. Her iki hareketin de gayretli çalışmalarına rağmen elde edilen sonuçlara göre Demokrat Parti için çalışan EMILY’s List’in kadın adayların seçilmesi konusunda çok daha başarılı olduğu görülmüştür (Ballington ve Kahane, 2014:330).

Siyasi partilerin kadın adayları desteklemesi

Siyasi partilerin kadınları aday göstermeleri onların seçilebilmeleri açısından önem taşımaktadır. Ancak siyasi partiler seçimlerde daha çok erkek aday gösterme eğilimindedir (Crowder, 2013). Bu eğilimin dünyanın farklı coğrafyalarında farklı nedenleri olabilir. Ancak yapılan araştırmalar

bunun temelde iki farklı nedeni olduğunu ortaya koymuştur. Birincisi parti elitleri ideal adayların kendilerine kişilik, karakter ve meslek gibi özellikleri yönünden benzer kişiler olduğunu düşünmektedir ve kendileri de çoğunlukla erkektir(Niven 1998). İkinci neden ise parti elitlerinin ulaşabilecekleri ağlar ve aday kaynaklarının çoğunlukla erkekler tarafından doldurulmasıdır (Butler ve Preece, 2016:843). Gerçekten erkek adayların siyasete girmelerine yardımcı olan birçok örgütsel faaliyetleri olabilir. Bunlar, sporla ya da erkek egemen başka bir alanla ilgili olabilir. Bu durum kadınların erkeklere göre daha dezavantajlı olmalarına neden olmaktadır. Çoğunlukla erkeklerin daha kolay bir şekilde kurdukları bu ilişkiler sadece finansal olarak değil, siyasette her alanda ciddi bir kaldıraçtır (Ballington ve Kahane, 2014:308).

Güçlü partilerin kapılarının kadınlara ve diğer dezavantajlı gruplara kapatılması durumunda onların seçilme şansları büyük ölçüde ellerinden alınmaktadır. Öte yandan siyasi partilerin yapısı ve kadın kollarının güçsüzlüğü de kadınların siyasal süreçlere katılımını engelleyen önemli bir etken olarak görülmektedir (Gökçimen, 2008:44). Daha da ötesi bazı yazarlar, kadınların daha aday olmadan önce bir ayrımcılığa maruz kalmakta olabileceklerini ileri sürmektedir (Darcy, Welch ve Clark, 1994:36). Uzmanlar parti içerisinde kadın erkek eşitliğinin sağlanması için gösterilen kadın aday sayısının fazla olmasının önemli olduğunu belirtmektedir (Caroll ve Sanbonmatsu, 2013; Butler ve Preece, 2016:842). Kadın aday sayısının artması için bazı siyasi partiler kadınların aday adaylığı başvurularına bazı kolaylıklar sağlamaktadır.

Birçok ülkede kadınların adaylık başvurusu için çeşitli adlar altında alınan ücretlerde bazı kolaylıklar sağlanmaktadır. Türkiye’de Adalet ve Kalkınma Partisi (AK Parti) 2019 yılı yerel seçimlerinde aday adaylığı aidatının kadınlar ve gençlerden yarı oranında indirimli engellerinden ise dörtte üç oranında indirimli alınmasına karar vermiştir. Aynı şekilde Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) de kadın ve gençlerden aday adaylığı ücretinin yarı oranında indirimli alınması; engelli, gazi ve şehit yakınlarından ise ücret alınmamasına karar vermiştir. Bazı ülkelerde ise partilerce kadınlara doğrudan para yardımı yapılması yoluna gidilmektedir. Kanada’da aday kadınlara finansal destek sağlanması amacıyla “Judy LaMarsh Fund” adlı bir mekanizma oluşturulmuştur. Doğrudan partinin kontrolünde bulunan bu fon kadın adaylara seçim sürecinden mali destek sağlamaktadır (Ballington, 2014:327). Bu mekanizma kadınların parti içerisindeki menfaatlerini korumakta ve onları parti içerisinde daha etkin konumda olmaları konusunda teşvik etmektedir. İrlanda’da İşçi Partisi kadın kanadı “fi ve-C” adlı bir mekanizma oluşturmuştur. Bu mekanizma kadınlara “c” harfi ile başlayan 5 ana konuda bakım (care), kültüre (culture), nakit (cash), güven (confidence) ve adaylık (candidate) desteği vermektedir. Parti kadın adaylar için eğitim ve kendini geliştirme kursları düzenlemekte ayrıca kadın adaylar adına bağış kampanyaları düzenlemektedir (Ballington, 2014:327).

Yapılan araştırmalar aday seçim sürecinin ve parti örgütünün etkisinin aday çıkışını etkilediğini ve kullanılan bazı metotların bazı metotlara göre kadın adaylar için daha avantajlı olduğunu göstermiştir. (Matland 1993; Lee ve Rich, 2018:317). Ancak bir yöntem kadın adayların seçilme şansını artırması yönünden bir ülkede iyi sonuçlar verse de başka ülkelerde daha az işlevsel olabilir. Burada asıl önemli olan husus parti üst yönetiminin gerçekten kadın adayların seçilmelerini ne ölçüde samimiyetle istediğidir. Elbette daha çok oy alma kaygısı taşıyan siyasi partiler açısından kadın adaylara yönelik toplumun teveccühü bu samimiyetin oluşmasında önemli bir etkidir. Bunun yanında hukukun üstünlüğü ve yönetim gibi günümüzün yükselen kavramları söz konusu olduğunda sıklıkla gündeme gelen şeffaflık unsurunun da aday belirleme sürecinde geçerli olması oldukça önemlidir (Gökçimen, 2008:46).

2. <http://nwlc-clfn.liberal.ca/history/> (Erişim tarihi 03.01.2019)

Cinsiyet kotası

Kadınların siyasi hayata daha yoğun bir şekilde katılmaları konusunda kullanılan yöntemlerden birisi de kota yöntemidir. Kota yönteminde, sabit kota, oranlı kota, milletvekili aday listelerinde kota, seçim çevresi kotası, delege kotası, gibi farklı usuller uygulanmaktadır (TÜSİAD, 2000:247). Ancak kota yöntemi, kadınlara yönelik bir pozitif ayrımcılık gibi gözüke de, anayasal eşitlik ilkesini ihlal edip etmediği konusunda eleştirilere maruz kalmış, hatta bu sebeple bazı ülkelerde anayasaya aykırılık oluşturduğu gerekçesiyle iptal edilmiştir (Gökçimen, 2008:248). Bununla birlikte halen birçok ülkede kota yöntemi uygulanmaktadır. Fransa'da da başlangıçta kota yöntemi Anayasa'ya aykırı bulunarak iptal edilmiş ise de, 26 Ocak 2000 tarihinde bu konuda gerekli anayasal değişiklik yapıldıktan sonra yeniden yerel ya da ulusal düzeydeki bütün seçimlerde kadınlarla erkeklerin eşit katılımını zorunlu hale getirilmiştir (TÜSİAD, 2000:247). Kadın kotası uygulayan ülkelerin yanında kadın kotası uygulamadığı gibi kadınların listelerde yer alması ile sıkıntı yaşayan ülke sayısı oldukça fazladır. Bu ülkelerden biri olan Güney Kore ise kota sisteminin bir taraftan daha nitelikli bir erkek aday varken sadece kadın olmasından dolayı bazı adayların öne geçebileceği ve erkek adayı isteyen seçmenlerin önlerine kadın aday konmasından dolayı parti oylarının düşeceği düşüncesi ile kadın kotası sitemine karşı çıkan bir görüşe sahip bulunmaktadır (Lee ve Rich, 2018:324).

Kadınların siyasal yaşam içerisinde daha yoğun bir şekilde katılımını arzu eden ülkelerin kota yöntemini tercih etmelerinin en büyük nedeni net sonuçlar vermesidir. Geçmişte kota sistemini getiren ülkeler sistemin gelmesi ile birlikte siyasetteki kadınların sayısını hızlı bir şekilde artırmışlardır. Bu konuda en dikkat çekici artışı Arjantindir. 1991 ile 2000 yılları arasında kota sistemi ile kadın seçilmişlerin sayısını artıran ülkeler ve artış oranları şu şekildedir: Arjantin %6'dan %38,3'e, Ekvador %4'den %26'ya, Peru, %11'den %29,2'ye, Honduras %9,4'den 23,4'e, Kosta Rika %14'den %36,8'e çıkmıştır (IDEA, 2008:15). Benzer sonuçlar Uzak Doğu ülkelerinde de elde edilmiştir. 2004 yılından sonra Güney Kore'de kota sistemi getirilmesi ile çok sayıda kadın aktif siyasal yaşama katılmıştır. Kadınların kota yöntemi ile siyasal yaşama katılmaları sayesinde diğer sosyal ağlara, parti desteğine ve finansal kaynaklara ulaşmaları da kolaylaşmıştır. Bu durumu yumurta ve tavuk örneğine benzeten Lee ve Rich (2018:325) kota yönteminin kadınların siyasette rekabet güçlerini artırdığını belirtmişlerdir. Böylece kota sistemi dolaylı olarak da siyasetteki kadınları güçlendirmektedir.

Bazı ülkelerde siyasi partilerin kadın kotası oluşturmaları kamu finansmanı baskısı ile yapılmaktadır. Örneğin Arnavutluk, Gürcistan ve İrlanda'da belirli bir sayının altında kadın aday gösterilmesi durumunda kamu finansmanında bazı kısıtlamalara gidilmektedir (Ballington ve Kahane, 2014:317). Kimi ülkelerde ise cinsiyet kotasına uyulmaması kamu finansmanından bir kesintiye neden olmamakta ancak ona nazaran daha ağır yaptırımlar söz konusu olabilmektedir. Örneğin Paraguay'da kadın kotası şartını taşımayan bir partinin kamu finansmanında kesinti yapılmaz ancak bu partinin kota şartını gerçekleştirmediğinden seçimlere katılması mümkün değildir (Magnus, 2018:15). Fazla bir örneği bulunmayan bir başka sisteme göre ise kadın kotasını dolduramayan siyasi partinin seçimlere katılamaması ve kamu finansı alamaması, kotayı sağladığında seçimlere katılabilmesi, kotayı aştığında ise ek olarak kamu finansmanı alabilmesi mümkün kılınmaktadır. Geçmişte Güney Kore'de %30 kamu finansman desteği için buna benzer bir zorunlu kota yöntemi kısa bir süre uygulanmış ancak 2005 yılında değiştirilmiştir (Magnus, 2018:16).

Şeffaflık

Günümüzde siyaset ve etik konusu sıklıkla gündeme gelmektedir. İnsanlar siyasetçilerin ahlaklı davranmalarını yolsuzluklardan uzak durmalarını beklemekte, bir takım baskı araçları ve seçim dönemlerinde verdikleri oylarla bu konudaki tepkilerini ortaya koymaktadırlar. Ancak, ne kadar istenilirse de dağıtılacak bir kaynağın bulunduğu yerde yolsuzluk riski her zaman bulunduğundan siyaset ve yozlaşma, siyaset ve çıkarıcılık kavramlarının bir arada bulunması her zaman mümkündür (Hatipoğlu, 2009:661). Siyasette etik dışı uygulamalar ve yolsuzlukların birçok zararı bulunmaktadır. Bir toplumda yaşanan etik dışı davranışlar ve yolsuzluğun toplumun her kesimi

üzerinde bir şekilde etkisi bulunmakla birlikte bu zararlı uygulamalardan en çok dezavantajlı gruplar etkilenmektedir.

Siyasette yozlaşma, suç teşkil eden rüşvet, zimmet veya irtikap gibi bir eylem şeklinde olabileceği gibi suç teşkil etmeyen rantçılık, adam kayırma, oy satın alma davranışları şeklinde de kendisini gösterebilir. Ancak, siyasal yozlaşmada en kritik alanlardan biri şüphesiz siyasal partilerin ve adayların gelir kaynaklarının şeffaf olmamasıdır (Akyüz, 2009, 115). Elbette partilere seçmenler tarafından bağış yapılmasının tümünden yasaklanması istenilen bir durum değildir. Çünkü böyle bir yasak toplumsal bir tabanı olan partileri ve adayları gizli bağış almaya zorlayabilir. Buna rağmen 40'dan fazla ülke siyasal partilere yapılacak bağışlarla ilgili sınırlandırmalar getirmeyi uygun bulmuştur (Ohman, 2014:22). Partilere devlet tarafından yapılan yardımların kontrol edilmesi ve partilere bazı harcamaların yapılmasına dair sınırlar getirilmesi veya yasaklanması önem arz etmektedir. Çünkü bu yasaklamalar ve sınırlamalar bazı suistimalleri ve yolsuzlukları önlemek amacı ile öngörülmüştür. Şeffaf olmayan harcamalar ve yolsuzluklar siyasal alanda da ortaya çıktığında diğer alanlarda olduğu gibi öncelikle dezavantajlı grupları etkilemektedir. Bu durum 2010 yılında Brezilya'da gerçekleşen bir olayda somut bir şekilde kendisini göstermiştir. Bu dönemde seçim kampanyası sürecinde kamu fonlarının usulsüz bir şekilde kullanılması ve yolsuzluk yapılması sebebiyle kongre üyelerinin %30'u cezalandırılmıştır. Ballington ve Kahane'ye göre, bu dönemde mevcut 513 sandalyenin sadece 45 kadın (yüzde 8,8) kadınlar tarafından doldurulması yasa dışı fonların en büyük yararlanıcılarının erkekler olduğunu göstermektedir. (Ballington ve Kahane, 2014:312). Bu veriler siyasetin finansmanında yolsuzluk yapılması halinde kadınların seçilme şanslarının azaldığı ve doğrudan doğruya mağdur edildikleri yargısını desteklemektedir.

Yasadışı finans kapsamında bağış yasaklarının varlığı da önemlidir. Bazı ülkelerde büyük bağışların seçimler üzerinde doğrudan doğruya etkiye sahip olduğu anlaşılmıştır. Kadınların, silah kaçakçıları, uyuşturucu kartelleri, kadın tacirleri, ihale yolsuzlukları yapan çeteler ve diğer suç örgütleri içerisinde daha az buldukları ve onlarla ilişkileri erkeklere oranla daha zayıf olduğundan bu örgütlerin siyasetçilere yüklü miktarda bağış yaptıklarında kadınların seçimlerdeki başarısı olumsuz bir şekilde etkilenecektir (Ballington ve Kahane, 2014:312). Bu durum kadınların bazı suç tiplerini erkeklere göre daha az işleme eğilimde olmalarından kaynaklanmaktadır. Gerçekten yapılan bazı bilimsel çalışmalar sonunda siyasette yer alan kadınların erkeklere göre daha yüksek etik standartlara sahip oldukları ortaya konulmuştur (Dollar, Fisman, Gatti, 2001:427). Bu çalışmalarda özellikle hükümetlerde yetkili kadın oranının artması ile yolsuzlukların azalmasının nedenleri araştırılmış, kadınların kurallara uyma eğiliminin, erkeklerin ise kadınlara göre yasaları ihlal etmeye daha yatkın olmalarının kadınların seçilme şanslarını azalttığı vurgulanmıştır (Sung, 2003:703).

Adayların kaynaklarının şeffaf bir şekilde görülebilmesi ve gerek seçmenlerin gerekse adayların bilgi kaynaklarına ulaşabilmesi önem taşımaktadır. Gerçekten şeffaflığın sağlanmasında en önemli araçlardan birisi medya organlarına erişim, ifade ve basın özgürlüğüdür. Ayrıca, kadın adayların iddialı olduklarını gösterebilmeleri, kendilerini tanıtabilmeleri ve seçim propagandalarını yapabilmeleri açısından da medya araçlarına erişebilmeleri gerekmektedir. Çoğunlukla kadın adayların medya araçlarına ulaşmalarının önünde ciddi engeller bulunmaktadır. Yapılan bazı çalışmalarda medyada kadın adaylara erkek adaylara göre daha az yer verildiğine ilişkin tespitler yapılmıştır (Kahn ve Goldenberg, 1991:186). Bu sebeple kadın adaylara medya desteği verilmesi önem taşımaktadır. Bazı ülkelerde bu konuda kadınlara destek sağlanmaktadır. Örneğin Brezilya'da siyasal partilerin kadın adayları konuştuğunda onlara ek yüzde 10 zaman verilmektedir (Ballington ve Kahane, 2014:313). Benzer bir şekilde Birleşmiş Milletler Kadın Departmanı ve Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı arasındaki işbirliği ile Ekvator'da yerel halk medya profesyonelleri ağı kurulmuştur. Bu ağ özellikle kadın ve gençlerin siyasete katılmasına destek olmaktadır (unwomen.org).

SONUÇ

Günümüzde kadınların parlamentolarda, yerel meclislerde daha fazla temsil edilmeleri, başkanlık, başbakanlık ya da belediye başkanlığı gibi makamlarda bulunmaları, ülkelerin daha gelişmiş oldukları, daha güçlü bir demokrasiye sahip oldukları, cinsiyet ayrımcılığına yer vermedikleri ve dezavantajlı grupları korudukları konusunda bir kanaat uyandırmaktadır. Birçok ülke, uluslararası alanda bu kanaati güçlendirmeye ve daha olumlu bir imaj uyandırmaya çaba sarf etmektedir. Ayrıca ülkeler erkeklerle aynı nüfusa sahip olan kadınların, erkeklerle aynı oranda parlamentolarda temsil edilmelerini demokrasi ve hakkaniyete daha uygun gördüklerinden kadınların karar mekanizmalarında daha fazla yer edinmelerini desteklemektedir. Öte yandan karar alma mekanizmalarında yer edinen kadınlar ile kadın örgütleri ve kadın seçmenlerin tercihleri de kadınların siyasi yaşamda daha etkin bir şekilde bulunmaları konusunda etkili olmaktadır.

Uluslararası örgütler ve birlikler de kadınların parlamentolarda daha yoğun bir şekilde temsili ve karar mekanizmalarında bulunmaları konusunda baskı oluşturmaktadır. Bu husus Avrupa Birliği'ne aday olan ülkeler için hazırlanan ilerleme raporlarında, uluslararası alanda yolsuzlukla mücadele alanında faaliyet gösteren GRECO örgütünün siyasi partilerin finansmanı konusu başlığı altında uyumluluk raporlarında ve diğer uluslararası belgelerde dile getirilmektedir. Kadınların karar organlarında ve üst bürokratik makamlarda daha fazla yer edinmesi ve söz sahibi olması demokratik bir seviyeye ulaşmak konusunda önemli bir eşik olarak kabul görmektedir.

Tüm çabalara rağmen, sadece birkaç ülke dışında, kadınlar parlamentolardaki temsil oranında erkeklerin oldukça gerisindedir. Bunun her ülkeye ve bölgeye göre çeşitli nedenleri bulunmaktadır. Bazı ülkelerin ve insanların köklü gelenekleri, tarihsel alışkanlıkları ve kültürel yapıları bunda büyük bir etken olduğu halde, bazı ülkelerdeki yolsuzluklar, yasadışı ilişkiler, hukuka aykırı bağışlar ve destekler asıl etken olabilmektedir. Ayrıca bazı çevrelerce kabul gören, kadınların seçilme şanslarının artırılması için onlara bazı desteklerin verilmesi ve onlara pozitif ayrımcılık uygulanması durumunda bir kadın adaya göre daha yetenekli başka bir erkek adayın önünün kapanacağı ve onun kamuya yapacağı hizmetin de böylece yolunun kesileceği düşüncesi de kadınların temsil oranının artması önündeki engel bir düşüncedir. Gerçekten kadın temsil oranının yüksek olmasının sadece görüntüden ibaret olması, daha yetenekli erkekler bulunduğu halde sırf daha çok fon sağlamak ya da partilerin bazı yasal ayrıcalıkları sağlamak amacıyla kadın seçilmişlerin sayısının artırılması ve nitelikten çok sayılara ve niceliksel sonuçlara değer verilmesi kuşkusuz istenilen bir durum değildir.

Bazı aleyhte düşünceler ve diğer engellere rağmen son dönemlerde neredeyse dünyanın tamamında kadınların siyasetteki ağırlığının artması konusunda ciddi bir gayret bulunduğu ve ülkelerin bu konuda çeşitli yasal düzenlemeler yaptıkları görülmektedir. Kimi ülkeler kota uygulaması ile kimi ülkeler kamu fonları ile ya da başkaca desteklerle kadınların temsil ve karar alma organlarındaki oranını artırma niyetini ortaya koymaktadır. Her ülke kendi özel şartlarına göre uyarladıkları bu yöntemleri deneyerek sonuç almaya çalışmaktadır. Her geçen gün siyaset alanında ve bürokraside yer alan kadın oranındaki artış, bu çabaların sonuç doğurmaya başladığını göstermektedir. Bundan daha önemlisi kadınların karar mekanizmalarında daha fazla yer edinmeleri gerektiği konusundaki düşüncenin yaygın bir kanaat haline gelmesi ve demokratik ve hakça bir düzen için gerekli olduğuna dair algının dah güçlü bir şekilde benimsenmiş olmasıdır.

KAYNAKÇA

- Akyüz, Ü. (2009). *Siyaset ve Ahlak, Yasama Dergisi*, Sayı: 11, Ocak-Şubat-Mart-Nisan.
- Ballington, J. (2003). *Gender Equality in Political Party Funding*, in Reginald Austin and Maja Tjernström (eds), *Funding of Political Parties and Election Campaigns*. Stockholm: International IDEA.
- Ballington, J. ve Kahane M. (2014). *Women in Politics: Financing for Gender Equality, Funding of Political Parties and Election Campaigns, Introduction to Political Finance*, International IDEA Strömsborg, (303-343)SE-103 34, Stockholm, Sweden.
- Butler, M. D. ve Preece J. R. (2016). *Recruitment and Perceptions of Gender Bias in Party Leader Support*, Political Research Quarterly Vol. 69, No. 4, pp. 842-851.
- Carroll, Susan J. ve Sanbonmatsu K. (2013). *More Women Can Run Gender and Pathways to the State Legislatures*, New York OxfordUniversity Press.
- Crowder, M. (2013). *Gendered Recruitment without Trying: How Local Party Recruiters Affect Women's Representation*. *Politics&Gender* 9(4):390-413.
- Darcy, R., Welch S. ve Clarck J. (1997). *Women Elections, Representation*, University of Nebraska Press, Lincoln London.
- Dollar, D., Sandra F., and Gatti R., (2001). *Are Women Really the "Fairer" Sex Corruption and Women in Government*, *Journal of Economic Behavior Organization* 46:423-29.
- Ekizceleroğlu, R. (2015). *Türkiye'de Siyasi Partilerin Finansmanı ve Siyasi Rekabette Eşitlik*, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Falguera, E. (2017). *Is Public Funding Effectively Increasing Women's Political Participation*, iknowpolitics.org (25.12.2018)
- Gökçimen, S. (2008). *Ülkemizde Kadınların Siyasal Hayata Katılım Mücadelesi*, *Yasama Dergisi*, Sayı 10, Eylül, Ekim, Kasım, Aralık.
- Juan F. L. ve Zovatto D., (2014). *Latin America, Introduction to Political Finance, Funding of Political Parties and Election Campaigns, Introduction to Political Finance*, International IDEA Strömsborg, (129-171)SE-103 34, Stockholm, Sweden.
- Hatipoğlu, A. (2009). *Parlamentlerin Etik Davranışlarını Etkileyen Faktörler*, Kamu Etiği Sempozyumu Bildirileri 2, TODAİE Yayınları , Ankara.
- IDEA, (2008). *From Words to Action: From Words to: Best Practices for Women's Participation in Latin American Political Parties*, International IDEA SE-103 34 Stockholm Sweden.
- http://iknowpolitics.org/sites/default/files/consolidated_reply_e-discussion_on_funding_for_women_en_0.pdf
- Odyakmaz, Z., Çınarlı S. ve Özcan C. (2012). *Fransa'da ve Türkiye'de Seçim Kampanyalarının ve Siyasi Partilerin Finansmanının Denetimi*, SUHFD Cilt 20, Sayı 2.
- Kahn, K.F, Goldenberg E.N.(1991) *Women Candidates in The News: An Examination of Gender Differences in US Senate Campaign Coverage Public Opinion Quarterly*:180-199.
- Lee, Y. ve Rich, T., S. (2018). *The Impact of Gender and Nomination Paths on Strategic Voting: Experimental Evidence from South Korea*, *Journal of Representative Democracy* Vol. 54, No. 4, 313-330,
- Matland, R. E. (1993). *Institutional Variables Affecting Female Representation in National Legislatures: The Case of Norway*. *Journal of Politics* 55 (3): 737-55.
- Niven, D. (1998). *The Missing Majority: The Recruitment of Women as State Legislative Candidates* Westport, CT: Greenwood Publishing Group.
- Ohman, M. (2014). *Introduction to Political Finance, Funding of Political Parties and Election Campaigns, Introduction to Political Finance*, International IDEA Strömsborg, (1-9)SE-103 34, Stockholm, Sweden.
- Ohman, M. (2014). *Africa, Introduction to Political Finance, Funding of Political Parties and Election Campaigns, Introduction to Political Finance*, International IDEA Strömsborg, (39-80)SE-103 34, Stockholm, Sweden.

- Ohman M. (2018). *Gender - targeted, Public Funding For Political Parties*, International IDEA Strömsborg SE-103 34 Stockholm Sweden
- Piccio, D. R. (2014). *Northern, Western and Southern Europe, Introduction to Political Finance, Funding of Political Parties and Election Campaigns, Introduction to Political Finance*, s. 206-252 International IDEA Strömsborg, SE-103 34, Stockholm, Sweden.
- Salau, E., Onwubuya, E.A ve Saingbe, N.D, (2012). *An Assessment of Country Women Association of Nigeria (Cowan) Programmes In Nasarawa State*, Nigeria, PAT June, 2012; 8 (1): 66 -79; ISSN: 0794-5213.
- Sung, H. E. (2003), *Fairer Sex of Fairer System, Gender and Corruption, Revisited*, Univirsitiy of North Carolina Press, Social Forces, December 82 (2), (703-723).
- Taşar, M. O. (2003). *Demokrasinin Finansmanı: Siyasi Partilerin Gelir Kaynakları*, SÜHFD, Cilt 11, Sayı 1-
2. TÜSİAD (2000). *Kadın Erkek Eşitliğine Doğru Yürüyüş*, (Yayın No. TÜSiAD-T/2000-12/290)
- Ufen, Andreas (2014). *Asia, Funding of Political Parties and Election Campaigns, Introduction to Political Finance*, International IDEA Strömsborg, (82-127) SE-103 34, Stockholm, Sweden.
- United Nations Department of Public Information (2005). *Women and Elections Published by the United Nations*. Unwomen.org. <https://www.unwomen.org/en/what-we-do/leadership-and-political-participation/media>
- Uzun, C. D. (2010). *Anayasa Hukuku Açısından Siyasî Partilerin Finansmanı*. Ankara: Adalet Yayınevi
- Yücekök, A., N. (1972). *Siyasi Partilerin Masraf Denetimi*, AÜSBFD, C.27, S.2,

TRABZON HALKEVİ DERGİSİ İNAN'DA YAYIMLANAN FOLKLOR METİNLERİ ÜZERİNE BİR İNCELEME*

An Examination of Folklore Studies In Trabzon Halkevi Magazine "Inan"

Çağla YILMAZ¹

ÖZET

Yeni kurulan cumhuriyet halka ulaşmak ve devlet ideolojisini halka benimsetmek için resmi eğitim kurumlarının yanında başka çalışmalar da yapmıştır. Bunlardan biri yetişkin eğitimi hedefi ile kurulan halkevleri idi. Cumhuriyetin ilk yıllarının en önemli eğitim ve kültür kurumlarından olan halkevleri birçok alanın araştırma konusudur. Halkevlerinin yürüttüğü alan çalışmalarını sürdüren derlemeciler yapmış oldukları gezileri, köycülük faaliyetlerini, derlemeleri dergilerde yayımlamış ve yerelin sesini ulusala duyurmada önemli çabalar sarf etmişlerdir. Halk bilimi çalışmalarında halkevi derlemelerinin yeri önemlidir. Dönemde birçok eğitimi, aydın kişi gönüllü bir şekilde köylere gitmiş, şehir ile köy arasındaki uçurumun tespiti ve tamiri konusunda çalışmalar yapmıştır. Bu çalışma-lar sistemli birer folklor çalışması olmasalar dahi folklorlardan faydalanarak yapılan ve folklorla fayda sağlayarak sonuçlanan çalışmalardır. Bu alan çalışmalarının neticesinde de halkevi dergileri oluşturulmuştur. Halkevi dergileri yörenin renklerini barındırmaları açısından dikkate değer yayımlardır. Bu dergileri halkevlerinin dil ve edebiyat şubeleri çıkarmış ve her sayıda kurumun çalışmaları hakkında bilgi verilmiştir. Trabzon Halke-

vi de kadrosu ve yayımlarıyla aktif çalışmış kurumlardan bir tanesi olmuştur. Yapılan çalışmalar İnan dergisinde yayımlanmış ve halka ulaştırılmıştır. Dergide folklor unsurları pek çok başlık altında ele alınmış ve değerlendirilmiştir. Halkevinin yapmış olduğu derlemeler, dil çalışmaları, köy gezileri, folklor geceleri gibi faaliyetler İnan vasıtası ile arşivlenmiştir. Trabzon yayla şenlikleri, halk şairleri, halk müziği, folklor geceleri, inanışlar, halk dansları, halk edebiyatı gibi yazılar yalnızca Trabzon özelinde değil Doğu Karadeniz illerinin birçoğu derlenerek dergide kendine yer bulmuştur. Çalışmamızda dergide yer alan bu folklor yazıları incelenmeye değer görülmüş ve ele alınmıştır. İnan dergisi ilk önce Mayıs 1937'de okuyucu ile buluşmuş ve 12 sayının ardından yayın hayatına ara vermiştir. Daha sonra "yeni seri" şeklinde adlandırılarak 1942 yılından Mayıs 1949'a kadar 52 sayı daha yayımlanmıştır. Bu çalışmada Trabzon Halkevi'nin kültür organı İnan dergisi folklor çalışmaları özelinde incelenecek ve yorumlanacaktır. Derginin 62 sayısı görülmüştür. Derlemecilerin konuları ele alış biçimleri ve metinler irdelenecek, bu metinlerden hareketle İnan'ın folklorla yönelik dikkati değerlendirilecektir. Makale Trabzon Halkevi dergisi İnan'ın folklor çalışmalarını inceleyen betimsel bir çalışmadır.

Anahtar Kelimeler: Halkevleri, Trabzon Halkevi, folklor çalışmaları, halkevi dergileri, İnan.

ABSTRACT

The newly formed republic, implemented some operations for reaching the people and infusing the state ideology to the people, alongside the official educational institutions. One of these was the Community Houses (Halk Evleri) project, established for adult education. As Republic's one of the most important educational and cultural institutions of the early years, Halkevleri became a research subject in many areas. The compilers, sustaining the field works performed by Halkevleri, published their trips, peasantry activities, compilations in journals and made notable efforts to publicize the voice of the local to the nation. The halkevi compilations have an important role in folklore studies. During that time, various educators and intellectuals volunteered to visit the villages, accomplished investigations how to identify and correct the urban-rural deficit. Even these were not systematic folklore study efforts, they made use of folklore and resulted in providing advantages to the folklore. Community journals (halkevi dergileri) were composed as a result of these field studies. Branches of language and literature of halkevleri published these journals and with each issue, information on the institutional activities was updated. Trabzon Halkevi was one of the institutions actively working with its staff and publications. The studies were published in the journal Inan and presented to the public. Various folklore topics have been handled and classified in the magazine under many titles. Halkevi activities such as compilations, language affairs, village survey visits and folklore evenings were archived by Inan. Articles on Trabzon Yayla (plateau) festivals, folk poetry, folk music, folklore evenings, beliefs, folk dances folk literature, not only specific to Trabzon, but many of the eastern Black Sea provinces were compiled in the journal. These folklore writings of the journal are considered worth of examination and discussed in our study. Inan Magazine met with the reader for the first time in May 1937 and paused after 12 editions. It was later called the "new series" and from 1942 to May 1949, another 52 editions were issued. In this study, the cultural organ of Trabzon Halkevi "Inan Journal" will be examined and interpreted in the specific context of folklore studies. 62 issues were examined. The way how compilers dealt with the subjects and the texts will be examined, based on these texts İnan's interest in folklore will be assessed. This article is a descriptive research examining Trabzon Halkevi journal İnan's folklore works.

Keywords: Community Centers (Halkevleri), Trabzon Halkevi, folklore studies, community journals, İnan.

1. ORCID: 0000-0002-1525-1000

1. Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Türk Halk Bilimi Bölümü Doktora Öğrencisi
cyilmaz061@gmail.com

*YILMAZ, Çağla(2020). "Trabzon Halkevi Dergisi İnan'da Yayımlanan Folklor Metinleri Üzerine Bir İnceleme", Akademi Sosyal Bilimler Dergisi, C. 7, S. 19, s. 33-47

Makale Geliş Tarihi: 12 Kasım 2019 Kabul Tarihi: 30 Aralık 2020

GİRİŞ

Cumhuriyetin önemli kurumlarından olan halkevleri kapatılışının üzerinden yıllar geçmesine rağmen halen birçok disiplinin araştırma konusunu oluşturmaktadır. Halkevleri şubelerinin yapmış olduğu çalışmalarla açıldıkları bölgenin kültürel çekirdeğinin oluşmasına katkıda bulunmuşlardır. Bu çalışmanın amacı Trabzon Halkevinin yayın organı İnan dergisini ele alıp, derginin yapmış olduğu folklor, derleme ve kültür çalışmalarını değerlendirmektir.

Öcal Oğuz'un belirttiği gibi Türk folklor çalışmalarının özellikle taşra illerindeki derleme ve araştırmalar yeteri kadar bilimsel ve yöntemli olmasa da halkbilim derleme ve yayın açısından en parlak dönemlerinden biri olan Halkevleri dönemi (2013: 35) ele alınmaya değer bir zaman dilimini oluşturur. Bu kurumlar yeni Türk devletinin modernleşmesi için devletin resmî kurumlarının yetemediği noktalarda gönüllü hizmetler sunmuştur. Arzu Öztürkmen'e göre Halkevleri iki önemli misyonla faaliyete geçtiler. Bunlardan ilki Türk Ocakları ve Köycüler Cemiyeti gibi kökleri Jön Türk devrimine kadar uzanan bir sosyal reform misyonuydu. Diğeri ise yeni devletin Batılılaşma projesini pratiğe geçirecek sanatsal ve kültürel faaliyetleri başlatmak ve yürütmektir. Bu ikinci misyonun kendi içindeki en önemli ikilemi Batılı kültür formlarını tanıtmaya ve yaygınlaştırma çabalarını, bir millî kültür repertuarı oluşturmak için yerel derlemelere olan bağımlılıkla uzlaştırma zorunluluğuydu (2009: 71). Halkevleri bu amaca hizmet için "Batılı" olarak nitelendirilecek estetik anlayışını taşraya götürme ile taşradan derlenen malzemeyi ulusa yayma çalışmalarını eşzamanlı yürütmüştür.

Trabzon Halkevi 24 Haziran 1932 tarihinde açılan halkevlerinden biriydi. Trabzon, cumhuriyetin ilanının ardından ekonomik olarak kalkınmadığı için göç veren bir ildi. Nüfus kalabalıktı ancak iş seçeneği azdı. İbrahim Azcan'ın belirttiği gibi Trabzon Halkevi bu ekonomik ve sosyal şartlar altında Trabzon'da faaliyetlerine başladı. Sosyal yaşamın her tarafına yöneliyor ve ihtiyaç duyulan her alanda halka faydalı olmaya çalışıyordu (2003: 55). Trabzon Halkevi birçok şubesi ile aktif çalışmıştır. Bu çalışmalar köylere yardım, ücretsiz kurslar ve etkinlikler gibi hizmetlerdi.

Dil ve Edebiyat Şubesinin en önemli faaliyeti çıkardığı "İnan" dergisi idi. Dergi 1937 yılında yayın hayatına başlamış ve halkevleri kapatılana kadar aralıklarla da olsa yayımlanmıştır. Halkevi dergilerinin halkevi çalışmalarını herkese ulaştırmak, okur-yazarlık kazandırmak, taşranın sesini merkeze duyurmak gibi amaçları vardı. Derginin temelini oluşturan çalışmalar halkevine gönül vermiş kişilerin derlemeleriydi. Öztürkmen'e göre akademik folklor standartlarından uzak da olsalar bu ilk folklor çalışmalarının uzun vadede önemli katkıları olmuştur (2009: 116). Nesip Yağmurdereli "Halkevlerinin yurda yaptığı hizmetlerin en büyüğü mahallî değerleri bulup meydana çıkarmasıdır. Bu hizmetin inkılâbımızın ebedileşmesinde ve millî kültürün verimli hâle gelmesinde büyük rolü vardır. Halkevleri neşriyatı vasıtasıyla tamamen unutulmuş birçok şahsiyeti ortaya çıkarmış ve tarihimizin ana kaynakları arasına girecek birçok belgeyi toplamış bulunuyoruz." (Aktaran Azcan 2003: 62) dese de Trabzon Halkevi ve dergisi İnan'ın folklor çalışmaları özellikle ilk yıllar göz önünde bulundurulduğunda kısır kalmaktadır. Sanıyoruz ki cumhuriyeti "modern" algısına kıyasla görece "çağdışı" kalan folklor hiçbir zaman halkevlerinin öncelikli meselesi haline gelmemiştir. Selcan Gürçayır Teke'nin de belirttiği gibi cumhuriyet rejiminin halk tarafından benimsenmesine önem veren ve bunu faaliyetleriyle sağlamlaştırmaya çalışan halkevlerinin bu anlamda folkloru "mesafeli" bir duruş sergilediği ifade edilebilir (2016: 103). Folklor halkevleri çalışmalarında her zaman "gerekli" olduğu kadar var olmuştur.

İnan yayın hayatına başladığı 1937 yılının Mayıs ayındaki sayısında bulunan "İnan Niçin Çıkıyor?" başlıklı yazısındaki "İnan, yalnız kuvvetli bir inanmanın, hayata, millî hayata inanmanın, ülkü ve kültüre inanmanın ve nihayet Atatürk rejimine inanmanın yarattığı ölçsüz samimiyet içinde doğru ve öyle yaşayacaktır.", İnan için yarım yok bütün var.", İnan'daki yazılar millî kültürü

ve millî ülküyü mihver yapacaktır. Altı ok İnan'ın programıdır.” gibi ifadelerle amacını ortaya koymuştur. Bu metinden de anlaşılacağı üzere diğer bütün Halkevi dergileri gibi İnan'ın da asıl amacı devlet ideolojisini halka ulaştırmaktır. Nurettin Güz, halkevlerinin misyonlarından birinin kültürel değerlerin ülkenin en ücra köşesine ulaştırılması olduğunu belirtir (2008: 79). Bu açıdan bakıldığında İnan'ın da bu amaç doğrultusunda çıkarıldığını söylemek yanlış olmaz.

İnan dergisindeki folklor yazılarında bölgesel değerler ön plana çıkmaktadır. Bu da Öztürkmen'in Halkevi dergilerinde vurgunun Anadolu kültürü üzerine olduğu söylemini ispatlar niteliktedir. Farklılıklar millî kültürün bir tür zenginliğini simgelemesinden hareketle birçok halkevi dergisinde olduğu gibi İnan'da da yerel araştırmalara yer verilmiştir (2009: 119).

Halkevleri dergilerinde folklorun teorisi ve metoduna dair makalelere rastlanır. Çeviriler ya da hususi yazılar folklor/etnografya ekseninde bilgi verir. İnan'da da bu minvalde bir yazı “Folklor” adı ile yeni serinin² 2. Sayısında 1942 yılında yayımlanmıştır. Dil ve edebiyat kolunun kaleme aldığı yazı folkloru “etnolojinin genişlemesi nispetinde ortaya çıkmış bir alan” olarak değerlendirir. Yazıda “Bu alandaki şeyler halkın arasına girilmedikçe keşfedilemeyen anelerle halka doğru gidilmedikçe öğrenilemeyen his ve duyguları ifade, heyecanları terennüm eden şiirler, şarkılar, musiki havaları, rakslar ve halkın kendi zamanında yahut mazisindeki hayat ve hadisatı nakleden veya telakkisinin tarzını izah eden hikâye ve masallar gibi manevi kılık kıyafetten yemek kabına kadar cari hayatının nizamlandığı ve ayarlandığı bütün maddi teferruatın ibarettir.” (1942: 31) denilerek folklorun sınırları çizilir.

“Objektifi pek geniş olan bu tetkiklerin çoğalmasında ve şumüllenmesi ve bölge bölge renklere ayrılması keyfiyeti husul bulunca, kütlede ayrı tabakaların ve bunların hayatlarında farklı durumların, muhtelif devirlerde ayrı şekil ve akışı göstermesi gibi bir tasnifi mümkün kıymakla adeta müstakilen ilmi bir mahiyet almışlardır. Derinleştikçe cevheri artan ve Etnolojiye hizmet ettiği kadar milletlerin hususi tarihlerinin birçok cihetini aydınlatması ile kıymet ve ehemmiyeti sezilen bu tetkiklere 1846 senesinde ilk defa ‘folklor’ ve bu tetkiklerle meşgul olanlara ‘folklorist’ denilmiştir.” (1942: 31)

İnan'dan alıntılanan yukarıdaki paragraf folklorun tanımını ve ilk olarak hangi yılda terimin kullanıldığını yazması dönemi için önemli bir dikkattir. Yazıdaki 1846 tarihi bilindiği üzere William Thoms'un Athenaeum dergisindeki makalesinde terimin kullanıldığı tarihtir. Trabzon Halkevi Dil ve Edebiyat Kolu profesyonelliği tartışılrsa da folklor çalışmalarını Thoms'un makalesinde ele aldığı mantıkla yapacağını bu yazı ile bir temele dayandırmıştır.

Makalenin devamı daha çok Türkiye'de bu çalışmalara “her şey gibi yeni başladığı” ve “milletimizin bu cihetten bir serveti olduğunun anlaşılması” konusuna değinilir. Bu durumun Türkiye'deki liderliğini halkevlerinin yaptığı noktasına dikkat çekilir. Trabzon Halkevi de üzerine düşen görevi idrak etmiştir ve yayın hayatını ona göre sürdürecektir.

Halkevleri folklor çalışmalarının amatörlüğü ve bilimselleşmesi konusu zaman zaman dergilerde ele alınmıştır.³ İnan'da da bu noktaya değinilmiş ve “Heyecanla neşredilmiş olan ve bir başlangıç olan bu tecrübeleri, bundan sonra ilmi esaslara dayanarak devam ve tekemmül ettirmek azminde” (1942: 32) olduğu belirtilmiştir.

2. İnan dergisi ilk 12 sayı yayımlandıktan sonra yayın hayatına ara vermiş ve ardından yeniden çıkmaya başladığında “yeni seri” olarak yayımlanmaya başlanmıştır.

3. Osman Turgut Pamirli'nin Aksu'da yayınlanan “Folklor” başlıklı yazılarına bakılabilir.

Öztürkmen'e göre halkevi dergilerinde esas vurgu Anadolu kültürü üzerine olmuş ve yerel çeşitliliklerin hatta farklılıkların millî kültürün bir tür zenginliğini simgeleyen bir çerçeve içinde sunulduğu görülmüştür. Bu bağlamda, yerel araştırmalar yeni bir "bölgesel bilinç" tanımlarken, milliliğe karşı değil, tam tersine milliliğin vazgeçilmez bir parçası oldukları noktasına gönderme yapıyordu (2009: 119). Dil ve edebiyat şubesi de folklor yazısını bu konuya dikkat çekerek bitirmiştir. "Trabzon'un yarım bin yıllık hayatında Türk milletinin burada kökleşmedeki rolleri ve Türklüğün burada başlayışı ile yükselişi gibi siyasi tarihin ihtiva etmediği cihetlere de şamil bir folklor tetkiki hakikaten mühim bir mevzudur." (1942: 32) diyerek yapılacak çalışmaların folklorik dahi olsalar millileşmeye hizmet edeceklerinin altı çizilmiştir. Anlaşıyor ki İnan'ın siyasi tarihin göz ardı ettiği ya da yok saydığı Anadolu'dan yükselen Türkleşme konusunun Trabzon özelinde ele alınması gerektiği konusunda bir dikkati vardır.

1. Halk Edebiyatı Üzerine

Halkevi dergilerinin kültür malzemesi olarak en çok ele aldığı konular halk edebiyatı konuları idi. Dergiler yörenin önde gelen saz ve söz ustalarını keşfedip tanıtmayı görev edinmişlerdi. Gültekin'e göre halkevlerinin ödevlerinden biri "memlekette dile, edebiyata ait parçaları, o memlekette yetişmiş şairlerin eserlerini toplamak ve halka tanıtmak"tır (2016: 101). İnan, yaşayan ya da yaşamış birçok halk ve divan şairine sayfalarında bu görevle yer vermiştir. Yazarların duygularının oldukça hissedildiği bu yazılar genel olarak şairlerin tanıtımı ve eserlerinden örnekleri içermektedir.

Dergide kendine en çok yer bulan halk şairi Baba Salim'dir. Âşık, Trabzon Halkevi'nin kuruluşundan itibaren kurumda kendine yer bulmuş, birçok etkinliğe çağırılmış ve adına geceler düzenlenmiştir. Baba Salim, halkevinin folklor gecelerinde, İnan dergisinde sık sık yer almış ve sanatını gösterme fırsatı bulmuştur.

Halk şairi Mehmet Salim'e Büyük Taarruzun başladığı sırada halkı coşturan bir şiir okuduğundan dolayı memleketin babası kabul edilerek "Baba" mahlası verilmiştir (Duman 2012: 13). Şair hakkında yapılan son dönemin en kapsamlı çalışması olan Baba Salim Divanı tezinin ön sözünde Elif Şebnem Kobya, Baba Salim'i saz çalabildiği için âşık, şiirlerini irticalen değil de yazarak meydana getirdiği için kalem şuarasına mensup bir halk şairi (2008: II) olarak değerlendirir. Baba Salim, Trabzon gibi kemeçe ile atışmalar yapılan bir bölgede saz ve halk şiiri okuma özellikleri ile öne çıktığı için önemlidir.

Şairin İnan'da yayımlanmış iki muhammesi, bir gazeli, beş de şiiri bulunmaktadır. Bu şiirlerin ikisi Halkevlerine yazılmıştır. İnan'ın 23. Sayısında yayımlanan "Halkevlerine" ve 37. Sayısında yayımlanan "Halkevi" adlı şiirleri dikkate değer eserlerdir. Bu şiirlerde şair halkevinin güzelliklerinden, halka yapılan yardımlardan ve Millî Şef İnönü'ye olan saygısından bahsetmektedir. Ayrıca âşık, evlerin Atatürk'ten bir armağan olduğuna da değinir.

Hicrani mahlaslı halk şairinin tanıtıldığı yazı dizisi M. Kemal YANBEĞ tarafından kaleme alınmış olup beş metinden oluşmaktadır. Yanbeğ yazının girişinde Hicrani'nin kim olduğu, nerede yaşadığını aktardıktan sonra rüya görüp şiir söylemeye başlamasından bahseder. "Bir gece Hicrani'ye rüyasında bir halka takıyorlar. ....Hiç durmadan şiirler söyleyen şairin babası Hicrani'yi köylerinde çok olgun bir hocaya götürüyor....Hoca, Hicrani'yi dinliyor. Babasına merak etmemesini ve oğlunun büyük bir şair olacağını müjdeliyor." (1943: 14- 15) Yazı dizisinin diğer bölümleri Hicrani'nin şiirlerinden örneklerle devam eder. Muhtemeldir ki yazar şairden dinlediği hikâyeyi ve eserleri bu yazı

dizisinde okuyucuya aktarmıştır ancak bu konuda herhangi bir bilgi verilmediği için bu konuşmaların ortamı, derlemenin tarihi ya da kaynak kişinin özellikleri hakkında ciddi bir bilgimiz yoktur.

Mehmet Atay'ın kaleme aldığı Bayburtlu Celali yazı dizisi altı bölümden oluşmaktadır. Metnin girişinde Atay halk edebiyatı eserlerinin “Şifahi Edebiyat” şeklinde incelenmesi gerektiğini belirtir (1945: 30). Makalede Celali'nin yaşadığı yerin ve yaşam şartlarının ardından rüya görmesine dikkat çekilerek şair tanıtılmaya başlanmıştır. “Halk arasında dolaşan söylentilere göre küçük sığırtmaç Ahmet bir dağ başında uyurken rüyasında “Erenler” koluna bilezik takmışlar. Küçük Ahmet uyandığında kendinde tuhaf bir coşkunluk hissetmiştir” (1945: 30).

Celali'nin eserlerinden muhtelif örnekler ve hayatından kısımlar ile yazı dizisi devam etmiştir. Atay yazının ikinci bölümünde “Celali'deki bu irticali nazım söyleme kabiliyet ve hareketlerini gören cahil ve görgüsüz köy halkı etrafına toplanmış onun bir cinnet alameti zannettikleri bu hallerine acınırlarken, onlara karşı söylediği koşmada şairin tasavvufi güzelliğe meftun sanatkar ruhunun ne kadar derin bir heyecan içinde olduğu anlaşılıyor.” (1945: 22) yorumu ile Celali'yi anlayamayan köylüye “cahil ve görgüsüz” demek sureti ile yazının birinci bölümünde aydınların öte durduklarını eleştirdiği köylüyü yermiştir. Aynı tavır şairin eşine söylediği koşmayı değerlendirirken de görülür. “Mütevazı ve cahil bir köy kızı ile hayatını birleştiren şair kendini tanıtmak, onun üzerindeki tesirin şiddetini artırmak için böyle haklı bir gurura kapılarak ona kendini methetmesi doğru olsa gerektir.” (1945: 24) Yazarın Celali'yi övmek için kullandığı bu sözler Halkevi derlemecilerinin köylüye bakışını ortaya koyar niteliktedir. Yazı dizisinin üçüncü, dördüncü, beşinci ve altıncı bölümlerinde Celali'nin şiirlerinden örnekler verilmiştir.⁴

Halkevi derlemeleri sayesinde zamanla oluşan arşiv aslında edebiyat dersi müfredatının halk edebiyatı konularının temelini oluşturacaktı. Derlemeler birçok halk şairini, birçok türküyü bir araya topladı ve bölgesel çeşitliliği sağlamıştır. Bu çeşitlilik içinde pek çok destan metni, halk hikâyesi de bu sayede keşfedilmiş ve kaydedilmiştir. Dede Korkut da halkevi dergilerinde yer verilen metinlerdendi. İnan dergisinde de “Kanturalı Trabzon'da Trabzonumuzu İlgilendiren Bir Olay” adlı bir yazı dizisi M. Kemal Yanbeğ tarafından kaleme alınmıştır. Son yazının ardında – devamı var- ifadesi yer alsın da yaptığımız taramada yazı dizisi ile ilişkili başka bir metne rastlanmamıştır.

“Tam duru bir hakikat olan bu olay mitoloji şekline girmiştir.” (1945: 10) şeklinde başlayan dizide yazar önce Oğuz boylarının tarihsel sürecinden bahsetmiştir. Anadolu'nun ve Türklerin geçirdiği tarihsel süreçler de metinde kendine yer bulmuştur. Oğuzların Rumlarla mücadeleleri ve seferleri hakkında bilgi verdikten sonra Kanturalı hikâyesi aktarılır. Hikâye aktarılırken de yer yer ağız özellikleri ve sözcüklerin yöresel anlam değişiklikleri metin aralarında görülmektedir. Kanturalı hikâyesi de yazı dizisinde kendine yer bulur.

Halk edebiyatıyla ilgili olarak İnan'da ilk seriden itibaren ortaklık gösteren mani derlemeleri göze çarpar. En kolay ulaşılabilen ürünler olan sözlü folklor türleri derlemecilerin en sık başvurduğu ürünler olmuştur. İnan'da da başta maniler olmak üzere birçok örnek görmek mümkündür. Trabzon halk müziğinin temelini oluşturan “atma türkü”ler mani formunda söylenen dörtlüklerdir. İnan'da da çeşitli konularda mani derlemeleri yer almıştır. Yıldızlara Maniler, Dağlara Maniler bu başlıklardan bazılarıdır. Ayrıca sık sık fındığa ve hamsiye söylenmiş manilere de derginin sayfalarında rastlanmaktadır.

4. Dergi ayrıca 17. Sayısında Borlu Âşık Aydın'a, 18. Sayısında Figani'ye, 38. Sayısında Âşık Coşkun'a ve 42. Sayısında Âşık Hacı'ya yer vermiştir. Bu yazılar Âşıklar hakkında genel bilgiler veya Âşıkların birer şiirinden örnekler verilerek kısa tutulmuştur.

Nesip Yağmurdereli'nin 28. Sayıda yer alan "Memleket Masalları" dergideki masala dair tek yazıdır.

"Biz halk edebiyatı bakımından zengin bir milletiz. Bu edebiyatın içerisinde türlü mevzularda, çeşit çeşit masallar, menkıbeler, destanlar, türküler vardır. Tercüme ve adapte eserlerin kütüphanelerimizi istila ettiği şu günlerde milli zevkimizi tatmin edecek, hele yetişen yeni nesle milli bir terbiye verecek malzeme için halk edebiyatına başvurmak icap eder." (1947: 6)

Yağmurdereli'nin dikkat çektiği noktadan hareketle diyebiliriz ki dönem aydını halk edebiyatının "içine girilmemiş bir hazine" olduğunun farkındaydı ve eldeki malzemelerin derlenmemiş olduğundan sık sık dem vurulmaktaydı. Özellikle çocuk terbiyesi konusunda masalların derlenmesi ve neşredilmesine acilen ihtiyaç olduğu her fırsatta dile getiriliyordu. Ayrıca bu yazı Naki Tezel'in derleme ve yayınına atıfta bulunması hususunda değerlidir. Metinde ilk derleme masal kitabı olan "İstanbul Masalları" kitabı hakkında bilgi verilmektedir. Bu kitap hakkında verilen bilgilerin en ilginç çevirisi hakkındadır:

"Bu kitaptan seçilmiş otuz üç masal Fairy Tales From Turkey- Türk Peri Masalları adıyla İngilizceye çevrilmiştir. Bu tercüme masallarımızın değerini gösteren canlı bir vesikadır. İngiliz çocuklarının seve seve okudukları masallarımızı bizim çocuklarımıza daha bol daha çeşitli ve daha ucuz olarak okutmak için artık hiç zaman kaybetmemeliyiz" (1947: 6-7).

Yağmurdereli romantik bir bakış açısıyla İngiliz çocuklarının okuduklarını düşündüğü bu masalların artık kendi çocuklarımızla da buluşmalarının vakti geldi diyerek Halkevi dergilerini okuyan aydın kesimin dikkatini çekmeye çalışmıştır. Keloğlan başta olmak üzere İngiliz çocukları birçok masal öğemizi tanımış ve sevmiş olacaklardır diyen yazar Keloğlan'a övgüler dizerek yazısını bitirir. Yazının sonunda Yağmurdereli'nin önerdiği halk masallarını, bütün yerli motiflere dikkat ederek, toplamak ve bunları cilt cilt neşretmenin millî bir hizmet (1947: 7) olarak görülmesi Halkevi derlemeciliğinin temelini oluşturan bakış açısıdır.

İnan dergisinin arşivine fıkra türü ile ilgili tek bir yazı girmiştir. O da derlemeden ziyade fıkra türüne dikkat çekmek için İbrahim Örs tarafından kaleme alınmıştır. Nasreddin Hoca, İncili Çavuş, Bektaşî ve Bekri Mustafa gibi fıkra kahramanları bu yazıda anılmış ve türün halk için önemine değinilmiştir. Örs'e göre fıkralar içtimai hayatın bir aynasıdır. İyilikler, kötülükler, dertler, yaralar hep onlarda belirir, dile gelir. Fıkralarımız birçok çeşitleri ile her mevzuyu takviye edebilecek kadar boldur. Çok fıkra bilen bir insan, fikirlerini, düşüncelerini açabilecek bir silaha sahip oluşu hasebiyle daima dinlenebilir; can sıkmaz. (1948: 7) diyerek hem türün hem de anlatıcılığın önemine dikkat çekmektedir. "Feylezoflar" olarak nitelendirdiği fıkra tiplerinin eserleri ile birlikte ölüp gitmesine gönlünün yazı olmadığını belirten yazar, fıkra türünün araştırılmaya ve canlandırılmaya muhtaç olduğunu aydınların dikkatine sunarak yazısını bitirmiştir.

Halk edebiyatı bağlamında değerlendirilebilecek bir diğer yazı "Köy Türküleri" adını taşır. Cevdet Alap tarafından kaleme alınan fındık toplayan günlükçülerin içinde geçirdiği bir günü okuyucuya aktarmıştır. Yazı yeni serinin 25. Sayısında yer almaktadır. Günlükçülerin hallerinin de anlatıldığı metinde atışmalara yer verilmiştir.

Bu konudaki son yazı "Erzurum Türküleri" başlığını taşımaktadır. Karadeniz kenti olmasa da türküler ele alındığı için metnin burada değerlendirilmesi uygun görülmüştür. Yeni serisinin 21. Sayısında Nesip Yağmurdereli tarafından kaleme alınmış bir yazıdır. "Erzurum halkiyat itibari ile zengin bir memleket olduğu halde bu mevzu üzerinde bugüne kadar bir eser meydana getirilememiştir. Değerli sanatkâr Faruk Kaleli'nin himmetiyle meydana gelen birkaç Erzurum türküsünü radyomuzun "Yurttan Sesler Korosu" mütemadiyen tekrarlayıp durmaktadır. Hâlbuki

millî musikimizin meydana gelmesinde halk melodilerinin ehemmiyeti pek büyüktür. Bu işe ehemmiyet vererek bunları toplamak musiki istikbalimiz için bir kazanç olur.” (1945: 10) sözleri ile derlemenin önemine dikkat çekmiştir. Bugün yapılacak derlemelerin geleceği inşa edeceğine değinerek millî repertuvar oluşturulması konusuna ve eldeki malzemenin çokluğuna eğilir.

2. Halk Müziği ve Dansı

İnan’daki halk müziği yazıları diğer halkevi dergilerinde de görüldüğü gibi türkü sözlerini yazıya geçirmekle sınırlı kalmıştır. Nota ve ezgilerle ilgili bilgilendirmeye rastlanmamıştır.

Yeni serinin 4. Sayısında Murat Uraz tarafından kaleme alınan “Millî Rakıslarımızdan Karadeniz Horonları ve Türküleri” adlı yazı halk dansları üzerine yazılmış İnan’daki nadir yazılardanır. Yazar bu metinde Karadeniz horonlarını tanımlamış ve millî oyunlar içinde horonları yerine değinmiştir. Çeşitli şehirlerin horonlardan ve horon türlerinden bahseden yazar yazısında Karadeniz kemençesinin özelliklerinden de bahsetmiştir. Uraz horonun oynandığı diğer çalgılardan, kemençe çalmanın usulünden ve atma türkülerden de bahsettiği yazısında çeşitli türkülere de yer vermiştir. Yazar aynı zamanda horon kıyafetlerinden de söz eder.

3. Folklor Derlemeleri

Tevfik Vural’ın derlemiş olduğu ve üç yazıdan oluşan Trabzon Folkloru başlığı altında yer alan “Düğün ve Evlenmeler” yazı dizisi dönemin Trabzon’unun evlenme geleneklerini ele almaktadır. İlk iki yazı farklı başlıklar altında incelenen evlenme geleneklerinden oluşur. Son yazıda ise yazar köy düğünlerini ele alır ve kent düğünü ile arasındaki farklara dikkat çeker. “Folklor bize her cemiyette halk yaşayışını, halk geleneklerini ve halk duygularını, öğreten bir bilgi olduğuna göre; konusuna aileden başlayıp ilk sözünü aileyi kuran bir erkekle bir dişi insanı ölünceye kadar birbirine bağlayan düğün ve evlenme hakkında söylemek zaruridir.” (1944: 25) sözleri ile yazar neden önce düğünleri ele aldığı açıklamasını yapar ve yazıda yer yer farklı folklor ürünlerin daha sonra ele alınacağını belirtir.

Yöreyi bilen folklor uzmanları tarafından sürdürülen alan çalışmaları, bölgesel değerlere önem veren halkevi dergilerinde yayımlanıyor ve bölgenin öne çıkan unsurlarına derginin sayfalarında çokça yer veriliyordu. Trabzon için bu unsurlardan biri hamsi idi. Dergide biri üç sayıdan oluşan yazı dizisi olmak üzere dört adet hamsi ile ilgili müstakil başlıklar bulunmaktadır. Bunlar dışında diğer yazılarda da hamsinin ele alındığı görülmektedir.

Trabzon’un coğrafi yapısının ve tarım alanı azlığının sonucunda insanların denize yöneldiğini belirterek “Bizim Karadeniz ve Halk” yazısına başlayan Tevfik Vural ekonomik değer de taşıyan bu unsurun folklorik yansımalarını metnin devamında örneklemiştir. Evliya Çelebi’nin seyahatnamesinden “Trabzondur yerimiz/ Akça tutmaz elimiz/ Hamsi balık olmazsa/ Nice olurdu halimiz” dörtlüğü ile hamsi- ekonomi ve Trabzon ilişkisini tarihine değinen yazar “Karadeniz ile koyun koyuna yetişen insanların denizciliğinin fenni olmasa da dalgalara göğüs gererek hala işlerini yapmakta oldukları” (1943: 25) yöre halkı yüceltilerek belirtilir. Bu yazı dizisinde de yine Halkevinin değerlerinden Baba Salim’in “Hamsiye Hasret” isimli bir şiiri verilmiştir. Ayrıca yazarın burada Hamizade İhsan’ın “Hamsiname” eserine dikkat çekmesi de önemlidir. Hamsi yöre halkı için bu kadar önemliken, üzerine onlarca mani ve şiir tertip edilmişken elde müstakil bir eser bulunmamasının eksikliğine değinen yazar Hamsiname adlı kitabın yapılmış en toplu derleme olduğunun ifade eder.

Yazı dizisinin son bölümünde ise deniz ile ilgili geleneklere değinilmiştir. Yazar insanların deniz ile ilişkisini bir ibadete benzetir ve “Alaturbiya” adı verilen günlerde yapılan uygulamalardan örnekler verir:

“Temmuzun ilk günlerini, bilhassa uğurlu saydıkları Alaturbiyayı hiç kaçırmazlar. Alaturbiya günleri Temmuzun üçünde başlar. Aynı ayın sonuna kadar devam eder. Bu günlerin içinde de hassaten sayısı tek olan günleri daha tesirli sayarlar ki onlar da: Temmuzun üç, beş, yedi ve dokuzuncu günleridir. Bu günlerde denizde yıkananların ağrıları varsa kaybolur.; ekzema ve buna benzer cilt yaraları da varsa onlar da kaybolur. Ayrıca ekseri hastaları deniz havasına karşı ve deniz kenarında oturturlar. Yine Alaturbiya günlerinde çocuğu olmayan kısır kadınlar çocuk doğurmak için kırk bir dalga suyu ile yıkanır ki bu da gayet garip ve enteresan bir inanıştır.” (1944: 26)

Tevfik Vural detayları ile aktardığı ritüelleri “enteresan” olarak niteleyerek dışarıdan bir bakış açısı taşıdığını okuyucuya aktarmıştır. Makalenin başlangıcında da aktardığımız gibi her ne kadar iyi niyetli de olsa derleme çalışmalarını yapan kişiler derlenen köylerden olmadıkları için bir mesafe her zaman olmuştur. Aynı yorum bir sonraki uygulamada da karşımıza çıkar:

“Bunlardan başka buradaki sahil halkının garip bir adet ve inancı daha vardır ki o da ekseri asabi buhran geçiren ve akli maraza uğrayan hastaları tedavi için denizi birinci derecede hekim tanımlarıdır. Bu gibi hastalara halk ‘sahiplidir’ der. Yani bu hastalar cinler ve periler tarafından zaptedilmiştir!” (1944: 27)

Uygulamayı aktaran yazar daha sonra yine şaşkınlık ifadeleri ile yazı dizisini bitirir. Bu mesafeli tutumlar halkevi derlemecilerinin eksik yönlerinden en öne çıkanıdır. Gürçayır’ın da belirttiği gibi halk arasında anlatılan efsane ve inanmalara bu küçümseyici bakış açısı, dönemin pozitivist ve aydınlanmacı yaklaşımının bir yansımasıdır. Anlatıların fen bilimleri ile açıklığa kavuşturulacağı düşünülmesi, bilimin açıklayamadığı yerlerde hurafelerin başlayacağı yanılsamasından kaynaklanmaktadır (2016: 118). Ayrıca yazar bahsedilen derlemelerin hiçbirinde profesyonel derleme kurallarına uymamış ve derleme ilgili hiçbir bilgiye metinde verilmemiştir. Öztürkmen’in belirttiği ve bizim daha önce değindiğimiz gibi folklor türlerini derleme yöntemleri hakkında derleyicilerin bilgilenebilmesi, iyi niyetli olmakla birlikte eksik ve hatta arşivcilik açısından hatalı yapılan birçok derlemenin selameti açısından önem taşımaktaydı. Halkevi dergilerindeki çoğu derleme, etnografi bilgisi açısından, derlenen kişilerin, mekânın belirtilmemesi ve derlemelerde icra boyutunun göz önünde bulundurulmaması açısından eksiklikler içeriyordu (2009: 131). İnan’da da gerek inanç, gerek uygulama birçok folklorik unsurun “-miş” dili ile aktarımı dikkat çekmektedir.

Fındık ve hamsi, Trabzon folklorunda kendine çokça yer bulmuş iki unsurdur. Bu öğelerin yer aldığı folklor ürünleri de fazladır. İnan dergisi de bu malzemelere sayfalarında sık sık yer vermiştir. Gerek halk edebiyatı ürünlerinde gerekse halk bilimi ürünlerinde bu iki “Trabzonlu” öğe İnan’ın hemen her sayısında bir şekilde karşımıza çıkar.

Yeni serinin 6. Sayısındaki “Folklor Denemeleri” bölümünde yer alan ve Tevfik Vural tarafından kaleme alınan “Halk ve Fındık” makalesinde “Trabzon ve havalisi köy halkının baş mahsulü” (1943: 9) olarak aktardığı fındığın halk edebiyatı ürünlerine de yansımasının doğal olduğunu belirtir ve metinde çeşitli örnekler verir. “Güzel yetişen fındık bahçesi hayırlı bir evlat gibidir.”

, “Eğer Arabistan’da fındık olsaydı, peygamber hurmaya mekruh derdi.” (1943: 9) gibi ifadeler halkın fındığı aile ilişkileri, iyi insan olmak, dinen dahi kıymetli olmak gibi birçok örneklemede kullandığını göstermektedir. Yazının devamında Tevfik Vural fındık konulu birçok mani örneği verir.

“Halk ve Fındık” yazısını İnan’daki diğer fındık konulu metinlerden ayıran yazarın metin içinde fındıkla ilgili oyunlara ve uygulamalara da yer vermesidir. Yazar dokuz adet fındık oyununu sıraladıktan sonra “Karadeniz Karardı” oyununu tarif eder. Daha sonra “kocakarı ilacı” olarak nitelediği üç adet fındık uygulamasını aktarır. Bunlardan biri yılanlık hastalığına karşı, diğeri

rastık olarak kullanım için ve sonucusu da ikiz fındıkların nazarlık olarak kullanımı şeklindedir.

İnan'da Mehmet Atay yazarlığında yayımlanan bir seri yazı "Trabzon Folklorunda Fındık" adını taşımakta ve altı metinden oluşmaktadır. Metinlerin çoğu derlemedir ancak derleme bilgilerine rastlanmamaktadır. Atay da aynı şekilde yazısının başlangıcında fındığın yöre halkı için öneminden bahsetmiştir. "Yavuklusunu ziyarete giden delikanlının nişanlısına götürdüğü en kıymetli hediyeye bir mendil fındıktır."(1947: 5) örneği ile fındığın değerinden bahseden yazar "Konuk ağırlamakta ikram edilen en değerli yemiş" (1947: 5) olarak nitelediği fındığın türkülerde göze çarptığından bahseder ve metni türkü örnekleri ile devam ettirir. Yazının diğer beş bölümünde yazar yalnızca türkü derlemelerine yer vermiştir. Toplamda 144 örnek metin bulunmaktadır. 1947 yılında yayımlanan 34- 35. Sayıların 14 ve 15. Sayfalarında metnin son bölümü bulunmaktadır. Örneklerin ardında "sonu var" ifadesi bulunsa da derginin sonraki sayılarında yeni bir "Trabzon Folklorunda Fındık" yazısına rastlanmamıştır.

Dergide yer alan bir diğer konu ile ilgili metin 17. Sayıda yer alan "Hamsi Bayramı" başlıklı yazıdır.

"Hıristiyanlıktan önce inanılan Tanrılardan hangisi adına, ne gibi anıtlar ve neler yapıldığını her ne kadar bilemiyorsak da birtakım şeylerin yapıldığını tahmin edebiliriz. Eski çağda Yunanistan'da halkın üzüm ve şaraba gösterdiği bağlılık ve minnet; onların düşüncelerinde bir Tanrı yaratacak ve bir sürü Bakus tören ve oyunlarına yol verecek kadar ileri gitmişti. Geçmiş zamanlara şöyle bir göz atınca insan, Trabzon'da da böyle hatıraların izlerini ramaktan kendini alamıyor. Ve diyor ki neden burada da eskiden bir hamsi mabedi veya bir anıtı yapıldı dikilmemiş? Şu kıyılarda ve yamaçlarda ta eskiden beri yaşamış insanların ilk ve en bol yiyecekleri hamsi olmamış mıydı? Karadenizde belirli zamanlarda bir gümüş sel ve hatta bir ırmak gibi akan bu eşsiz niymete bir şükran duygusu neden doğmamış?" (Günel 1945: 25)

Abdullah Günel'in bu yazısı hamsiye bir kutsiyet yüklemesi ve geçmiş zamanlardaki Tanrı algısı ile konuya yaklaşması hayli ilginçtir. Son dönemde Trabzon'da kemeçe ile birlikte en öne çıkan imge taka/hamsi imgeleridir. Şehirde düzenlenen iki farklı spor organizasyonu, logo olarak hamsiyi seçmiş ve kullanmıştır. Birçok vakıf ve dernek de logolarında takayı kullanmayı tercih etmektedir. Günel'in 1945 yılında gündeme getirdiği bu durum bugün Trabzon'a ait bir değer olarak hamsinin kullanılması durumuna kadar gelmiştir. Yazar yazısını hamsi adına yazılmış en önemli eser olan "Hamsiname"den alıntılarla bitirir.

Deniz ve dolayısıyla suyun Trabzon adet ve inanmalarındaki yerine İnan'da örneklenen bir diğer anlatı Gırgır Suyu- Deliktaş metninde karşımıza çıkar. Dergide inanç bağlamında bağımsız olarak yazılmış iki yazının ilki ilk serinin 2. Sayısında 1937 yılında yayımlanmıştır. Gırgır suyu, Deliktaş adını taşıyan ve derleme niteliğindeki bu metin dönemin önemli bir halk inanışını okuyucu ile buluşturmuştur.

Yazarın yorumunu gerek noktalama işaretleri ile gerekse nidalarla aldığımız bu yazı konu hakkında bilgi almak için yörenin en yaşlısına gidilerek başlaması açısından genel kabul gören folklor anlayışı ile çalışmaya başlandığını göstermektedir. Yazar "mahallenin en yaşlısı Fadime Nine"den Gırgır suyunun menşeyini, hikâyesini ve şifalarını dinler ancak bu derlemede de diğer çalışmalarda olduğu gibi kaynak kişi hakkında ya da derlemenin diğer unsurları hakkında hiçbir bilgiye rastlanmaz. Halkevlerinde yapılan folklor derlemelerinde halk ve aydın arasındaki ciddi

5. Ayrıntılı bilgi için bkznz: <http://www.hurriyet.com.tr/hamsi-uluslararası-arenada-15423988>

ayrım (Gürçayır Teke 2016: 109) Nurettin Erel'in üslubunda da görülür. "Hani şu bin bir derde deva (!) olan Gırgır suyu yok mu?" diyerek ötekileştiren duygularını henüz yazının başlangıcında okuyucuya aktaran Erel, "hayretle" devam ettiği yazısını "Ben, bu asırda hala suda kırklanıp, taştan geçmekle her derdine şifa uman zavallıların haline gülmek mi, acımak mı lazım geldiğini düşünüyordum." diyerek bitirir (1937: 16).

Halkla aydın arasındaki bu ayrım halkevlerinde yapılan derlemelerin çoğunda göze çarpar. Aydınlar, derlemeleri yaparken kimi zaman karşılaştıkları gelenekler ve uygulamalar karşısında "şaşırmakta" kimi zaman da ilk defa duyduklarını ya da gördüklerini "-mış dili" ile anlatmaktadırlar (Gürçayır Teke 2016: 109). Halkevi derlemecileri tercihen o yörenin insanı olsalar dahi "milletin efendisi" saydıkları köylüye bu yaklaşımları İnan'daki yazılarda da yer yer kendini göstermektedir. Bütün iyi niyetleri ile halka giden, köylüyü ulvi bir karaktere büründürecek kadar öven derlemecinin sesi yazıların sonunda yine kendine dönmüş, "köycünün sesi köylünün sesini bastırmıştır" (Öztürkmen 2009: 125). İkinci serinin 23. Sayısında yer alan ve 1946 yılında yayımlanan "Hıdrellez" başlıklı yazı da bu fasılda ele alınabilir. Erel bu yazıda geleneklere ve Hızır anlatısına değinmiştir. "Trabzon'da bütün dini bayramların üstünde bir değer taşıyan Hıdrellez" (1946: 16) metinde her yönüyle aktarılır. Erel'in bu sefer Gırgırsuyu yazısından farklı olarak konuyu yorumsuz aktardığı dikkat çeker.

Karadeniz yaylacılık ve yayla şenlikleri ile bilinen bir bölgedir. Trabzon kenti de içinde birçok yaylayı bulundurmaktadır. Bu yaylalarda her yaz "dernek" denilen toplantılar düzenlenir ve bu derneklerde halk bir araya gelir. İnan dergisi de kentin bu özelliğini fark etmiş ve üç yazıda bu konuya değinmiştir.

Derginin yeni serisinin 1. Sayısında yer alan Honefter Derneği yazısı Abdullah Günel tarafından kaleme alınmıştır. Honefter Yaylası Trabzon'un Düzköy ilçesinin Çayırbağı beldesinin Honefter yaylasında günümüzde dahi yapılmayı sürdürülen bu şenliğe gidilmesi dikkate değer bir konudur. Günel, yazının ilk kısmında yolculuklarından bahsetmiştir. Ardından bölgenin güzelliklerinden bahseden yazar halkın beklediklerinden daha farklı çıktığını ve Halkevi ekibinin şaşırdığını belirtir. "Bir kısım köylü arkadaşlarla dünya ve yurt durumu hakkında konuştuk. Doğrusunu söyleyelim ki az da olsa bu konuşmadan çok memnun olduk. Zira biz bu yüksek yayla üstünde yaşayan ve toplanan köylü yurttaşlarımızın birçok şeylerden habersiz olduklarını ve icabında vatan ve millet vazifeleri karşısında ne yapmak lazım geleceğini pek bilemezler sanmış ve bu yolda onlara faydalı bilgiler vermeğe hazırlanmıştık." (1942: 15) Buradan da anlaşılacağı üzere köy gezilerine çıkan ekiplerin amacı yöresel tetkikler yapmaktan çok yöreyi bilinçlendirmektir. O sebeple köy gezileri niyetler çeşitli olsa da genelde devletin bölgeyi ziyareti ve hizmet verilmesi şeklinde olmuştur. "Açık söyleyeyim biz sizi uyandırmaya gelmişken sizden daha çok güven ve inanç alarak ayrıldık." (1942: 15) ifadesi bu bakış açısını özetler niteliktedir.

Köy gezilerinin asıl amacı Anıl Çeçen'den hareketle şehirli aydınlar ile köylüler arasındaki uçurumu kapatmak olduğu iddia ediliyordu. Hem coğrafi hem de kültürel açıdan ayrı olan bu iki kesimin birbirlerini tanımaları ve tamamlamalarının bu yolla sağlanması planlanıyordu (2018: 123- 162). İnan'daki yayla yazılarında görülen mesafe köy gezilerinin halka dokunmaktan ziyade halkı "keşfetmek" ölçüsünde kaldığını göstermektedir. Ömer Karaömerlioğlu'nun belirttiği gibi halkevi üyeleri bir mühendis, köylü bir projeydi adeta (2017: 63).

Günel'in Honefter derneğini anlattığı yazısında Honefter'in yerinin önemi, yayla hayatının ve yaylacılığın bir tanımına rastlamak da mümkündür. "Burada dernek kurulması pek eskiden adet olmuşa benziyor. Yerin adı ve hala bugün şifalı olduğu sayılan kaynağın bulunması vakti ile buradaki eski törenlerin dini bir şekilde yapıldığını anlatıyor. Pulathane Gümüşhane, Haçka

Trabzon istikametlerinden yaylaya çıkan yolların birleştiği bir nokta olması dolayısıyla sonraları bu toplantılar bu dediğimiz yerlerden de halkın gelmesi ile büyümüş bir dernek halini almış. Bugün olduğu gibi sonbahar mahsullerinin ve lüzumlu eşyanın bir alışveriş yeri yani büyük pazar yeri olmuş demektir.” (1942: 15) Bugün de Honefter derneğinin Trabzon’un en yoğun ve kalabalık geçen yayla şenliklerinden olması bu yazıyı önemli hale getirmektedir. Şartlar değişse de yerel değerlerin değişmediğini gösteren bu yazı yayla şenliklerinin faydalarından bahsederek devam etmektedir. “Geniş bölge köylerinin yılda bir veya iki defa bir araya gelmelerine fırsat veren bu dernek daha çok faydalar da verebilir. Bir defa burada herkes birçoklarını görmüş, tanımış oluyor. Alışveriş yapıyor, eğleniyor, yeni şeyler öğreniyor. Birkaç yönden faydalıyor demektir. Bu da dört bucaktan gelenlerin bir arada bulunması ile oluyor.” (1942: 15)

İnan’da yer alan diğer yayla yazısı “Meserret ‘Mesebet’ Derneği” adı ile Dil-Edebiyat Kolu Başkanı Mehmet Atay tarafından kaleme alınmıştır. Yazı yeni serinin 33. Sayısından yer alır. Mesebet derneği Akçaabat’ın Mersin- Akçaköy beldelerine bağlıdır ve bir süre kutlanması durdurulmasına rağmen son yıllarda şenliklere yeniden başlanmıştır.

Yazar yazısına yayla hayatına övgü ile başlar. “Ta eski çağlardan beri Türk ırkının sosyal hayatı üzerinde çeşitli tesirler yapan yayla, bugün toplu yaşamının, sıhhat, eğlence ve ekonomik hayatın gelişmesinde rol oynayan ceddani geleneklerin en köklüsü olarak devam etmektedir. Kiraz ayı içinde Türk köylüsünün tek bir meşgalesi vardır: Yaylaya göç etmek. Herkes, halince kaderince, malını, davarını ve yaylada gerekli eşyasını alarak köyünün yayla itti haz ettiği yüksek, serin ve otlak yerlerine çıkarlar. Türk köylüsü için dört beş ay devam eden yorucu rençberlik hayatının bir nevi dinlenme ve hazırlanma devresi demek olan bu temiz ve pastoral hayat başlı başına bir inceleme konusu olmakla beraber, bunların içinde, yaylacıların; eğlenmek, görüşmek ve alışveriş etmek maksadıyla tertip ettikleri “dernek”ler önemli bir mevki işgal ederler.” (1947: 9) Yazar yaylayı, yaylacılığı ve dernekleri övdükten sonra köylüyü de över. “Vefakâr ve misafirperver Türk köylüsü bu beklenmedik şehirli misafirlerine ne yapacaklarını bilmiyorlar. Ayran, kahve, çay, sadakat ve dostluk yüklü temiz iltifatlarla dolu tatlı tebessümler...” (1947: 9) Bunlardan sonra Atay, İlyas Ağa namı bir yaşlıdan dinlediği eski günleri aktarır. İlyas ağa yaylanın eski zamanlarında, vurgun günlerinden, gençliğinden bahseder ve ardından Atay’ın isteği üzerine Meserret yaylasına türkü atması için onu Mehmet Salih isimli bir türkücüye götürür. Yazar yazının sonunda bu atma türkülere de yer vermiştir.

Halkevi gruplarının köylüye bakış açısının en net şekilde hissedildiği bir diğer örnek yeni serinin 14-15. Sayısında yer alan “Karadağ Yaylası” yazısıdır.

“Köylü demek –kanaanımce- şu demektir: Şen ve basit bir yaşayış... Sonra kısa bir dil, şikâyetsiz ve iyimser bir yürek... Oooh, ne kör ihtiras var, ne bezginlik veren adı siyaset ve menfaat dalaşları. Bu manevi temizliğin huzurunda hangi insan eğilmez yarabbi? Şimdiye kadar işlenmeyen bu asil cevherin, bu çarıklı faziletin işlendiği takdirde ne ulu bir mucize olduğunu göreceğiz. Ve işte o zaman, evet o zaman en büyük memleket davasını kazanmış olacağız. Buna inanıyorum.” (Lermioğlu 1944: 25)

Projesine aşkla yaklaşan bir “mühendis” edasıyla yazılan bu yazı romantik söylemlerle devam eder. Çocuksuz evlerin virane ineksiz ahırların facia olduğunu “keşfeden” yazar yaylayı “erenlerin diyarına girmiş gibi” hissederek tasvir eder.

“Dağ havası bir iksirdir; besler, doktor ve ilacın yapamadığını yapar. Dağlılarda cılız, sarı benizli bir insan görmedim. İğtidai sefalet buralarda umulduğu derecede müessir olamıyor. Sebep ve hikmetini mütehassis olmadığım için bilemem. Yalnız dağların Mesihi bir nefes gibi diriltici, saf ve kuru havasının şifakar tesirini kendimde denemişimdir. Acizane söyliyeyim; kasabada

dimaiğım paslı bir demir parçasıdır; ışıldamaz. Múfekkireme bir durgunluk bir cúmediyet çóker; işlemez. Yayla ise bana ani bir işleklik, taze bir kan ve heyecan verir. Uysallığın dimaiğıma yığdığı sisleri dağıtır, zihnim açılır, okumak ve yazmak hevesi ve ihtirası benliğimi sarar. Bu, bende daimi bir haldir. Bedeni ve zihni sıhhatime şıfa sunan Karadağı vatanımın ahlaki ismeti kadar severim.”(Lermioğlu 1944: 26- 27)

“Cennetten bir kóşe” olan Karadağ yaylasını ve kendindeki tezahúrünü anlatan yazar köylüyú kasabalıdan da ústün, farklı bir grup olarak tasvir etmiş ve yayla hayatının artılarını okuyucuya aktarmıştır. Halkevlerinin köylüyú yücelten bakış açısı folklor metinlerinin çoğuna hâkimdir. O dönemde de Trabzon’da yaylacılığın özel bir yer tuttuğu aşıkârdır. Yazılara konu olan derneklerin bugün bile devam ediyor oluşu önemli bir noktadır.

İnan dergisi sözlü kültür ürünlerini daha çok kendi fikirlerini halka ulaştırmak için bir vasıta olarak kullanıyordu. Halkın sözlü kültürüne dair üretimler ilk seride dergide kendine yer bulamasa da o sözlü kültür İnan’da aktarılmak istenene giden yardımcı olarak temsil edilmiştir. Çalışmalar daha çok köylüyú yüceltme odaklı yapılıyordu. Ancak yine de Karaómerlióđu’ndan hareketle diyebiliriz ki halkevleri köycülüğu önüne konulan hedeflere, kırsal bölge hakkında bazı antropolojik bulgu ve kültürel bilgi toplama dışında erişemedi (2017: 63). Toplanan kültürel bilgi de bilimsel şekilde arşivlenemedi.

Halkevleri kendisini yetiştirmeyenleri yetiştirmeye çalışma (Güz, 2008: 81) amacıyla kurulmuşlardır. Bu kurumların yetiştirme algısı çok yönlüdür. Sanat, dil, tarım gibi çeşitli konularda halka yardım götürürken bir yandan da halkın elinde olanı yurda duyurmak amacındaydılar. Bu amaçları gerçekteştirmek için çeşitli şubeler altında örgütlendiler ve yerel malzemeleri derlediler. Folklorik unsurlar tespit edildi ve kaydedildi. Bu kaydedilen malzeme bir süre sonra çıkarılmaya başlanan İnan dergisi sayesinde hem tüm yurda ulaştı hem de arşivlere girdi. Trabzon Halkevi’nin yerel sanatçılara ve sanatlara değer verdiği açıktır ancak bu değerin sınırlı kaldığı da bir gerçektir. Özellikle ele alınan İnan dergisi kapsamında yerel kültüre verilen özel bir önem göze çarpmamaktadır. Halkevleri çalışmaları yöredeki malzemeye dikkatle eğilmemiştir. Yapılan çalışmalar da profesyonellikten uzaktır. Ayrıca incelenen folklorik yazı dizilerinin birçoğunun “devamı var” şeklinde bitirilerek yarım bırakıldığı tespit edilmiştir. Bu da Halkevlerinin planladıkları çalışmaları tamamlamadıklarını düşündürmektedir.

SONUÇ

Trabzon Halkevi diğer Halkevleri gibi ulusalı yerele, yereli ulusala taşımak için uğraşmış ancak ilk yıllarda daha çok taşrada kendini “eksik” hisseden halkı úlkenin geri kalanından haberdar etmeyi önemsemiştir. Halkevleri yöre halkı tarafından kabul görünce ve İnan dergisi daha kolay ulaşılabilir olduğunda kültürel malzeme daha çok değerlendirilmiştir. Ancak İnan’da kültür çalışmaları kopuk derlemelerden ve kaydetmeden öteye gidememiş, Trabzon Halkevi tarafından sistemli bir kültür çalışması yürütülmemiştir. Halkevlerinin ilk yıllardaki çalışmalarının dikkati daha çok merkezin sesini yöreye getirmek üzerinedir. Zamanla bakış açısı yöresinin sesini ulusala ulaştırmak şekline dönüşecektir. Halkevlerinin horon ekibi oluşturmak, halk şairlerini anmak, yayla şenliklerine dikkat çekmek gibi çalışmalarının daha çok kırklı yıllardan sonra yoğunlaştığı görülmektedir.

Dergide yayımlanan halk edebiyatı yazıları millî şuuru uyandırmak, Trabzon halkının Türklüđünün meşruiyetini sağlamak, Türklük bilincini aşılamak gibi amaçlara hizmet etmiştir. Ayrıca dergiden halk edebiyatı ürünlerini kaydedilmesi ve yerel arşiv oluşturulması açısından faydalanılmıştır. En öne çıkan halk şairi Baba Saim’dir. Onun dışında yerel sanatçılar dergide kendine fazla yer bulamamıştır. Özellikle kemeñçe sanatçılarının üzerine eğilmemiş olunması düşünümesi gereken bir konudur.

Derleme çalışmaları yöre halkını ziyaret, köylüye değer vermek, halkevi çalışmalarını taşraya götürmek gibi amaçlar taşıyordu. Bu ziyaretler sırasında yapılan alan çalışmaları dergi içeriğinde kendine yer bulmuştur. Esas amacın folklor ürünlerini derlemekten ziyade yöre halkına yerel değerlerinin de kıymetli olduğunu hissettirmek olduğu düşünülebilir. Cumhuriyeti temsil eden “aydın” kesimin kırsala değer verdiğini gören köylünün yeni rejime daha da fazla bağlanması beklenmiştir. Dergideki halk müziği ve dansı görece kısır kalmış, yine derleme ve kayıttan öteye gidememiştir.

Sonuç olarak Trabzon Halkevi ve İnan dönemin kaydını tutmak, yörenin nabzını ölçmek için çalışmış, Cumhuriyet değerlerini Trabzon’un değerleri ile harmanlamak için uğraşmış ve folklor çalışmalarını bu çerçevede yürütmüştür.

KAYNAKÇA

- Alap, Cevdet. 1946. "Köy Türküleri". İnan. 25: 28.
- Atay, Mehmet. 1945. "Bayburtlu Celali". İnan. 17: 30- 31.
- 1945. "Bayburtlu Celali 2". İnan. 18: 22- 24.
- 1945. "Bayburtlu Celali 3". İnan. 20: 17- 21.
- 1947. "Meserret Derneği". İnan. 33: 9.
- 1947. "Trabzon Folklorunda Fındık". İnan. 29: 5- 6.
- 1947. "Trabzon Folklorunda Fındık". İnan. 30: 13- 14.
- 1947. "Trabzon Folklorunda Fındık". İnan. 31: 10- 11.
- 1947. "Trabzon Folklorunda Fındık". İnan. 32: 12- 13.
- 1947. "Trabzon Folklorunda Fındık". İnan. 33: 13- 14.
- 1947. "Trabzon Folklorunda Fındık". İnan. 34- 35: 14- 15.
- Azcan, İbrahim. 2003. *Türk Modernleşmesi Sürecinde Trabzon Halkevi*. Trabzon: Serander Yayınları.
- Çeçen, Anıl. 2018. *Atatürk'ün Kültür Kurumu Halkevleri*. İstanbul: Tarihçi Kitabevi.
- Dil ve Edebiyat Kolu. 1942. "Folklor". İnan. 2: 31- 32.
- Duman, Mustafa. 2012. *Trabzon'a Armağan*. İstanbul: Heyamola Yayınları.
- Erel, Nurettin. 1937. "Gürgirsuyu, Deliklitaş". İnan. 2: 15- 16.
- 1946. "Hidrellez". İnan. 23: 15- 16.
- Günel, Abdullah. 1942. "Honefter Derneği". İnan. 1: 14- 15.
- 1945. "Hamsi Bayramı". İnan. 17: 25- 27.
- Gürçayır Teke, Selcan. 2016. *Türk Halk Biliminde Derleme Çalışmalar, Tartışmalar*. Ankara: Grafiker Yayınları.
- Güz, Nurettin. 2008. "Kültür Ocakları Olarak Halkevleri ve Halkevleri Dergileri". Tüm Yönleriyle Medya ve İletişim. Eğitim Kitabevi Yayını. Konya: 65- 95.
- Karaömerlioğlu, Asım. 2017. *Orada Bir Köy Var Uzakta Erken Cumhuriyet Döneminde Köycü Söylem*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kobyay, Elif Şebnem. 2008. *Baba Salim Divanı*. Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Lermioğlu, Eyüp Sabri. 1944. "Karadağ Yaylası". İnan. 14- 15: 25- 27.
- Oğuz, Öcal. 2013. *Türk Halk Edebiyatı El Kitabı*. Ankara: Geleneksel Yayıncılık.
- Örs, İbrahim. 1948. "Fıkra Dair". İnan. 36: 7-8.
- Öztürkmen, Arzu. 2009. *Türkiye'de Folklor ve Milliyetçilik*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Tevfik Vural. 1943. "Halk ve Fındık". İnan. 6: 9- 12.
- 1943. "Bizim Karadeniz ve Halk". İnan. 8: 25- 28.
- 1943. "Bizim Karadeniz ve Halk 2". İnan.9: 24-27.
- 1944. "Bizim Karadeniz ve Halk 3". İnan. 10: 25- 27.
- 1944. "Düğün ve Evlenmeler". İnan. 11: 25- 28.

- 1944. “*Düğün ve Evlenmeler 2*”. İnan.12: 21- 26.
- 1944. “*Düğün ve Evlenmeler 3*”. İnan. 13: 26- 28.
- Uraz, Murat. 1943. “*Milli Rakıslarımızdan Karadeniz Horonları ve Türküleri*”. İnan. 4: 21- 24.
- Yağmurdereli, Nesip. 1943. “*Trabzon Halkiyatı ve Baba Salim*”. İnan. 5: 28- 31.
- 1945. “*Erzurum Türküleri*”. İnan. 21: 9-11.
- 1947. “*Memleket Masalları*”. İnan. 28: 6- 7.
- Yanbeğ, M. Kemal. 1943. “*Hicrani*”. İnan. 7: 13- 20.
- 1943. “*Hicrani 2*”. İnan. 8: 10- 13.
- 1943. “*Hicrani 3*”. İnan. 9: 15- 18.
- 1944. “*Hicrani 4*”. İnan. 10: 13- 14.
- 1944. “*Hicrani 5*”. İnan. 11: 11- 14.
- 1945. “*Kanturali Trabzon'da*”. İnan. 16: 10- 13.
- 1945. “*Kanturali Trabzon'da 2*”. İnan. 17: 10- 13.

KOMPLEKSİTE İKTİSADI VE AJAN BAZLI KOMPÜTASYONEL İKTİSAT*

Complexity Economics And Agent- Based Computational Economics**

Emre ÖRÜN,

ÖZET

İktisadi ajanlar arasındaki etkileşimde ajanların heterojenliğini ve sınırlı rasyonaliteye sahip olmasını göz ardı eden ve katı değişmez varsayımlar ile iktisatta teorik modeller geliştiren geleneksel iktisadın geçerliliği 2008 küresel finansal kriz ile sorgulanmıştır. Kompleksite iktisadi ile birlikte artık iktisatta sınırlı rasyonalite, ajanların birbirleri ile etkileşimi ve heterojenliği, dengesizlik veya birden çok denge durumu iktisadi modellemeye dâhil olmuştur. Bu tür esnek varsayımlarla beraber kompütasyon bilimindeki gelişmeler iktisadi ajan bazlı kompütasyonel iktisat ile daha ileriye taşımıştır. Özellikle endüstriyel organizasyon, makro iktisat, politik iktisat ve bil-hassa emek piyasası, çevre politikaları ve iktisadi ağ oluşumunda ajan bazlı kompütasyonel iktisat kullanılmaya başlanmıştır. Bu çalışmada, geleneksel iktisat ve kompleksite iktisadının temel özelliklerine ve kompleksite iktisadının geleneksel iktisattan farklı yönlerine ve ajan bazlı kompütasyonel iktisada değinilmiştir. Çalışmanın temel amacı, kompleksite iktisadının ve ajan bazlı kompütasyonel iktisadın geleneksel iktisada göre avantajlarının ve dezavantajlarının neler olduğuna değinmektir. Çalışmada kompleksite iktisadi ile birlikte ajan bazlı kompütasyonel iktisat, iktisatçılara ve araştırmacılara teori geliştirmede varsayım açısından gerekli esnekliği sağladığı ve geleneksel iktisada göre üstün olduğu çıkarımı yapılabilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Geleneksel İktisat, Kompleksite İktisadi, Ajan Bazlı Kompütasyonel İktisat, Denge, Sınırlı Rasyonalite

ABSTRACT

The validity of traditional economics that ignores the heterogeneity and limited rationality of agents in the interaction between economic agents and the theoretical models in economics by rigid unchanging assumptions has been questioned by the 2008 global financial crisis. With the complexity economics, limited rationality in economics, interactions and heterogeneity of agents with each other, imbalance or multiple equilibrium state have been included in economic modeling. With such flexible assumptions, developments in computational science have taken forward to economics by the agent-based computational economics. Agent-based computational economics has been used in industrial organization, macroeconomics, political economy and especially in labor market, environmental policies and economic network formation. In this study, it was mentioned to the basic features of traditional economics and complexity economics and different aspects of complexity economics from traditional economics and agent-based computational economics. The main purpose of this study is to discuss the advantages and disadvantages of complexity economics and agent-based computational economics compared to traditional economics. In this study, it can be concluded that complexity economics and agent-based computational economics provide the necessary flexibility in terms of assumptions in developing to theory and are superior to traditional economics.

Keywords: Traditional Economics, Complexity Economics, Agent-Based Computational Economics, Equilibrium, Bounded Rationality

I. ORCID: 0000-0002-2739-1959

1. Araştırma Görevlisi, T.C. Yozgat Bozok Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü.

* Bu çalışma yeğenim Zeynep CANİBEK'in aziz hatırasına ithaf edilmiştir.

* ÖRÜN, Emre (2020). "Kompleksite İktisadi ve Ajan Bazlı Kompütasyonel İktisat". Akademi Sosyal Bilimler Dergisi, C. 7, S. 19, s. 48-62.

Makale Geliş Tarihi: 28 Haziran 2019 Kabul Tarihi: 14 Aralık 2019

GİRİŞ

20. yüzyılın ortalarından itibaren birçok disiplinde (psikoloji, hayvan psikolojisi, yapay zekâ, antropoloji, felsefe) olduğu gibi iktisatta da önemli değişiklikler olmuştur. 1950’li yıllardan sonra bilhassa ana akım iktisadında değişimler yaşanmaya başlanmış ve iktisat giderek daha çok disiplinler arası bir bilim olma sürecine girmeye başlamıştır. Özellikle iktisattaki değişim rasyonalite kavramında oluşmuş ve sınırlı rasyonalite kavramı literatüre girmiştir (Bögenhold, 2014; Sunal ve Öğüt, 2017:53). Bu bağlamda Sunal ve Öğüt’e göre (2017);

“(…) yerleşik iktisadın tüketici probleminde yaklaşımı fayda maksimizasyonuna dayalı olarak kurgulanmışken, maksimizasyon yerine tatmine (satisficing) dayalı modeller kullanılmaya başlamıştır. Böylelikle ekonominin aktörlerinin; sürekli optimizasyon problemleri çözen birer makine değil, bazen sadece beklentilerini karşılamakla yetinen (satisficing agent) bazen de istese bile optimal sonuca ulaşamayan, dolayısıyla tam anlamıyla rasyonel davranamayan varlıklar olduğu kabulü iktisatta kendisine yer bulmuştur.”

Mamafih, yaşanan iktisadi krizlerle birlikte özellikle 2008 krizi ile birlikte iktisatta metodoloji tartışmaları daha çok yer almaya başlamış ve küresel kriz iktisat teorileri için bir “doğal deney” ve aynı zamanda kriz olmuştur. Ana akım DSGE modellerinin rasyonel beklentiler, temsili ajan ve tam rekabet gibi varsayımları krizi öngörmeye engel olmuş ve makroekonomik dinamiklerin doğasının tam olarak anlaşılmasına olanak vermemiştir (Fagiolo ve Roventini, 2017). Bu bağlamda, mevcut iktisat teorilerinin krizlere açıklık getirmeyişi ve geliştirilen teorileri temel alan iktisat politikalarının başarısızlığı “yeni arayışlara” sebebiyet vermiştir. Yeni arayışlar ile birlikte iktisatçıların ekonomiyi sistem yapısında sürekli değişime sebebiyet veren heterojen ajanların olduğu bir ekoloji olarak görmesi gerektiği kanısı ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda iktisatta artık tek bir neden ve sonucun olmadığını ayrıca gelişen teknoloji ile ekonomilerin de daha kompleks bir yapıya büründüğü söylenebilmektedir. Bu ise iktisatta artık yeni eğilimlerin ortaya çıkmasına, disiplinler arası etkileşimin önemine vurgu yapmaktadır.

Çalışmada ilk olarak geleneksel iktisadın temel özellikleri ve eksik yönlerine değinilecektir. Geleneksel iktisadın temel varsayımlarına değindikten sonra ikinci bölümde kompleksite iktisadının temel özellikleri ve geleneksel iktisat ile farklı olan yönlerine değinilecektir. Üçüncü bölümde ise ajan-bazlı kompütasyonel iktisat incelenecektir ve son olarak ise sonuç bölümü ile genel bir değerlendirme yapılacaktır.

1. Geleneksel Teori

İktisattaki önemli farklılıklardan birisi denge kavramıdır. Geleneksel yaklaşım ile kompleksite yaklaşımı arasındaki temel farklılık denge kavramına bakış açılarıdır. Geleneksel yaklaşım bireylerin rasyonel olduğunu belirtmekte ve bu bağlamda bireyler ekonomideki bütün malların fiyatlarını bildiği ve gelecekteki ve cari gelirlerinin bilindiği varsayılmıştır. Bireyler bu durumda gelirlerinden daha fazla harcama yapmayacak, firmalar ise ürünlerin fiyatını ve ücretlerin seviyesini bilerek ne kadar üretim yapacaklarına karar vermektedir. Firmalar tarafından üretilen ürünlerin yani derneşik arz ile tüketiciler tarafından talep edilen ürünlerin yani derneşik talebin birbirine eşit olduğu durumda ekonomi dengededir. Bu bağlamda, tam rekabette dengede olan bir ekonominin etkin (efficient) olduğu söylenmektedir. Bu durum ise ekonomide birinin refahının artması için diğer kişinin refahının azalmasını ifade etmektedir. Bu tür bir denge ise görünmez el aracılığıyla olmaktadır. Ayrıca, ekonomide ilk olarak Leon Walras tarafından geliştirilen ve hayır sever tellal olarak bilinen düzenleme mekanizması da bulunmaktadır. Bu mekanizma ekonomiyi dengeye getirmektedir. Ancak Rolf R. Mantel (1974), Gerard Debreu (1974) ve Hugo Sonnenschein (1972) tarafından, oldukça tahrip edici bir şekilde “tatonnement” sürecinin illa ekonomiyi dengeye

getirmeyeceği gösterilmiştir.

Geleneksel teoride iktisat piyasa içindeki dengenin karakteristik özelliklerine odaklanmaktadır (Kirman, 2018, s. 94). Ekonominin, dış şoklara tepki olarak bir dengeden diğerine sıçradığı/gittiği belirtilmektedir. Geleneksel teori, tüketiciler için bütçe kısıtı, firmalar için ise teknoloji kısıtı olan mikro temeller (sound microfoundations) üzerine kurulmuştur. Mikro temellerin üzerine kurulmasındaki temel amaç ise optimizasyonun sağlanmasıdır yani olası en iyi alternatifte erişmektir. Geleneksel teoride rasyonelite kavramı ön planda tutulmuş ve bireylerin kararlarının rasyonel olarak nitelendirilmesi için katı (stringent) koşullar/şartlar (conditions) bulunmaktadır. Bir tüketici A malını B malına tercih ettiğinde B malını A malına tercih etmesi söz konusu değildir. Bu varsayım ilk bakışta mantıklı gelse de oldukça iddialı bir varsayım niteliği taşımaktadır. Gerçek hayatta bireyler tercihlerini değiştirebilmekte ve tercihlerini değiştirebilmek için ise herhangi bir sebep olmasına gerek yoktur. Ayrıca, bireylerin rasyonelliğine dair yapılan varsayım onların gerçekten gözlemlenen davranışları üzerine değil içgüdü (introspection) üzerine temellenmiştir. Gelecekle ilgili karar verme durumunda ise bireylerin sadece benzer beklentilere sahip olduğu değil ayrıca ekonominin evrildiği yöne doğru beklentilerin tutarlı olduğu belirtilmektedir. Ancak geleneksel yaklaşımda beklentilerin nasıl oluşturulduğu ise hâlâ cevabı aranan soru niteliğindedir (Kirman, 2018).

Geleneksel yaklaşımda mikro temeller oluşturulurken ve bireylerin beklentileri oluşturulurken ajanlar arası etkileşim, sosyal bağlar göz ardı edilmektedir. Ayrıca, geleneksel yaklaşımda modelleme aşağıdan yukarıya olmakla birlikte, modelde karar vericiler ilk olarak modellenir ve daha sonra ise test edilmektedir (Eren ve Kırer, 2017: 112; Kirman, 2018). Geleneksel yaklaşımda azalan marjinal getiri ve azalan marjinal faydanın kombinasyonu piyasanın doğal bir denge (balance) mekanizmasının olduğunu ve bu mekanizmanın ise fiyat olduğu belirtilmiştir. Fiyat üretici ve tüketici için temel bilgi niteliğindedir ancak fiyat düzeyinin ne olabileceği, nasıl hesaplanacağı ve tahmin edilip edilemeyeceği klasik dönemde cevapsız kalmıştır (Beinhocker, 2006: 29).

Geleneksel yaklaşımda, iktisadi yapıların oluşumunun uygulanmaması ve bu tür iktisadi yapıların basit bir şekilde parçaların incelenmesi ile açıklanamayacağı belirtilmektedir (Eren ve Kırer, 2012: 112; Foster ve Metcalfe, 2012).

2. Kompleksite İktisadı

Giderek “kompleks” bir yapıya bürünen ülke ekonomileri ve bununla beraber hem sosyal bir bilim olan iktisadın diğer bilimlerle etkileşim içine girmeye başlaması ile iktisatta yeni alanlar ortaya çıkmaktadır. Bu alanlardan birisi ise kompleksite iktisadıdır.

İlk olarak kompleksite iktisadının dengeye bakış açısı incelendiğinde geleneksel görüşün karşısında olarak nitelendirilebilecek kompleksite iktisadı ekonominin kendini sürekli organize ettiği fikrine karşı çıkmaktadır ve ekonominin asla dengeye gelmeyeceğini ifade etmektedir. Özellikle yaşanan son küresel krizden sonra geleneksel teorisinin krizi atlatmak için sunacağı reçetenin çok yararlı olmadığı ve söyleyeceği çok az şeyi olduğu ortaya çıkmıştır. Bu tür söylemler sadece iktisatçılardan gelmemekle kalmamıştır. Merkez bankası yöneticileri, Dünya Bankası Baş Ekonomisti ve diğer birçok önemli kurum da geleneksel teorisinin son krizde yardım edemediğini belirtmiştir.

Sosyal bir bilim olarak iktisat, bireylerin kişisel özelliklerini, toplumun yapısını, tarihini, kurumlarını ve bunların birbiri ile olan etkileşimini göz önünde bulundurması gerekmektedir. Bu bağlamda kompleksite iktisadı bireyler ve toplumlar arasındaki heterojenlik ve etkileşimi, toplumların tarihini ve kurumlarını iktisadi karar alma sürecinde dikkate almaktadır.

Kompleks kavramının ne anlam ifade ettiği irdelendiğinde ilk olarak komplike ile kompleks

kavramları arasındaki ayrımın yapılması gerekmektedir. Komplike sistem parçalara ayrılarak anlaşılabilirken kompleks sistem parçaların bütünlüğünü ifade etmektedir. İktisat politikası uygulamalarında ekonominin komplike bir sistem değil kompleks bir sistem olduğunun farkına varılması gerekmektedir (Eren, 2019: 54; Kapoor, 2016: 13) Ayrıca, Kapoor'a göre ekonominin komplike olduğu yaklaşımı artık eskimiş ve giderek kompleks bir yapıya bürünen ekonomiyi anlamada başarısız olduğu ortaya çıkmıştır (2016: 14).

Kompleks olgulardan söz edildiğinde sayıca daha fazla olmak sistemi daha fazla kompleks yapmamaktadır. Az sayıda parçalarla da daha kompleks sistem ortaya çıkabilmektedir. Kompleks olmak parçalar arasındaki ilişkiden ortaya çıkmaktadır. Kompleks bir sistemin birbiri ile etkileşim içinde olduğu özellikler aşağıda belirtilmiştir (Eren ve Kırer, 2017: 109; Martin ve Sunley, 2007: 577; Şahin vd., 2017: 33-35):

- **Kendiliğinden organizasyon ve belirim:** Sistemin parçaları arasındaki etkileşimin doğası ve biçimi zaman içinde kendi kendine tekrardan yapılır. Bu ise kompleks sistemlerin birincil ayırt edici özelliğidir.
- **Adaptasyon:** Kompleks sistemler dışsal çevredeki değişikliklere tepki olarak veya içsel olarak yani kendi kendine organize yoluyla da kendi yapılarını değiştirebilirler. Bu durumda ise sistem önemli bir aşamaya evrilmekte ve sistemin yapısında veya dinamiklerinde önemli değişiklikler yapmak için parçalar (components) arasında zincir reaksiyon/tepkimeler oluşturmaktadır.
- **Doğrusal olmama:** Kompleks sistemin parçaları arasındaki geri beslemeden ortaya çıkmaktadır. Bu ise değişimin ve sistemdeki patika bağımlılığının geri döndürülemezliği ile sonuçlanmaktadır.
- **Sınırlı fonksiyonel bozulabilme:** Yüksek derecede iletkenlik/bağlanabilirlikten, açıklık ve sistemin dinamik yapısından dolayı sistemdeki parçaları durağan olarak ayırştırmak/analiz etmek sınırlıdır.
- **Açıklık:** Kompleks bir sistemin sınırlarının belirlenmesi zordur. Kompleks sistem ve çevre arasındaki sınır analizin amacına bağlıdır. Dışsal şoka karşı sistemin kırılabilirliğini (susceptibility) da ifade etmektedir. Bu ise yeni bir rejime geçişe sebebiyet verebilmektedir.
- **Dağıtılmış bir doğa ve gösteriminin olması:** Kompleks sistemler karakteristik olarak multi-scaler'dır.
- **Belirli ve çözülebilir olmama:** Kompleks sistemler deterministik değildir. Bu ise parçaların/bileşenlerin (components) fonksiyonu hakkında tam bir bilgiye sahip olunması durumunda bile davranışlarında kesinlik beklenmesi imkânsızdır.

Nihayetinde, kompleks sistemler yukarıda belirtilen önemli birkaç özelliğinden dolayı temel olarak deterministik değildir. Parçalar arasındaki ilişki ve fonksiyonları hakkında tam bir bilgiye sahip olursa bile davranışları hakkında kesin bir kanıya varılamamaktadır. Ancak bu tür bir yargı parçaların davranışlarının rastgele olduğu anlamına gelmemektedir. Parçalar kompleks, dağıtılmış geri bildirim (distributed feedback) ve kendi kendini güçlendiren mekanizmalar aracılığı ile çalıştığı için standart ölçüm araçları ile tahmin edilememektedir (McGlade ve Garnsey, 2006).

Bu bağlamda bir değerlendirme yapıldığında oluşum, kendi kendine organizasyon, düzen, türbülans, evrim, tümevarım, kritiklik, adaptasyon, ağlar, lineer olmama, tersine döndürülemezlik (irreversible) ve dengede olmama kavramları kompleksite bilimini çeşitli kombinasyon ve permütasyonda karakterize eden kavramlardır (Velupillai, 2011: 562).

Kompleksite iktisadi evrimci iktisattan farklı olsa da evrimden de yararlanmaktadır. Adaptasyon

özelliği evrim ile olan bağlantısını göstermektedir. Bilgisayar ya da kompütasyondaki gelişmeler kompleksite iktisadını etkilemektedir. Bilgisayar biliminin gelişmesi ile daha önce yapılamayan kaotik durumların modellenip çözümlenebilmesine, simüle edilebilmesine olanak sağlanmıştır (Keen, 2002: 184).

Kompleksitenin iktisada etki etmesi son dönemlerde ortaya çıkmamıştır. Eren'e göre (2011) ilk iktisatçılardan günümüze kadar iktisatçılar kompleksite kavramının farkına varmış ve bu bağlamda düşünüldüğünde kompleksite iktisadı Adam Smith'e kadar gitmektedir. Smith'te ki "Görünmez El" kavramı "denge" kavramından ziyade "kendiliğinden düzeni" çağrıştırmaktadır. Bu ise ayrıca evrimci düşüncenin de iktisada olan etkisini göstermektedir.

Tablo 1. Kompleksite İktisadı ve Geleneksel İktisat Arasındaki Fark

	• Kompleksite İktisadı	• Geleneksel İktisat
Dinamik	• Dengeden uzak açık, lineer olmayan, dinamik sistem	• Dengede, kapalı, statik ve lineer sistem
Ajanlar	• <i>Bireysel olarak modellenir:</i> • Karar vermek için tümevarımcı kurallar kullanır • Eksik bilgiye sahiptirler • Hata ve ön yargıya maruz kalırlar • Zaman içinde öğrenir ve adapte olurlar	• <i>Kolektif olarak modellenir:</i> • Karar vermek için tümdengelimci hesaplamalar yapar • Tam bilgiye sahiptirler • Hata yapmaz ve ön yargı yoktur Zaman içinde öğrenme ya da adapte olmaya gerek duymazlar (kusursuzdurlar)
Ağlar	• Bireysel ajanlar arasındaki etkileşim açık bir şekilde modellenir • Zaman içinde ilişki ağı değişir	• Ajanların piyasa mekanizması aracılığıyla dolaylı olarak etkileşime geçtiği varsayılır
Oluşum	• Makro ve mikro iktisat arasında ayrım yapılmamaktadır • Makro oluşumlar mikro düzeydeki davranış ve etkileşimlerden ortaya çıkmaktadır	• Mikro ve makro iktisat farklı disiplinlerdir
Evrım	• Farklılaşmanın, seleksiyonun ve zenginleşme/çeşitlenmenin evrimci süreci sisteme özgünlük sağlar	• Özgünlüğü endojen olarak yaratan ve kompleksite ve düzen içerisinde büyümeyi sağlayan mekanizma yoktur

Kaynak: (Beinhocker, 2006: 97)

Tablo 2. Ekonomik Teori ve Modellemede Çatışan Teoriler

	Geleneksel Sunum	Kompleks
Ajanların sayısı	Temsili (bir, az)	Çok (mümkün-tam ölçek)
Ajanların çeşitliliği	Homojen veya az tip	Heterojen, mümkün olduğu kadar özgünlük
Ajanların amaçları ve hedefleri	Sayısal (scalar) – değerli fayda, sabit	Diğer – ilgili (regarding), evrilen
Ajan davranışı	Rasyonel, maksimize eden, kırılgan	Amaçlı, adaptif, davranışsal
Öğrenme	Bireysel, sosyal	Ampirik temelli, grup
Enformasyon	Merkezileşmiş, bedava, belirsiz	Dağıtılmış, maliyetli, zımni (tacit)
İnançlar	Ücretsiz, koordine olan	Koordine olmayan, koordine olmak maliyetli
Etkileşim topolojisi	Eşit olasılık, iyi karıştırılmış	Sosyal ağlar
Piyasalar	Walrasçı, tek fiyat faktörü	Ademi merkezietçi, lokal fiyatlar
Firmalar ve kurumlar	Yok veya birimsel aktörler	Çoklu-ajan grupları
Seçim operatörleri	Tek düzey	Çoklu düzey
Yönetişim	Ortanca seçmen	Öz yönetim, kural evrimi
Dönemsel yapı	Statik veya denge dinamiği	Dengesizlik dinamiği
Dinamizmin kaynağı	Dışsal, ekonomi dışında	Ekonominin içinde
Dinamik özellikleri	Düz, farklılaşabilir	Düzenli değil, oynak
Dinamiklik karakteri	Markovcu, politika yok	Patika bağımlı, tarih (geçmiş) önemlidir
Çözüm kavramları	Ajan düzeyinde denge	Makro durağan durumlar (durağanlık)
Çok düzey karakteri	Sınırlı, bölünüm hatası	Gerçek (aslında olan), makro düzeyde oluşum
Metodoloji	Tümdengelimci, matematiksel	Abdüktif (abductive), kompütasyonel
Ontoloji	Temsili ajan	Birbirini etkileyen ajanların ekolojisi
Data	Örnekler, demeşik	Mikro data, büyük data
Politika duruşu	Yukarıdan aşağıya tasarlanan	Aşağıdan yukarıya evrilen

Kaynak: (Axtell vd., 2016)

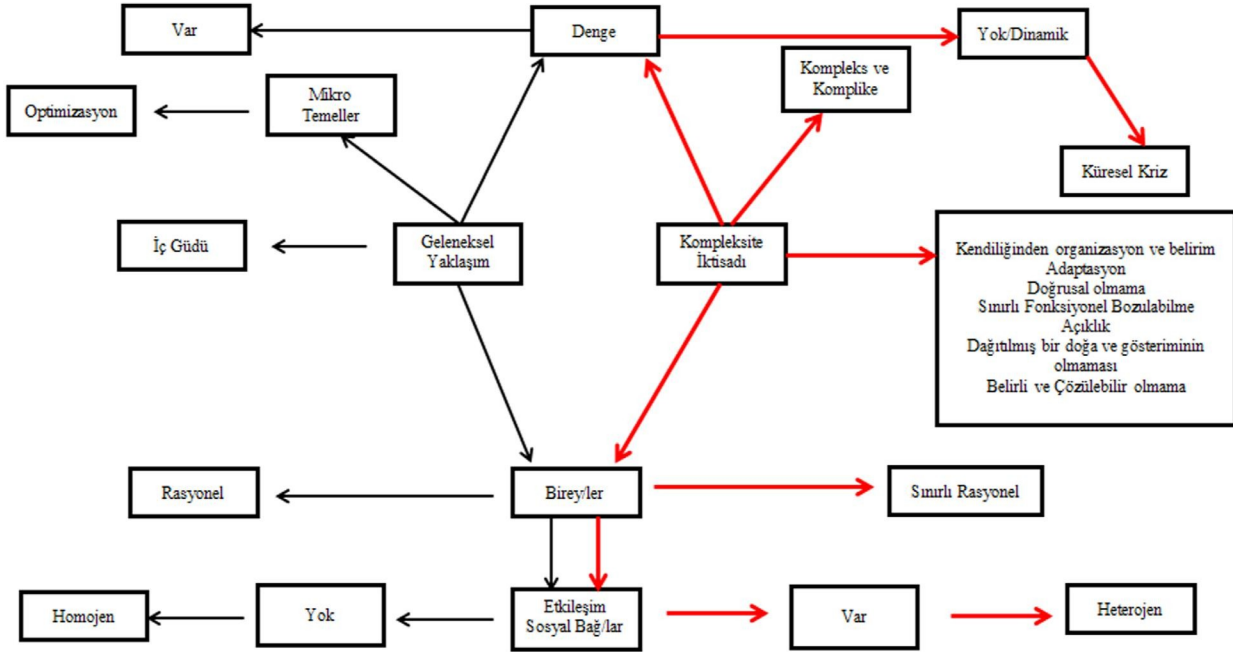
Kompleksite iktisadının iktisada katkıları açısından güçlü yönleri olmakla birlikte ayrıca zayıf yönleri de olmaktadır. Keen (2002) bu açıdan kompleksite iktisadının güçlü ve zayıf yönlerini ele almaktadır:

Güçlü taraflar: Kompleksite iktisadı bir iktisat okulu olarak ortaya çıkmamıştır. Ancak kompleksite iktisadını çalışmak güç ve anlaması zor bir alandır. Matematiksel anlamda meydan okuyucu bir tarafı olan kompleksite iktisadı ile ilgilenenler sadece alternatif iktisatla ilgilenenler değil ayrıca neoklasik iktisat ile ilgilenen iktisatçılardan da iyi bir matematik bilgisi bulunmaktadır. Kompleksite iktisadı ile ilgilenenler doktora eğitimine fizik, biyoloji ya da matematikte başlamış ve iktisada sonradan yönelmiştir. Bu ise kompleksite iktisadı teorisyenlerinin alana oldukça etkili olduğu anlamına gelmektedir. Kompleksite iktisadının elindeki bu üstünlük neoklasiklerin ellerinden matematiğin alınmasına neden olmuştur.

Zayıf taraflar: Birçok kompleksite iktisatçısı post-keynesyen iktisada meyilli olsa da iktisadi düşünce tarihi açısından eksiklikleri bulunmaktadır. Örneğin IS-LM, rasyonel beklentiler gibi kavramlar ekonomideki kompleksite modellerinde aniden belirmiş ve teorisyenler bu araçların (tools) kökenlerinin neredeyse hiç farkında değildir.

Geleneksel iktisat ve kompleksite iktisadının kavramsal düzlemde karşılaştırması özet olarak şekil 1’de verilmiştir.

Şekil 1. Kompleksite İktisadı ve Geleneksel İktisadın Kavramsal Bağlamda Karşılaştırılması

Not: Siyah oklar geleneksel yaklaşımı, kırmızı oklar ise kompleksite iktisadını belirtmektedir.

3. Ajan-Bazlı Kompütasyonel İktisat

Kompleks sistemler, giderek kompleks bir yapıya bürünen ekonomilerin analizi için farklı araçlar ve metodolojinin uygulanmasını gerektirmektedir. Bilgisayarların gelişimi ile iktisatta ve diğer sosyal bilimlerde de kompleks sistemlerin gerçeklere daha uygun bir şekilde modellenbilmesine olanak sağlamıştır. Sistemlerin birbiri ile etkileşim içinde olan birimlerden meydana gelmesinden dolayı kompleks sistemleri analiz etmek için ajan-bazlı kompütasyonel iktisat (AKİ) geliştirilmiştir. AKİ'nin gelişimi ile birlikte merkezi olmayan (decentralized) piyasa ekonomileri ile indüktif (inductive) öğrenme, eksik rekabet, ticaret-ağ formasyonu, bireysel davranışların açık-kapalı eş evrimi (coevolution) ve iktisadi kurumlar gibi çeşitli iktisadi olgular/fenomenler çalışılabilir. Bu bağlamda AKİ, piyasa ekonomisinin kompleks yapısını analiz için kullanılan bir yaklaşım olarak tanımlanabilmektedir (Çilingiroğlu, 2017: 187; Tesfatsion, 2002a: 7191; Tesfatsion, 2006: 7-8).

AKİ, ekonomik sorunların çalışılmasında bilgisayar yoğun araç ve teknikler kullanmaktadır. Ayrıca, kompütasyonel iktisattaki diğer araştırma alanlarında son yirmi yılda hesaplama kapasitesinde ciddi bir gelişmeden faydalanmıştır. Ancak yeni optimizasyon tekniklerinin keşfinde ve denklem temelli modellerin numerik çözümüne odaklanan geleneksel kompütasyonel iktisattan farklıdır. AKİ ajanların ve ajanlar arasındaki etkileşim dinamiklerine odaklanmaktadır ve iktisadi sürecin kompütasyonel çalışması etkileşen ajanların dinamik bir sistemi olarak modellenabilmektedir (Tsfatsion, 2002b; Tesfatsion, 2006; Tubaro, 2009).

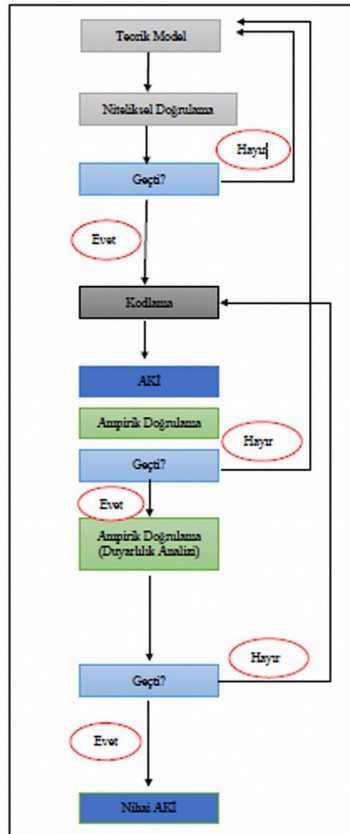
AKİ denildiğinde iktisatçılar geri beslemenin niceliksel modellemesini yapmak için gerekli araçlardan yoksundur. Geleneksel iktisat modelleri yukarıdan aşağı yapıya mikro temeller üzerine kurulu iken ajan bazlı modeller aşağıdan yukarıya doğrudur (Tsfatsion, 2002a: 7191). Ayrıca Richiardi, Leombruni, Saam ve Sonnessa'ye (2006) göre ajan bazlı modellerin sağlam bir metodolojik temeli ve araştırmacılara özgürlük sağlamakla birlikte farklı yöntemlerin açık bir sınıflandırması yoktur ve her bir modelin kendine has etkileşim yapısı bulunmaktadır. Bununla birlikte sistem dinamiklerinin tanımlanmasını sağlamak için simülasyonlardan elde edilen yapay verinin (data) işlenmesinde standart bir yöntem bulunmamaktadır. Bu bağlamda ise ajan bazlı modellemenin uygulanma sürecindeki detayların tam olarak anlaşılmasının güç olduğu

belirtilmektedir.

AKİ modelleyicileri ilk olarak belirli sayıda ajanın olduğu ekonomi inşa ederek modellemeye başlamaktadır. Bu ajanlar hem iktisadi ajan oldukları gibi aynı zamanda çeşitli sosyal ve çevresel olgu/fenomenleri de temsil eden ajanlardır. AKİ’de ilk olarak ajanların özellikleri belirlenerek ekonominin başlangıçtaki durumu belirlenir. Ajanlar, içselleştirilmiş davranış normları, iletişim ve öğrenme şekillerinin de dahil olduğu davranış şekli (mode), ajanın kendisi ve diğerleri hakkında bilgi depolanması özelliklerini barındırmaktadır. Ayrıca tüm olaylar sırasıyla tarihsel akış bağlamında ajan-ajan etkileşimlerinden ortaya çıkmak zorundadır (Tsfatsion, 2002a: 7191).

Farklı ajan davranışlarının bir araya getirilip makro düzeyde bir çıktı alma sürecini de ifade eden ajan bazlı simülasyon araştırmacılara herhangi bir denge gereksinimi olmaksızın ya da matematikle ilgili kısıtlama ve herhangi bir dışsal şok varsayımında bulunmadan mikro ve makro düzey arasındaki bağlantının testini yapabilme ve hipotezini test edebilme olanağı sağlamaktadır (D’Orazio, 2017: 421). Ajan bazlı kompütasyonel iktisatta teorik model inşa edildiğinde kompütasyonel modelin geçerliliği tanımlayıcı çıktı doğrulama (validation), dolaylı kalibrasyon, girdi doğrulama, ampirik kalibrasyon, tarihselci yaklaşım (historical-friendly approach), C-VAR (eşbütünleşme-vektör otoregresif), S-VAR (yapısal-otoregresif) gibi alternatif metotlar ile test edilebilmektedir. Doğrulama adımı olarak da tanımlanabilecek bu adımda da teorik modelin geçerliliği doğrulanırsa ikinci adıma geçilmektedir. Aksi olması durumunda ise teorik model formülasyonuna tekrar geri dönülmektedir. İkinci aşama kompütasyonel modelin uyarlaması/uygulaması ve geliştirilmesi söz konusudur. Bu bağlamda seçilen teorik model tercih edilen programlama koduna (diline) çevrilerek simüle edilmektedir. Bu testten sonra ise modelde nicelik doğrulama adımı olarak belirtilen stres testi ve ANTs (Aktif Lineer Olmayan Testler) uygulanmaktadır. Modelin bu testi de geçmesi durumunda üçüncü aşamaya geçilmesi söz konusudur. Bu aşamada ise parametreler üzerinde duyarlılık analizi yapılmaktadır. Yukarıda belirtilen ajan bazlı modellemenin inşa metodolojisi şekil 2’de belirtilmiştir.

Şekil 2. Ajan Bazlı Modelin İnşa Metodolojisi

Kaynak: (D’Orazio, 2017)

Tablo 3. Ajan Bazlı Kompütasyonel İktisadın Araştırma Alanları

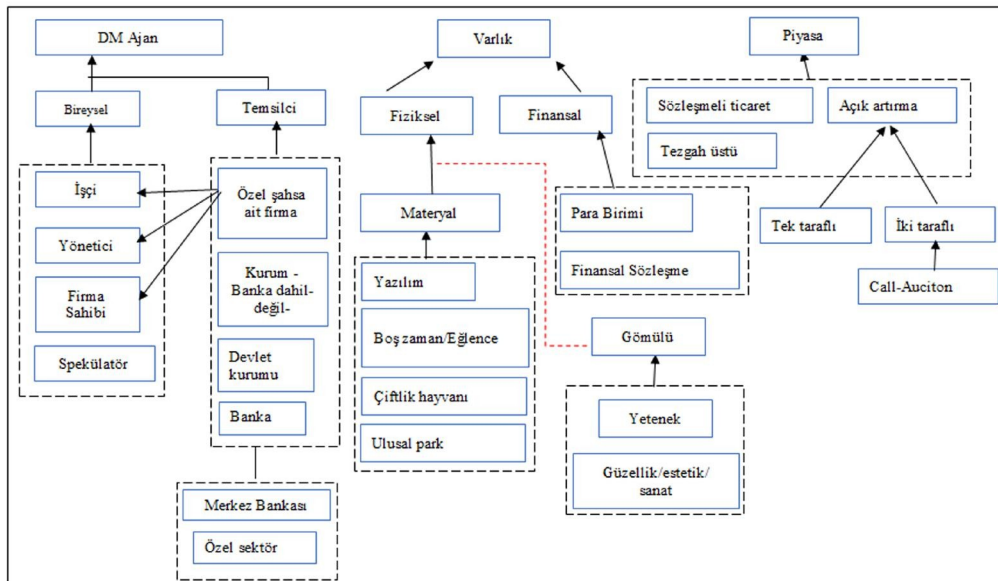
Öğrenme ve biçimlendirilmiş akıl
Davranışsal normların evrimi
Piyasa sürecinin aşağıdan yukarı modellenmesi
İktisadi ağ oluşumu
Firma içi (intra-firm) organizasyon
Piyasa iletişim kurallarının (protocol) tasarımını test etmek için AKİ laboratuvarlarının kullanımı
Kompütasyonel ajanların tasarımını test etmek için AKİ laboratuvarlarının kullanımı
Gerçek ve kompütasyonel ajanlarla eşanlı deneyler

Kaynak: (Tsfatsion, 2002a: 7191; Tsfatsion, 2003: 265)

Şekil 3’te de belirtildiği üzere ajan bazlı modellerde ajanlar, nispeten basit dinamiksel metotlar tarafından yönetilen pasif fiziksel materyallerden sosyal yeteneklere sahip birey ya da grubu temsil eden karar verici ajanlara (decision-making agents –DMAgents) kadar geniş bir perspektifi temsil edebilmektedir. Bu bağlamda, ajanların temsili ve kompleksitenin belirlenmesi söz konusu olduğunda AKİ, teorisyenlere geniş bir özgürlük sağlamaktadır ve bireysel AKİ ajanları, gerçek yaşamdaki duruma koşullu adaptif tepki (eğer bu olursa ne yapmalıyım), ileriye yönelik öğrenme (eğer bunu yaparsam ne olacak?), zamanlar arası planlama, sosyal iletişim, duruma koşullu tepkide değişime sebebiyet veren amaç hedefli öğrenme, ajan popülasyonunun kompozisyonunda değişime sebebiyet veren çoğalma (reproduction) gibi daha kompleks davranışların modellemeye dahil edilmesine olanak sağlayabilmektedir. AKİ’deki ajanlar sınırlı rasyonellik bağlamında diğer ajanlar hakkında tam bilgiye sahip değildirler ve bir ajan diğer ajanın nasıl davranacağını tam olarak bilememektedir (Borrill ve Tsfatsion, 2011).

Bu bağlamda şekil 3 kapsamında bir değerlendirme yapıldığında ajanlar bireyler (üreticiler ve tüketiciler), sosyal gruplar (aileler, topluluklar, firmalar ve devlet kurumları), kuruluşlar (piyasalar ve düzenleyici sistemler), biyolojik varlıklar (canlı hayvanlar, mahsuller ve ormanlar) ve fiziksel varlıklar (hava, coğrafi bölgeler ve altyapı) olarak ifade edilebilir (Keleş ve Eren, 2014: 208). Tipik bir ajanın temel yapısının gösterildiği şekil 4’te ajan ile ilişkili olan her şey ya o ajanın özelliğidir ya da ajan üzerinde uyguladığı metottur. Ajan özelliği statik, simülasyon sürecinde değiştirilemez, olabileceği gibi dinamik yani simülasyon sürecinde değiştirilebilir olabilmektedir. Statik bir ajan özelliği ajanın ismi iken dinamik ajan özelliği ise ajanın geçmiş etkileşimlerinden kalan anısıdır (Macal ve North, 2010).

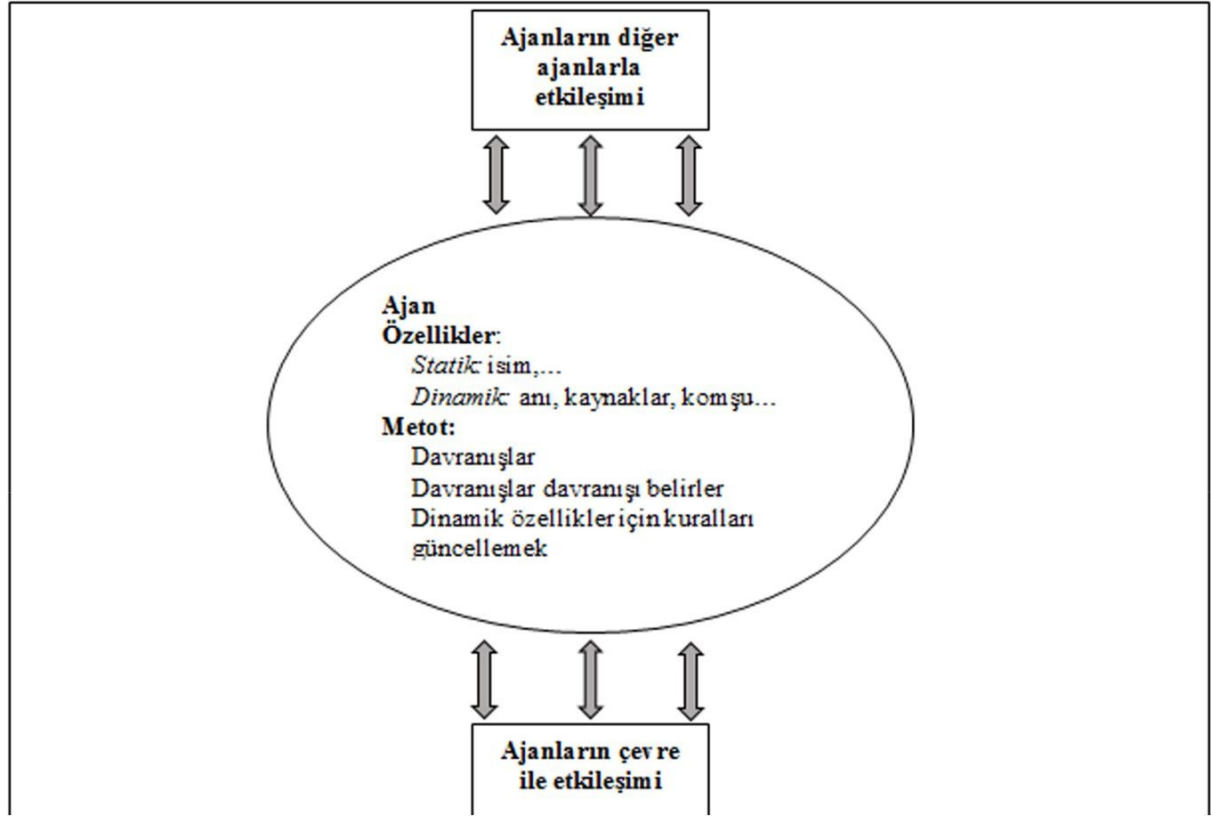
Şekil 3. Ajan Bazlı Kompütasyonel İktisatta Ajanlar

Kaynak: (Borrill ve Tsfatsion, 2011)

Şekil 4. Temsili Ajan

Kaynak: (Macal ve North, 2010: 154)

Sosyal bilimlerde AKİ'nin temellerinin nerelere kadar gittiğinin araştırması yapıldığında birkaç kökeni bulunmaktadır. İktisatçılar için en önemli olan ise reel bir piyasa anlayışının inşası olmuş ve bu süreç Walras'a kadar uzanmıştır. İktisadi düşünce tarihi analizinde bu anlayış iktisatçılar tarafından farklı şekillerde araştırılmış ve takibi yapılmıştır. Bu bağlamda geleneksel iktisatta olduğu gibi AKİ'de de çözüm aranan sorunlar ve konular ortaya çıkmıştır. Bu konulardan başlıcaları ajanların heterojenliği, derneşiklik problemi ve doğru matematik (Velupillai, 2010; Borrill ve Tesfatsion, 2011) olarak belirtilebilir (Chen, 2012: 1-2):

• Derneşiklik problemi

Derneşiklik problemi ekonomide GSYH, fiyat endeksi gibi kavramların hesaplanılmasının ne kadar doğru olduğu ve bu bağlamda bu tür kavramlara Avusturya iktisadi bağlamında şüphe ile bakılması gerektiği belirtilmektedir. Belirtilen niceliksel değişmelerin yanında ayrıca niteliksel değişmelerin de hesaplanılmasında güçlükler yaşanmaktadır (Chen, 2012).

• Ajanların heterojenliği

Daha önce de bahsedildiği üzere neoklasik iktisatta ajanlar homojen iken AKİ'de heterojendir. Ajanların heterojen olması aynı zamanda modellemede de probleme sebebiyet vermektedir. Bu bağlamda ajanların heterojenliğini baz alan uygun bir matematik kullanılmalıdır (Borrill ve Tesfatsion, 2011).

• Doğru matematik

AKİ yoruma dayanan (constructive) ve klasik modelleme yaklaşımlarını birleştirmektedir. Ajanlar etkileşim aracılığı ile yeni bilgi edindikleri gibi ayrıca, etkileşimleri de etkileyen hesaplanamayan inançları da bulunmaktadır. Matematiksel yaklaşımın birleştirilmesi ilk olarak amaçla da bağlı olabilmektedir. Bu ise basit algoritmik modellerden daha çok insan davranışlarını anlayabilme

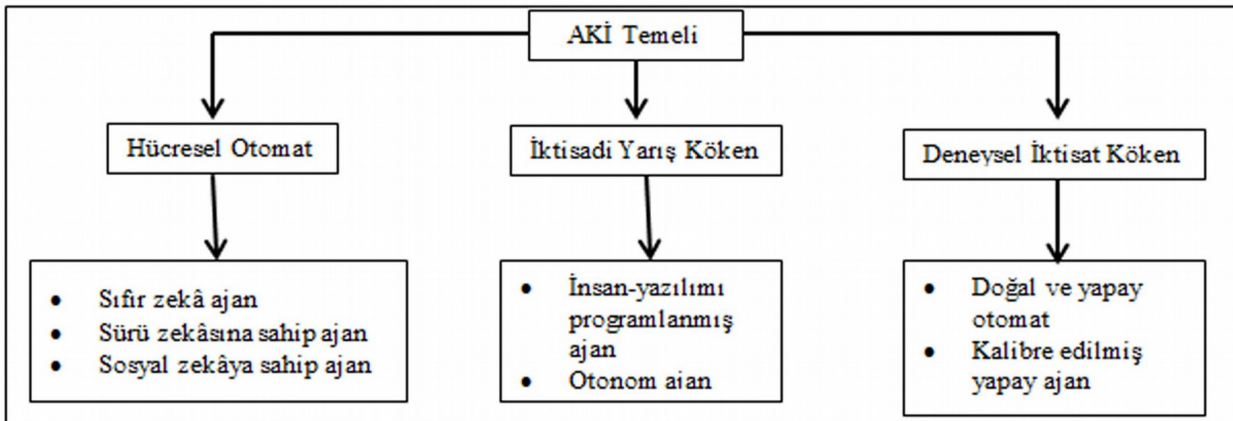
olanağı sağlamaktadır (Borrill ve Tesfatsion, 2011: 4).

Sosyal bilimlerde AKİ temellerinin nerelere kadar gittiğine dair araştırma yapıldığında birkaç kökeni bulunmaktadır. İktisatçılar için en önemli olan ise reel bir piyasa anlayışının inşası olmuş ve bu süreç Walras'a kadar uzanabilmektedir. Sosyal bilimlerde öncü ajan bazlı modellemelerden birisi şehir dinamikleri ile başlamıştır. Thomas Schelling'in (1969, 1971) mekânsal yakınsama modeli ilk ajan bazlı kompütasyonel iktisat modeli olarak görülmektedir. Ajan bazlı modellemede öncü olarak kabul edilebilecek diğer bir çalışma ise James Sakoda'nın çalışmasıdır. Schelling ve Sakoda hücreli otomata atıfta bulunmuşlardır ve çalışmalarını "dama tahtası" model (checkerboard model) olarak bilinmektedir. Entelektüel araştırma açısından hücreli otomata arkasında biyoloji bulunmaktadır. Bu ise iktisadın fizikten daha çok biyoloji ile bağlantılı olmasını ifade edebilmektedir. Hücreli otomattaki ajanlar ağ-temelli karar kuralları tarafından karakterize edilmektedir. Ağ global ve yerel olabilmektedir ancak ajanların davranışı genel olarak yerel ağ tarafından etkilenmektedir (Chen, 2012). Ayrıca, hücreli otomattaki ajanlar basit programlanmış ajanlardır (simple programmed agents) ve bu ajanlardan en çok bilineni ise sıfır zekâ ajandır (zero-intelligence agent) ve rastgele davranan bir ajan tarafından karakterize edilmektedir. Bununla birlikte ajanlar sıfır zekâlı ajanlar olabilecekleri gibi sürü zekâlı (swarm intelligence), sosyal zekâlı (social intelligence) ya da insan özelliklerini taklit eden ajanlar olarak modellenebilmektedir (Chen, 2012; Çilingiroğlu, 2017). Basit programlı bu ajanlarda kompleks dinamiklerin ortaya çıkışı temel olarak statik olarak davranan ajanlardan olmakta ve bu ajanların öğrenme, adaptasyon, keşfetme ve çevreyi keşfetmek için çok sınırlı yetenekleri bulunmaktadır.

AKİ'nin bir diğer temeli ise oyun teorisi kökenli olarak da bilinen iktisadi yarışma kökenli olmasıdır (economic tournament origin). İktisadi yarışma kökenli AKİ, oyuna insan-yazılımı programlanmış ajan olarak bilinen (human-written programmed agents) bir diğer ajanın da girmesi ile başlamış ve daha sonra ise otonom ajanlara doğru geliştirilmiştir. İnsan-yazılımı programlanmış ajanlar ise tekrarlanan mahkûmlar çıkmazı yarışı ve ikili ihale (double auction) yarışı tarafından tanımlanabilmekte ve her iki yarışın da temel amacı etkili stratejileri oluşturabilmektir. Bu tür ajan bazlı yarışlardaki tek kısıt ise yeni giriş ve tekrardan girişlere kapalı olmasıdır. İnsan-yazılımı programlanmış ajanlardan ayrılan otonom ajanlarda ise davranışsal kurallar otomatik olarak bilgisayarlardan üretilirken, insan-yazılımı programlanmış ajanlar ise insanlar tarafından yazılan algoritma ya da davranış kurallarına sahip olan yapay ajanlardır (Chen, 2012).

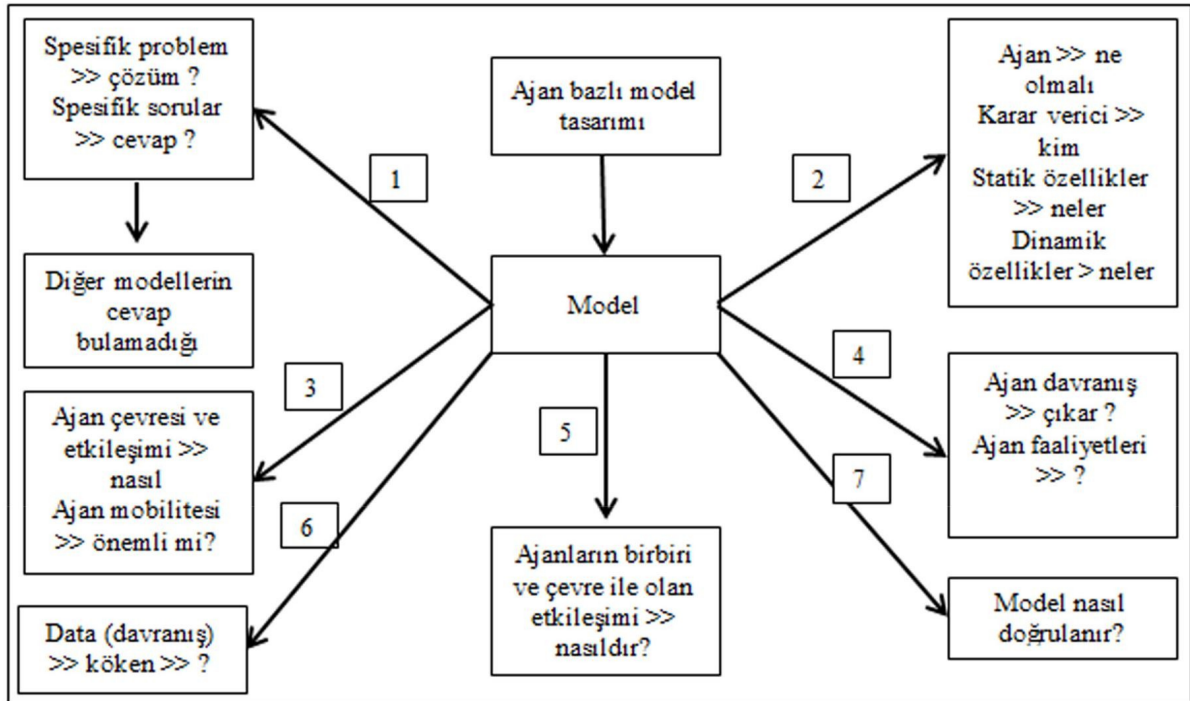
AKİ'nin bir diğer temeli ise deneysel iktisat kökenli olmasıdır (experimental economics origin). Daha önce de tartışıldığı üzere otonom ajan fikri insan davranışının gözlemlenmesi ile mümkün olabilmektedir. Bu fikir ise karşılaştırmalı yapay ve doğal otomat çalışmalarının bir parçası olabilmektedir. AKİ'nin deneysel iktisat kökeninde bir modelleyici, doğal otomat olarak insan deneğini ve yapay otomata karşılık olarak ise otonom ajan ya da yazılım ajanını kabul ettiğinde bu iki ajan arasındaki tek yönlü çalışma (bi-directional) AKİ'nin deneysel iktisat kökenlisi olarak tanımlanmaktadır ve kalibre edilmiş yapay ajanlar bulunmaktadır (Chen, 2012).

Şekil 5. Ajan Bazlı Kompütasyonel İktisat Temelleri

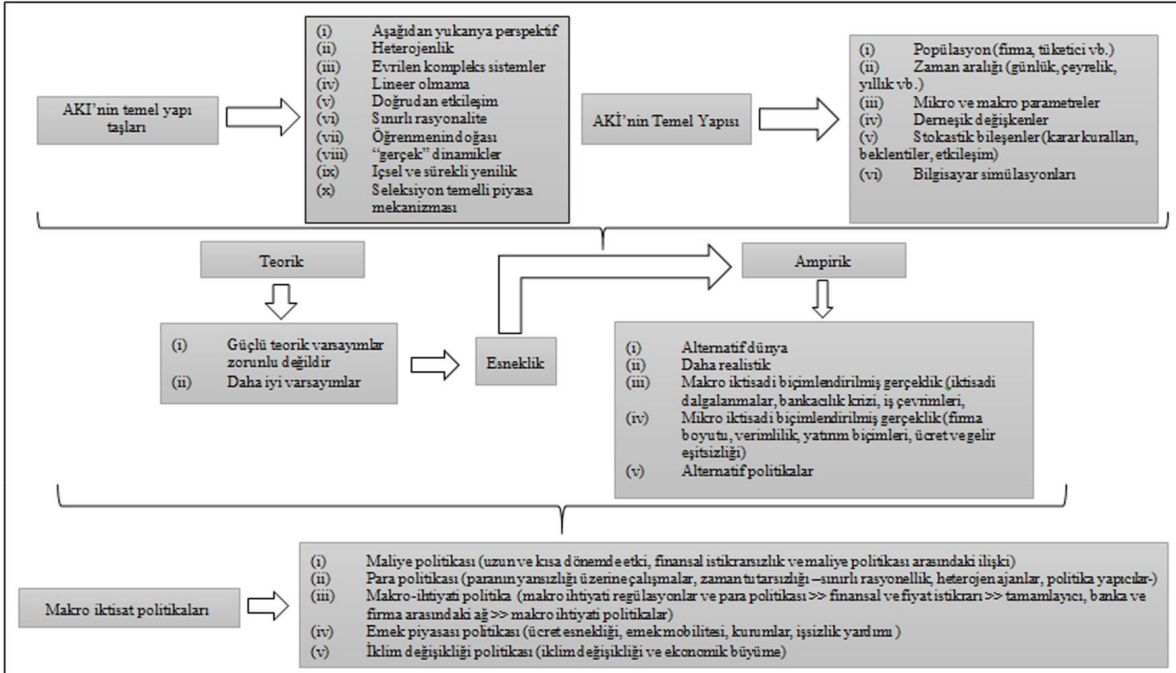
Şekil 6’da da görüleceği üzere ajan bazlı model geliştirilirken bir takım soruların cevaplanması modelleme açısından faydalı olacaktır. Modelin, (i) diğer modelin cevap bulamadığı spesifik problemlere cevap verip vermediği, (ii) ajanın ne olması gerektiği, sistemdeki karar vericinin kim olacağı, ajanın statik ve dinamik özelliklerinin neler olması gerektiği, (iii) ajanın çevresi ile etkileşiminin nasıl olduğu ve ajanın mobilitesinin önemli olup olmadığı, (iv) ajan davranışlarındaki çıkarların ne ve ajan faaliyetlerinin neler olduğu, (v) ajanların birbirleri ile olan ve çevreleri ile olan etkileşimlerinin nasıl olduğu, (vi) özellikle ajan davranışları hakkında verinin (data) nerden geldiği ve son olarak (vii) ajan davranışlarının nasıl doğrulanacağı sorularının cevaplanması gerekmektedir (Macal ve North, 2010).

Şekil 6. Ajan Bazlı Model Tasarımı

Bu bağlamda AKİ'nin temelleri, politika alanları ve ajanların genel özellikleri şekil 7’de özetlenmiştir.

Şekil 7. Ajan Bazlı Kompütasyonel İktisadın Temel Yapısı

SONUÇ

Küresel krizden sonra açık ve net bir şekilde geçerliliği sorgulanan denge, ajanların rasyonel olması, homojenlik kavramları yerine tek bir dengeden ziyade dengesizlik veya birden fazla denge, homojenlik yerine heterojenlik, ajanların sınırlı rasyoneliteye sahip olması, geleneksel iktisatta var olan katı varsayımların yerini daha esnek ve geliştirilebilir varsayımların alması iktisatta önemli gelişmelere sebebiyet vermesine olanak sağlamıştır.

Kompleksite iktisadı ile birlikte artık iktisada belirsizlik, değişme, adaptasyon, geri etkileşim, birbirini etkileme, süresizlik, kendiliğinden organizasyon, evrim ve patika bağımlılığı girmiştir. İktisat modellemelerinde bu kavramların girmesi ile birlikte iktisat sadece disiplinler arası alanını genişletmekle kalmamış ayrıca doktorası biyoloji, matematik ve fizik olan araştırmacılar da kompleksite iktisadı üzerine araştırma yapmaya başlamıştır. Bu ise kompleksite iktisadını neoklasik iktisada karşı matematiksel modelleme açısından daha üstün olmasını sağlamıştır. Gelişen teknoloji ile birlikte ülke ekonomilerinin yapısı da kompleks bir yapı haline gelmiş ve bu doğrultuda belirsizlik de artmaya başlamıştır. Belirsizliğin artışı ile birlikte artık iktisadın daha çok biyoloji temelli olduğu bir nevi doğa nasıl belirsizlik ve etkileşim içinde ise iktisadın da artık felsefi yani düşünsel boyut açısından biyoloji temelli olduğu kanısı yaygın bir görüş haline almaya başlamıştır.

Kompleksite iktisadının nasıl test edilebileceği söz konusu olduğunda ise ajan bazlı kompütasyonel iktisat (AKİ) gelmektedir. İktisatta temel problemlerden birisi olan derneşiklik problemi ile GSYH, TÜFE gibi derneşik kavramların tam olarak doğru hesaplanabilmesi AKİ tarafından sorgulanmış ve doğru matematik kullanımının önemine vurgu yapmıştır. Bu bağlamda AKİ araştırmacılara daha esnek varsayımların kullanılabilmesini sağlamaktadır, AKİ'de kullanılan metodolojik yöntemin temel esasları olsa da izlenecek süreç araştırmacıya da bırakılmıştır. AKİ ile birlikte iktisadi ajanlar sadece üretici ve tüketiciler olmakla kalmamış ayrıca sosyal gruplar, kuruluşlar, biyolojik varlıklar ve fiziksel varlıklar da ajan olarak kabul edilmiştir. Bu bağlamda bir değerlendirme yapıldığında kompleksite iktisadı ve AKİ'nin geleneksel iktisadın cevap veremediği soru ve sorunlara cevap verme açısından ve iktisatta var olan boşlukları doldurma açısından başarılı olduğunu söylemek mümkündür.

KAYNAKÇA

- Axtell, R., Kirman, A., Couzin, I. D., Fricke, D., Hens, T., Hochberg, M. E., . . . Sethi, R. (2016). *Challenges of Integrating Complexity and Evolution into Economics*. D. S. Wilson, & A. Kirman (Ed.). Complexity and Evolution: Toward a New Synthesis for Economics (s. 65-81). MIT Press.
- Beinhocker, E. D. (2006). *The Origin of Wealth*. Boston, Massachusetts: Harvard Business School Press.
- Borrill, P. L., & Tesfatsion, L. (2011). *Agent-Based Modeling: The Right Mathematics for the Social Sciences?* (91). Economics Working Papers (2002-2016).
- Bögenhold, D. (2014). *Schumpeter's Idea of a Universal Social Science*. *International Atlantic Economic Society*, 42(2), 205-215.
- Chen, S.-H. (2012). *Varieties of Agents in Agent-Based Computational Economics: A Historical and a Interdisciplinary Perspective*. *Journal of Economic Dynamics & Control*, 36, 1-25.
- Çilingiroğlu, H. K. (2017). *Ajan-Bazlı Kompütasyonel İktisat*. E. Eren, & S. Şahin (Ed.). *Kompleksite ve İktisat* (s. 184-204). Ankara: Efil Yayınevi.
- Debreu, G. (1974). *Excess Demand Functions*. *Journal of Mathematical Economics*, 1(1), 15-21.
- D'Orazio, P. (2017). *Big Data and Complexity: Is Macroeconomics Heading toward a New Paradigm?* *Journal of Economic Methodology*, 24(4), 410-429.
- Eren, E. (2011). "Yeni" İktisatta Ortak Noktalar. E. Eren, & M. Sarfati (Ed.). *İktisatta Yeni Yaklaşımlar*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Eren, E. (2019). "Gerçekçi Bilim" ve İktisat. *İktisat ve Toplum*, 9(100), 49-61.
- Eren, E., & Kırer, H. (2017). *Eski Fizik - Eski İktisat ve Yeni Fizik - Yeni İktisat*. Ç. Boz, K. Öğüt, & A. D. Bozkurt (Ed.). *İktisat ve Diğer Bilimler* (s. 95-129). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Fagiolo, G., & Roventini, A. (2017). *Macroeconomic Policy in DSGE and Agent-Based Model Redux: New Developments and Challenges Ahead*. *Journal of Artificial Societies and Simulation*, 20(1).
- Foster, J., & Metcalfe, J. S. (2012). *Economic Emergence: An Evolutionary Economic Perspective*. *Journal of Economic Behavior & Organization*, 82(2-3), 430-432.
- Kapoor, S. (2016). *The Rising Complexity of the Global Economy. New Approaches to Economic Challenges: Insights into Complexity and Policy* (s. 13-14). Paris: OECD.
- Keen, S. (2002). *Debunking Economics*. London: Zed Books.
- Keleş, E., & Eren, E. (2014). *Ajan Tabanlı Modelleme ve Hesaplamalı İktisat*. *Marmara Üniversitesi Öneri Dergisi*, 11(42), 197-219.
- Kirman, A. (2018). *Complexity Economics*. L. Fischer, J. Hasell, J. C. Proctor, D. Uwakwe, Z. Ward-Perkins, & C. Watson (Ed.). *Rethinking Economics An Introduction to Pluralist Economics* (s. 91-106). Paris: Routledge.
- Macal, C., & North, M. (2010). *Tutorial on Agent-Based Modelling and Simulation*. *Journal of Simulation*, 4, 151-162.
- Mantel, R. R. (1974). *On the Characterization of Aggregate Excess Demand*. *Journal of Economic Theory*, 7, 348-353.
- Martin, R., & Sunley, P. (2007). *Complexity Thinking and Evolutionary Economic Geography*. *Journal of Economic Geography*, 7, 573-601.
- Richiardi, M., Leombruni, R., Saam, N., & Sonnessa, M. (2006). *A Common Protocol for Agent-Based Social Simulation*. *Journal of Artificial Societies and Social Simulation*, 9(1), 1-22.
- Schelling, T. C. (1969). *Models of Segregation*. *The American Economic Review*, 59(2), 488-493.
- Schelling, T. C. (1971). *Dynamic Models of Segregation*. *Journal of Mathematical Sociology*, 1, 143-186.
- Sonnenschein, H. (1972). *Market Excess Demand Functions*. *Econometrica*, 40(3), 549-563.
- Sunal, S., & Öğüt, K. (2017). *Kompleks Adaptif Bir Sistem Olarak Ekonomi ve İktisat*. E. Eren, & S. Şahin (Ed.). *Kompleksite ve*

İktisat (s. 44-57). Ankara: Efil Yayınevi.

Şahin, S., Sunal, S., Ögüt, K., Çırpıcı, Y. A., Kırer, H., & Eser, R. (2017). *Kompleksite Olgusu ve Kompleksite Teorisi'nin Gelişimi*. E. Eren, & S. Şahin (Ed.). *Kompleksite ve İktisat* (s. 1-43). Ankara: Efil Yayınevi.

Tesfatsion, L. (2002a). *Economic Agents and Markets as Emergent Phenomena*. PNAS, 99(3), 7191-7192.

Tesfatsion, L. (2002b). *Agent-Based Computational Economics: Growing Economies from the Bottom Up*. *Artificial Life*, 8, 55-82.

Tesfatsion, L. (2003). *Agent-Based Computational Economics: Modelling Economies as Complex Adaptive Systems*. *Information Science*, 149(4), 263-269.

Tesfatsion, L. (2006). *Agent-Based Computational Economics: A Constructive Approach to Economic Theory*. *Computing in Economics and Finance Working Paper No 527*.

Tubaro, P. (2009). *Agent-based Computational Economics: a Methodological Appraisal*. *EconomiX Working Paper*.

Velupillai, K. V. (2011). *Non-Linear Dynamics, Complexity and Randomness: Algorithmic Foundations*. *Journal of Economic Surveys*, 25(3), 547-568.

NÂDİRÎ DİVANI'NDA YER ALAN NA'T VASIFLI GAZELLER*

Na'ts Written In The Form of Gazel In The Divan of Nadiri

Esmâ POLAT¹

ÖZET

Klasik Türk edebiyatında, Hz. Muhammed'i övmek üzere yazılan şiirlere na't adı verilir. Na'tlar, başta kaside nazım şekli olmak üzere, divan şiirinin bütün nazım şekillerinde kaleme alınmıştır. Gazel, daha çok lirik konuların işlendiği bir nazım şekli olması dolayısıyla, gazel nazım şeklinde yazılan na'tlar, diğer şekillerde yazılanlara göre şairin duygularını daha derinden hissettiren bir mahiyet taşımaktadır. 17. yüzyıl divan şiirinin önde gelen şairlerinden olan Ganizâde Nadirî, Divanında yer alan na't türündeki dört adet gazeli ile gazel nazım şeklinde yazılmış na'tların önemli örneklerini ortaya koymuştur. Na-dirî'nin na't vasıflı gazellerinden üçü; makta beyitlerinin benzer olması, aruz vezninin aynı kalıbıyla kaleme alınmış olmaları ve üsluplarındaki benzerlik gibi nedenlerle bir terkib-i bendin farklı bendleri zannedilmiş; bazı önemli na't mecmualarına terkib-i bend olarak kaydedilmiştir. Bu durum, na'tlar hakkında yapılan ilmi çalışmalarda bu na'tlar hakkında yanlış bilgi verilmesine neden olmaktadır. Makalemizde, hem bu bilgi yanlışlığı giderilmeye çalışılmakta hem de Hz. Muhammed'i anlatan ve öven şiirleri ile tanınan Nadirî'nin gazel şeklindeki na'tları tahlil edilerek dikkatlere sunulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Nâdirî Divanı, divan şiiri, na't, gazel, Hz. Muhammed

ABSTRACT

In classical Turkish literature, the poems written to praise the Prophet Mohammad are called na'ts. The na'ts, beside being written in kaside form are written in all poetic forms of Divan Poetry. Since the gazel is a poetic form in which lyrical subjects are dealt with, the na'ts written in this form are of a nature that reflect the poets' emotions on a deeper level than the ones written in other poetic forms. Nadiri, one of the prominent divan poets of the 17th century, wrote four na'ts in gazel form. These na'ts in the poet's Divan are very beautiful examples of the na'ts written in the form of gazel. Three of Nadiri's na'ts which featured gazels were recorded as part of a na't which was written in the form of terkib-i bend in some prominent na't mecmua's because in these three gazels' makta couplets, aruz prosodies and the arrangement of the contents are resemblant to each other. Because of these records, we are misled about these na'ts in academic studies on na'ts. In this article, this misinformation has been corrected and Nadiri's na'ts written in the form of gazels are analyzed and presented to the attention of researchers.

Keywords: Divan of Nâdirî, divan poetry, na't, gazel, Prophet Mohammad

GİRİŞ

Na't, "bir şeyi methederek anlatma, vasıflandırma; güzel sıfatlarla övme" anlamlarına gelen Arapça bir kelimedir. Bu kelime, edebî bir terim olarak Türkçeye yerleşmiş ve Hz. Muhammed'i övmek için yazılan şiirlerin genel adı olmuştur. Diğer peygamberleri, aşere-i mübeşşereyi, dört halifeyi, mezhep imamlarını, bazı tasavvuf büyüklerini övmek için yazılan şiirlere de na't denilmiş olmakla birlikte bu kelime edebiyatımızda yaygın olarak Hz. Muhammed'i övmek için yazılmış şiirler için kullanılmıştır (Yeniterzi, 1993:1-2).

Kur'ân-ı Kerim'de mü'minlere hitaben "Allah ve melekleri Peygamber'e çokça salât ederler. Ey iman edenler, siz de ona salât edin ve tam bir teslimiyetle selam verin." (33/56) buyurulmuştur. Bu hitaba mazhar olan mü'minler, Hz. Peygamber'i sanatlı bir biçimde övmek, ona olan sevgilerini estetik ölçüler içerisinde ifade etmek için şiirler söylemişler; böylece, İslam'ın ilk devirlerinden itibaren, müslüman milletlerin edebiyatında na't türü ortaya çıkmıştır.³ Na't türündeki şiirlerin en meşhuru, Hz. Peygamber henüz hayatta iken, onun huzurunda söylenmiş; "Kasîde-i Bürde" olarak bilinen bu kasidenin şairi Ka'b b. Züheyr, bu şiiri sebebiyle Hz. Peygamber'in iltifatına mazhar olmuştur (Şener, 1995: 27).

Türk edebiyatının İslâmiyet sonrası ilk eserlerinde na't özelliği gösteren müstakil şiirler bulunmasa da bu eserlerde Hz. Peygamber'in yaratılışının, ahlâkının, yaşayışının güzelliği ve ona ittibâ etmenin önemi güçlü bir biçimde vurgulanmıştır. Öyle ki Türk edebiyatının ilk mutasavvıf şairi kabul edilen Ahmed Yesevî'nin (ö. 1166) eserlerinin özünü, kâinatın Hz. Muhammed'in varlığı hürmetine ve onun nurundan yaratıldığı düşüncesi oluşturur (bkz. Kemikli, 2017: 239-247). Doğu Türkçesiyle teşekkül eden Türk edebiyatına baktığımız zaman, Hz. Peygamber sevgisinin bu sahada verilen eserlere de güçlü bir şekilde aksettğini görürüz. Nitekim, Çağatay sahasının büyük şairi Ali Şir Nevâî (ö. 1501), divanları ve mesnevilerinin yanı sıra mensur eserlerinde yer verdiği birçok na'tla, na't şairi unvanını hak eden bir şahsiyet olarak karşımıza çıkar. Nevâî'yi takiben Şeybânî (ö. 1506), Ubeydî (ö. 1539), Babür Şah (ö. 1530) gibi Anadolu sahası dışındaki pek çok Türk şairi de na'tlar kaleme almışlardır. (Yeniterzi, 2002: 766).

Türk edebiyatındaki siyer, mevlid, hilye, mi'râcnâme, kırk hadis, gazavâtnâme, hicretnâme, vefaâtnâme, fazîletnâme, yüz hadis, bin hadis, bi'setnâme, delâliü'n-nübüvve, neseb-i şerîf, esmâ-i Nebî, evsâf-ı Nebî, mu'cizât-ı Nebî, vasiyet-i Nebî, vefât-ı Nebî... gibi⁴ Hz. Peygamber'i konu edinen edebî türler arasında na't türü taşıdığı lirik mahiyet sebebiyle öne geçmiş; divan edebiyatı geleneğine mensup olan şairler, divanlarının başına besmele makamında tevhid ve münacât türlerinde şiirler yerleştirdikten hemen sonra eserlerini salve makamında olmak üzere en az birer na't ile devam ettirmişlerdir. Böylece, bir divanın tevhid, münacât ve bunları takiben bir na't ile başlaması divan şiirinde kuvvetli bir gelenek olmuştur (Yeniterzi, 1993: 49).

Divan edebiyatında mürettep divanlar dışında mensur eserlerde ve mesnevilerde de na'tlara yer verilmiştir. Mensur eserlerin mukaddimelerinde birkaç cümle veya birkaç beyitle ya da müstakil bir bölüm olarak Hz. Peygamber'in na'tına yer verilmesi gelenektir (Yeniterzi, 1993: 41). Divanlardaki tertip özelliğine benzer biçimde mesnevilere genellikle besmele ifadesi taşıyan bir beyit veya manzume ile başlanılır. Besmeleyi takiben tahmid, tevhid ve münacat bölümleri yer alır. Allah'ı övme, ona hamd ve dua etme özelliğindeki bu bölümlerden sonra şairler mesnevilere Hz. Peygamber'e salat ve selam etmek üzere na't ile devam ederler. Mesnevilerde yer alan na'tlar,

³ Hz. Peygamber'i övmek için yazılan şiirler için Türk edebiyatında "na't" kelimesi kullanılırken, Arap edebiyatında "medh", Fars edebiyatında "sitâyîş" kelimeleri kullanılmıştır (bkz. Yeniterzi, 1993: 3).

⁴ Hz. Peygamber'i konu edinen edebî türler hakkında geniş bilgi için (bkz. Ak, 2014: 3-16)

⁵ Divan şiirinde, sayıları az olmakla birlikte, divanlarında na't bulunmayan şairler vardır. Kadı Burhaneddîn (XIV. yy.), Bakî (XVI. yy) ve Nedim (XVIII. yy) bu şairlerdendir. (Bkz. Kavalci, 1992: 31)

mesneviden farklı nazım şekilleri ile yazılarak müstakil bir mahiyet arz edebilir (Kartal, 2001: 70-75).

Anonim halk edebiyatında ve âşık tarzı halk edebiyatında Hz. Peygamber'den bahsedilen müstakil şiirler olmamasına karşın, bu geleneklere ait edebi verimlerde onun yüceliğinden sıkça bahsedilir. O, manilerde, türkülerde, ninnilerde hatta bilmeceelerde yâd edilir (Yeniterzi, 1993: 21-23).⁶ Halk şairleri, şiirlerinde Hz. Peygamber'in övüldüğü ifadelerle sıkça yer verirler.

Dinî-tasavvufî halk şiiri (tekke şiiri), Hz. Peygamber'in övüldüğü ve ona olan sevginin dile getirildiği şiirlerin en fazla olduğu edebî geleneğimizdir. Nitekim, na't türünün Türk edebiyatındaki ilk örnekleri Yunus Emre Divanı'nda yer almaktadır (Yeniterzi, 1993:55). Eşrefoğlu Rûmî (ö. 1469), Şemseddin Sivâsî (ö. 1597), Sun'ullah Gaybî (ö. 1676), Niyâzî-i Mısırî (ö. 1694), Sezâî-yi Gülşenî (ö. 1738) gibi büyük mutasavvıflar, na'tlarıyla öne geçen şairler arasında ilk akla gelenlerdendir (Yeniterzi, 1993: 30-33). Mutasavvıf şairlerin tamamı, eserlerini Allah ve peygamber aşkını terennüm etmeye hasretmiş, eserlerinde ilahî hikmetleri dile getirmiş oldukları için, na't özelliği taşımayan şiirlerinde de Hz. Peygamber'i öven ve ona olan sevgilerini dile getiren dizelere sıkça yer vermişlerdir.

Klasik divan tertibinde, divanların kaside nazım şekli ile kaleme alınmış tevhid ve münâcât türlerindeki şiirler ile başladığını, bunları kaside şeklinde yazılmış na'tların takip ettiğini belirtmiştik. Ancak, divan şairlerinin çoğu, Hz. Peygamber'i öven şiirleri yalnızca divanlarının baş kısmına hasretmemiş; eserlerini onun yâdıyla şerefleştirmek maksadıyla mesnevi, gazel, kıt'a, rubâî, tercî-i bend, terkîb-i bend, müstezad, musammat, tuyuğ, müfred gibi çok çeşitli nazım şekilleriyle de na'tlar kaleme almışlardır (Yeniterzi, 1993: 89). Divanlarında bu nazım şekillerinin hepsinde kaleme alınmış na'tlar bulundurmaya özen gösteren şairler vardır. Meselâ Nazîm'in (ö. 1727) beş divandan oluşan hacimli eserinde bu şekillerin tamamı ile yazılmış na'tlar vardır.⁸ Bunun daha da ötesinde bazı şairler tamamı na'tlardan oluşan divanlar kaleme almışlardır. Süleyman Nahifî (ö. 1738-1739)⁹, Neccarzâde Rızâî¹⁰, Abdullah Salâhaddîn-i Uşşâkî (ö. 1782)¹¹ bu şairlerdendir.¹² Edebî geleneğimiz içinde, çeşitli şairlerce kaleme alınmış na'tların bir araya getirildiği na't mecmuaları da oluşturulmuştur. Bu mecmualar; Mecmû'a-i Müntehabe-i Nu'ût-ı Nebeviyye, Mecmû'a-i Nu'ût-ı Nebeviyye, Na't Mecmû'ası, Na't-i Şerîfler şeklinde isimlendirilmiş ve aynı türde toplanmış şiir metinlerinden oluşan mecmualar arasında yerlerini almıştır (Ak, 2014: 115).

Çalışmamıza konu olan na'tlar, Ganîzâde Nâdirî tarafından gazel nazım şeklinde kaleme alınmış olan manzumelerdir. Bu na'tları incelemeye geçmeden önce, Nâdirî'nin hayatını ve edebî kişiliğini ana hatlarıyla ele almak, eserlerini daha iyi anlamamıza yardımcı olacaktır.

Nâdirî, 1572 senesinde İstanbul'da doğmuştur. Asıl adı Mehmed'dir. Babası Abdulganî Efendi'ye nisbetle Ganîzâde lâkabıyla anılmıştır. Nâdirî ise şiirlerinde kullandığı mahlasıdır. Babası Abdulganî Efendi, Bolu'nun Gerece kasabasından; Şam, İstanbul ve Kahire kadılıkları yapmış âlim, fâzıl, şair ve mutasavvıf bir zattır. Nâdirî, Şeyhülislâm Sun'ullah Efendi'nin kızıyla evlenerek devrinin ilim çevrelerine iyice yakınlaşmıştır. Babasının yol göstermesiyle çok iyi bir eğitim almış; zamanının ilim ve edebiyat meclislerinde itibar görmüştür. Devrinin büyük âlimlerinden Hoca Sa'deddin Efendi'ye mülâzım olmuş; İstanbul'un önemli medreselerinde müderrislik yaptıktan

8 Divan-ı Belâğât Unvan-ı Nazîm. 1257/1841. İstanbul. (Beş ayrı divandan oluşan bu eserde bulunan divanlardan her biri yüksek lisans tezi olarak ayrı ayrı çalışılmıştır.) Eserin tıpkıbasımına erişim: file:///C:/Users/TBMM/Downloads/201603375.pdf (09.08.2019)

9 Zekeriyâ Usluer. (1994). Süleyman Nahifî'nin Hayatı, Eserleri ve Hilyetü'l Envâr'ı, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

10 Tülin Danacı. (1998). Neccarzâde Şeyh Rıza Divanı, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Anka-ra.

11 Mehmet Akkuş. (1999). Divan-ı Nuut-ı Salâhî. Kariyer Matbaası, Ankara.

12 Türk edebiyatındaki na't mecmuaları hakkında geniş bilgi için (bkz. Ak, 2014).

sonra Selanik, Kahire, Edirne, Galata kadılıklarında bulunmuş; sonrasında Anadolu ve Rumeli kazaskerlikleri görevlerini ifa etmiştir. Resmî vazifelerinde devlet ve millete ihtimam gösterdiğini, bulunduğu makamlarda adaleti gözetdiğini, ancak kötü düşünceli, cahil kimseler marifetiyle haksızlıklara uğratıldığını özellikle kasidelerinde zikretmiştir. Hayatının son altı ayını felçli olarak geçiren Nâdirî, 1626'da 54 yaşında vefat etmiştir (Küleççi, 1985: 5-15).

Nâdirî'nin şöhreti Divan'ının ilk kasidesi olan Mi'râciyye'ye ve II. Osman için yazdığı Şehnâme adlı mesneviye dayanır (Banarlı, 1971: 675). Türk edebiyatında mi'râciyye¹³ türünün önemli örneklerinden biri olan bu kaside ile Şehnâme adlı eserinde yer alan diğer Mi'râciyye'si onun dinî hassasiyetini göstermektedir. Bilhassa şaire şöhretini sağlayan ilk Mi'râciyye'si dinî duygu bakımından coşkun ve samimi olmasının yanı sıra şairane bir edaya sahiptir. Şiirlerinde lâfız ve mana sanatlarını başarıyla kullanmasının yanında vezin ve şekil bakımından da kusursuz denebilecek bir seviyeye ulaşmıştır. Dil bakımından ağır sayılabilecek ifadelerine Arapçadan çok Farsça kelime ve terkipler hâkimdir (Uzun, 1996: 356).

Ahîzâde Abdülhalim Efendi'den hat meşk eden ve bu sanatın inceliklerini öğrenen Nâdirî; sülüs, nesih, rik'a ve ta'likte devrin hattatları arasında yüksek bir dereceye ulaşmıştır. Nâdirî'nin Türkçe Divan'ı ve Şehnâme isimli mesnevisinden başka Münşeat'ı ve birkaç ilmî eseri mevcuttur (Uzun, 1996: 356).

Nâdirî Divanı'nın Numan Küleççi tarafından doktora tezi olarak hazırlanan tenkitli metninde¹⁴ yer alan 2, 27, 77 ve 93 numaralı gazeller, nazım türü olarak na't özelliği göstermektedir. Divan şiiri geleneğine mensup bir şairin divanında gazel nazım şeklinde yazılmış na'tların sayısının dörde ulaşması ender görülen bir durumdur.¹⁵ Ancak, Nâdirî, şiirlerinde Hz. Peygamber'i terennüm etmeye özel bir önem vermiş, 17. yüzyıl divan edebiyatında bu özelliği ile öne çıkmış bir şairdir. Divan şiirinde, Hz. Peygamber'in miraç yolculuğunun anlatıldığı mi'râciyye türü denilince ilk akla gelen isim Nâdirî'dir (Banarlı, 1971: 675). Şairin, kaleme aldığı iki Mi'râciyye döneminde büyük rağbet görmüştür. Nâdirî, kaside nazım şeklinde de iki adet na't kaleme almıştır. Bu özellikteki bir şairin, Divan'ındaki gazellerden dördünü Hz. Peygamber'i selamlayıp onu övmeye hasretmesi, onun Hz. Peygamber'e olan büyük sevgisini gazel vadisinde de göstermek ve bu sevginin işaretlerini eserine yaymak arzusunun tezahürü olmalıdır.

Söz konusu gazelleri incelemeye geçmeden önce, bu şiirlerin türü hakkında na't mecmualarına yansımış olan bilgi yanlışlığını düzeltmeye çalışacağız.

¹³ Mi'râciyye: Hz. Peygamber'in mi'rac mucizesini konu alan manzumelere denir. Daha çok kaside nazım şekliyle yazılır (bkz. Pala, 1998: 285).

¹⁴ Nâdirî Divanı'nın çalışmamıza esas aldığımız metni, Numan Küleççi tarafından hazırlanmış olan tenkitli metindir. Eserin künyesi şöyledir: Numan Küleççi (1985). Ganîzâde Nâdirî, Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri, Divanı ve Şehnâme'sinin Tenkitli Metni, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzurum.

¹⁵ Divan şairleri arasında, tamamı veya çoğunluğu na'tlardan oluşan divan tertip eden şairleri dışta tutacak olursak, gazel biçiminde na't kaleme almış olan belli başlı şairler; Şeyyad Hamza, Hamdullah Hamdi, Adlî, Fuzûlî, Ulvî, Nâdirî, Dânişî, Mahtumî, Şeyh Gâlib, İffet Bursevî'dir. Bu şairler arasında da gazel biçiminde yazdığı na't sayısı dörde ulaşanlar çok azdır (Bkz. Yeniterzi, 1993: 54-67; Ak, 2014: 112-227). Bu sebeple, Nâdirî, Divan'ının gazeliyyat bölümünde dört adet na'ta yer veren bir şair olarak bir istisna teşkil etmektedir. Üstelik bu gazellerin, na't olup olmadığını anlamak için özel bir dikkat göstermeye ihtiyaç yoktur. Şair, bu gazellere doğrudan Hz. Peygamber'e seslenerek başlamış; bu gazellerde, klasik bir na'tta yer alan (mucizelerden bahsetme, hakikat-i Muhammediyye kavramını işleme, Hz. Peygamber'in diğer peygamberler arasındaki mümtaz mevkiini belirtme, şefaât dileme... gibi) konuları işlemiştir.

Çalışmamıza konu olan gazellerden Nâdirî Divanı'nın tenkitli metnine 27, 77 ve 93 numaralarıyla kaydedilmiş olanlar, maktâ beyitlerinin benzerliği, aynı aruz kalıbıyla kaleme alınmış olmaları, beyit sayılarının eşit olması, üsluplarındaki yakınlık gibi nedenlerle terki-i bend nazım şeklinde kaleme alınmış bir na'tın farklı bendleri zannedilmiş; na't mecmualarına terki-i bend olarak kaydedilmiştir. Murat Ak'ın Na'tlerin Tasavvufî Temelleri ve Na't Mecmuaları adlı doktora tezine dayanarak edindiğimiz bilgilere göre, Süleymaniye Kütüphanesi 1210 numaralı Mecmu'a-i Nu'ût-ı Nebeviyye adlı yazma nüsha v. 90b'de, Süleymaniye Kütüphanesi Lala İsmail Paşa Bölümü 733 no'lu Miraciyye ve Na't-ı Şerifler Mecmuası v. 100b'de, Milli Kütüphane Adnan Ötügen İl Halk Kolu 312/1 no'lu Na't-ı Şerif Mecmuası v. 28a'da bu üç şiir bir arada verilerek terki-i bend olarak kaydedilmiştir.¹⁶

Emine Yeniterzi, Divan Şiirinde Na't adlı eserinde, yukarıda isimlerini verdiğimiz na't mecmualarına dayanarak, Nâdirî'nin kaside ve terki-i bend nazım şekilleriyle yazılmış na'tları olduğundan bahseder (Yeniterzi, 1993, s. 60). Halbuki, Nâdirî Divanı'nın Numan Külekçi tarafından hazırlanan tenkitli metninde terki-i bend vasfı taşıyan bir na't yoktur. Külekçi, bazı na't mecmualarında söz konusu na'tların nazım şekilleri hakkında yanlış bilgi verilmiş olmasına kısaca değinerek şöyle der: "27, 77 ve 93 numaralı aynı vezinde yazılmış gazeller, Mecmu'a-i Nu'ût-ı Nebeviyye (Süleymaniye-Hamidiye Kitaplığı 1210 v. 90b)'de, makta beyitlerinin benzerliği dolayısıyla Nâdirî'ye ait terki-i bend olarak kaydedilmiştir." (Külekçi, 1985, 32)¹⁷

Süleymaniye Kütüphanesi Hamidiye Bölümü 1211 no'lu Nu'ût-ı Nebeviyye Mecmuası v. 11a-b'de, 27 ve 93 numaralı gazellerin ayrı ayrı verilir gazelle olarak kaydedilmesi de (bkz. Tanyıldız, 2018, s. 49-50) bu şiirlerin bir terki-i bend değil, ayrı ayrı gazeller olduğunu göstermektedir.

Nâdirî Divanı'nda yer alan 2, 27, 77 ve 93 numaralı gazelleri muhteva bakımından incelemeye geçmeden önce bu gazellerin tam metinlerini vereceğiz.

1. Nâdirî Divanı'nda Yer Alan Na't Vasıflı Gazellerin Metinleri

Gazel 2:

(9 beyitten oluşan bu gazel, konusu itibarıyla na'ttır. Ancak, bu gazelde, mahlas beyti olan 6. beyitten sonra, Sultan II. Osman (1604-1622) övülmüş ve padişah için dua edilmiştir. Mahlas beytinden sonra genellikle övgü amacıyla birkaç beyit daha söylenen gazellere müzeyyel gazel denilir (Kurnaz-Çeltik, 2013: 111). Dolayısıyla, bu na't, müzeyyel gazel özelliği göstermektedir.)

feilâtün/mefâilün/feilün

Bârek'allah zihî Habîb-i Hudâ

Kasr-ı a'lâsı sırr-ı "ev-ednâ"

Zât-ı pür-nûrî mihr-i tâbında

Garb u Şark ana Yesrib ü Bathâ

¹⁶ Bu gazellerin söz konusu mecmualardaki kayıtları hakkında ayrıntılı bilgiye ulaşmak için Murat Ak tarafından hazırlanan "Na'tlerin Tasavvufî Temelleri ve Na't Mecmuaları" adlı doktora tezinin sırasıyla 136, 149 ve 162. sayfalarına bakılabilir. Eserin tam künyesi şöyledir: Murat Ak. (2014). Na'tlerin Tasavvufî Temelleri ve Na't Mecmuaları, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Konya.

¹⁷ Külekçi'nin konuyla ilgili bu açıklaması, sözkonusu na'tların nazım şekilleri hakkında yanlış bilgi veren na't mecmualarının yalnızca bir tanesini işaret etmiş olması dolayısıyla yetersizdir.

Müht-i zahr ile ol vücûd-ı şerîf

Defter-i ba'sa müht ile imzâ

İki şakk eyledi kamer câmin

Tôb-ı i'câzı sadmesiyle hevâ

Oldı zıll-i vücûdî nûr-ı siyâh

N'ola çeşm olmasa ana bînâ

Nâdirî dergehinde ol şâhun

Sâ'il-i lutfi bir kemîne gedâ

Ola rûh-ı şerifi her lahza

Yâver-i pâdişâh-ı bî hemtâ

Şâh 'Osmân emîn-i devlet ü dîn

Haydar-ı saf-der-i fezâ-yı gazâ

Ola dâyim mu'îni rûh-ı Resûl

Halledallâhu mülkehû ebedâ

Gazel 27

(Bu gazel, XVII. yüzyılın önde gelen divan şairlerinden Cevrî (ö. 1654) tarafından tahmis edilmiştir. Bu tahmis, Cevrî Divanı'nın tahmisler bölümünde yer almaktadır.)

fâilâtün/fâilâtün/fâilâtün/fâilün

18 "Allah onun mülkünü (saltanatını) sonsuza dek sürdürsün." anlamına gelen Arapça bir cümledir.

19 Bu gazele Cevrî tarafından yapılan tahmisin tam metnine ulaşmak için (bkz. Ayan, 1981: 356-357).

Ey cemâlün şem‘-i bezm-ârâ-yı kurb-ı Kirdigâr
Cebrâ’îl âvâre-i nûr-ı rûhun pervâne-vâr

Matlab-ı a‘lâ-yı “ev ednâ”da cây itsen n’ola
Tîr-veş itdün makâmı “kâbe kavseyn”i güzâr

Şem‘-i zâtun olmasa dönmezdi fânûs-ı felek
Bunca eşkâl u suver kandan olurdu âşkâr

‘Âcizân-ı mahşer üzre zıllunı teksîr için
Sakladı dâr-ı fenâda sâyeni Perverdigâr

Heybet-i ‘azmünle çâk oldu sipihrûn zehresi
Halk-ı ‘âlem sandılar şakk oldu mâh-ı tâb-dâr

Âsumânı âsitânun zann idüp bekler Mesîh
Ümmetünden olmağa çekmekde dâyim intizâr

Yâ Resûlullah bir ednâ çâkeründür Nâdirî
Gerçi çokdur cürmi ammâ lütfuna yokdur şumâr

Gazel 77

fâilâtün/fâilâtün/fâilâtün/fâilün

Ey zülâl-i meşrebünden reşha cûy-ı selsebîl
Âteş-i ‘ışk-ı cemâlünde semender Cebrâ’îl

Meş‘al-i nûr-ı cebînün salike yol gösterür
Kârbân-ı mümkinâta zât-ı pâkündür delîl

“Kâbe kavseyn”i güzâr itdi hadeng-i himmetün
Bulsa ‘arş anun makâmın sâkı eylerdi meyil

Pîşhân-ı mâh-ı bedrûn bendini itdün şikest
Telh idüp bezm-i hevâyı Zühre'yi kıldun zelîl

Ümmetün çün eylemiş âmâde millet ni'metin
Meclis-i 'âlemde hân-sâlâr-ı fazlundur Halîl

Kabzası mikyâs olup şekl-i esâbi' gösterür
Çünkü Mısr-ı dîne âb-ı tîğ-i şer'ün oldı Nîl

Yâ Resûlullah bir ednâ çâkeründür Nâdirî
Hâk-i râhun merhem it fitrâk-ı reh-vârun fetîl

Gazel 93

fâilâtün/fâilâtün/fâilâtün/fâilün

Ey vücûdun nahl-i bî-mânend-i nüzhet-gâh-ı dîn
Bülbül-i şeydâ gül-i ruhsâruna Rûhu'l-emîn

Çenber-i gerdûn elünde halka-yı engüşteri
Levh-i a'lâ fass-ı hâtem nakş-ı Kur'ân-ı mübîn

Sâyeni kaldurdı yirden sâye-bân itdi Hudâ
Sandı anı seyr iden üstünde ebr-i 'anberîn

Meh degül şakk oldı eyvân-ı sipihrûn zehresi
Rahş-ı 'azmün cünbişinden şöyle deprendi zemîn

Var ise mühr-i nübüvvet merdüm-i bînendedür
Ol ten-i pür-nûra lâyıkdur disem 'ayn'el-yakîn

Sümm-i esbün anı çâk itdi degüldür mâh-ı nev

Çünkü ferş oldı yolunda atlas-ı çarh-ı berîn

Ya Resûlullah gubâr-ı dergehündür Nâdirî

Kapmasun bâd-ı hevâ kıl reşha-i lütfun mu‘în

2. Hz. Muhammed’in (sav) Mucizelerini ve Onun Peygamberlik Alametlerini Konu Alan Beyitler

Arapça ‘aciz kökünden türeyen mûcize kelimesi, “karşı konulamayan, insanı âciz bırakan, harikulade” anlamlarına gelir (Bulut, 2016: 16). Bu kelime İslam terminolojisinde “nübüvvet iddiasında bulunan zâtın, sözlerinin doğruluğuna delil olmak üzere, peygamberliğini iddia ettiği sırada, beşer kudretinin üstünde ve tabiat kanunlarına aykırı olarak meydana getirdiği olaylar” manasında kullanılır (Bulut, 2016: 20). Hz. Peygamber’in mucizeleri, na’t türündeki şiirlerde en çok işlenen konulardandır (bkz. Kavalcı, 1992: 107-130). Nâdirî’nin na’t vasıflı gazellerinde konu edilen Hz. Peygamber’e ait mucizeler ve bunların beyitlerdeki işlenişi şöyledir:

2.1. Ayın İkiye Bölünmesi (Şakk’al-Kamer) Mucizesi

Hz. Peygamber’in kendisinden peygamberliğini ispat edecek olağanüstü bir olay gerçekleştirmesini isteyen müşriklere cevaben ayı ikiye yarması ve daha sonra yeniden birleştirmesi olarak kabul edilen bu hadise, “Kıyamet yaklaştı ve ay yarıldı. Onlar bir âyet görürlerse hemen hemen yüz çevirirler ve ‘süregelen bir sihirdir’ derler.” (54/1-2) ayetine ve bu olay hakkında sahabeden nakledilen muhtelif rivayetlere dayandırılır (Bulut, 2016, 204-228). Hz. Peygamber’in na’tlarda en çok konu edilen mucizesi budur (Şener, 1986: 150). Nâdirî de gazellerinin her birinde bu mucizeyi işleyen birer beyit kaleme almıştır.

Ay’ın kadehe, mucizenin ise o dönemin en güçlü ateşli silahı olan topa benzetildiği aşağıdaki beyitte, hevâ kelimesi tevriyeli olarak kullanılarak hem bu mucizenin gökyüzünde gerçekleşmesine hem de insanların hevâlarından kaynaklanan şüphe ve kuruntuları def etmek maksadıyla meydana getirilmesine işaret edilmiştir.

İki şakk eyledi kamer câmın

Tôb-ı i’câzı sadmesiyle hevâ G 2/4

Ayın ikiye yarılması mucizesini konu alan bir diğer beyitte, Hz. Peygamber’e hitaben “Senin manevi yüceliğinin heybetinden feleğin ödü patladı (yarıldı) da insanlar bunu dolunayın ikiye yarılması sandılar.” denilerek hüsnütalil sanatının güzel bir örneği ortaya konulmuştur.

Heybet-i ‘azmünle çâk oldı sipihrûn zehresi Halk-ı

‘âlem sandılar şakk oldı mâh-ı tâb-dâr G 27/5

Şair aşağıdaki beyitte bir içki meclisi manzarası kurgulamış, Ay’ı ise (yuvarlak olması yönünden) bu meclisin sofrası olarak tasvir etmiştir. Şaire göre, Hz. Peygamber ayı ikiye yarmak suretiyle bu sofrayı parçalamış, böylece hevâ (arzulara tabi olma) âlemini bozarak (bu âlemin baş köşesinde oturan) Zühre yıldızını zelil etmiştir. Zühre (Çobanyıldızı, Venüs), doğu ve batı mitolojilerinde, gökyüzünde bir yıldız dönüşen arzularının esiri olmuş şuh ve güzel bir kadını temsil eder. Feleğin sâzendesi olarak bilinir. Divan şiirinde beşerî aşk, şarkı ve çalgı ile birlikte anılır (Pala, 1998: 427). Bu beyit yoluyla şair, bir taraftan ayın yarılması mucizesine telmihte bulunurken diğer taraftan Hz.

Peygamber'in hakikati hâkim kılmak suretiyle insanların hevâlarına dayalı şirk düzenini yıktığını ima etmiştir.

Pîş-hân-ı mâh-ı bedrûn bendini itdün şikest

Telh idüp bezm-i hevâyı Zühreyi kıldun zelîl G 77/4

Aşağıdaki beyitte şair, ayın ikiye yarılması hadisesine, hüsnütalil yoluyla, farklı bir yorum getirir. Şaire göre, hakikatte ay ikiye yarılmamış, Hz. Peygamber'in manevi azameti sebebiyle kâinat sarsılmış, bu sarsıntı sonucunda kâinat eyvanının duvarında asılı olan güneş motifi parçalanmıştır. Şair bu benzetme yoluyla, Hz. Peygamber'in şirke dayalı bâtıl hayat düzenini yıkmak suretiyle gerçekleştirdiği ilahî inkılaba işaret eder.

Meh degül şakk oldı eyvân-ı sipihrûn şemsesi

Rahş-ı 'azmûn cünbişinden şöyle deprendi zemîn G 93/4

2.2. Hz. Peygamber'in Gölgesinin Olmaması

Bazı kaynaklarda Hz. Peygamber'in vücudunun gölgesinin olmadığı rivayet edilir (Köksal, 1987: 69). Bu durum onun nurdan yaratılmasına ve kesretten uzak olmasına bağlanmış, ona ait bir mucize kabul edilerek na'tlerde sıkça işlenmiştir. Nâdirî, na't vasıflı gazellerinde bu mucizeyi de konu edinmiştir.

Mahşer günü Güneş'in insanlara çok yaklaşacağına, günahkârların Güneş'in kavurucu sıcağı altında hesaplarının görülmesini bekleyeceklerine dair hadis rivayetleri bulunmaktadır (Tirmizi, Kıyamet, 2). Şair, aşağıdaki beyitte bu rivayetleri işaret ederek hüsnütalil yapar ve mahşer gününde bir gölgeye muhtaç olarak acziyet içinde bekleyecek olan günahkâr kullara gölgelik olması için Hz. Peygamber'in gölgesinin bu dünyada gizlendiğini söyler. Bu beyitte, Hz. Peygamber'in mahşer günü ümmetine şefaât edeceği (Allah'tan onlar için af talep edeceği) bilgisine işaret de vardır.

'Âcizân-ı mahşer üzre zıllunı teksir için

Sakladı dâr-ı fenâda sâyenî Perverdigâr G 27/4

Şair, Hz. Peygamber'in gölgesinin olmaması mucizesine farklı bir yorum getirdiği aşağıdaki beyitte, onun gölgesinin "siyah bir nur" halinde var olduğunu, nuranî mahiyeti sebebiyle insanların bu gölgeyi göremediklerini ifade eder. "Siyah nur" (nûr-ı siyah), başta İbn-i Arabî olmak üzere birçok mutasavvıfın üzerinde durduğu; Mevlânâ'dan Şeyh Gâlib'e birçok mutasavvıf şairin şiirlerinde yer verdiği manevi bir olgudur (Altun, 2000: 9-18). Nur-ı siyah, "kalpte bulunan siyah bir nokta olan nokta-i süveyda'dan zuhur eden muazzam bir nur" olarak tarif edilir. Kalp, nefis terbiyesi yoluyla cilalandığı vakit nokta-i süveyda zahir olur ve oradan neş'et eden nur tüm bedene sirâyet eder. Nokta-i süveydanın harekete geçip nurunu yayması, kişinin Allah'ın isim ve sıfatlarını apaçık müşahade etme zevkine ermesini, kemâlâta ulaşmasını beraberinde getirir (Bkz. Cebecioğlu, 2017: 26-34).

Oldı zıll-i vücûdı nûr-ı siyâh

N'ola çeşm olmasa ana bînâ G 2/5

Rivayetlere göre, Hz. Peygamber sütanesi Halime'nin gözetimi altında bulunduğu çocukluk günlerinde ne zaman dışarıya çıksa başının üzerinde bir bulut dolaşır ve onu gölgelerdi. Yine, gençliğinde amcası Ebû Tâlib ile birlikte Şam'a doğru seyahat ederken bir bulutun başı üzerinden ayrılmayıp onu gölgelemesi, diğer yolcuların dikkatini çekmişti (Koçak, 2018: 195-198). Şair, aşağıdaki beyitte bu olayları hatırlatacak biçimde hüsnütalil yaparak, Cenâb-ı Hakk'ın, Hz. Peygamber'in gölgesini yerden kaldırarak onu güneşten koruyan bir bulut haline getirdiğini ifade eder. Böylece bu beyitte, Hz. Peygamber'in gölgesini olmaması mucizesi, başının üzerinde bir bulut dolaşması mucizesi ile birlikte ele alınır.

Sâyenı kaldırdı yirden sâye-bân itdi Hudâ

Sandı anı seyr iden üstünde ebr-i 'anberîn G 93/3

2.3. Nübüvvet Mührü

Hız. Peygamber'in yüksek niteliklerinin ve dış güzelliğinin anlatıldığı delâil ve şemâil kitaplarında, onun sırtında, iki kürek kemiği arasında büyükçe bir ben olduğu, bu benin peygamberlik mührü niteliği taşıdığı bildirilir (Döner, 2007: 132-134). Nâdirî, bu mucize hakkında şu beyitleri kaleme almıştır:

O şerefli vücut, sırtındaki mühr ile peygamberlik defterine imzasını atıp mühür vurmuştur.

Mühr-i zahr ile ol vücûd-ı şerîf

Defter-i ba'sa mühr ile imzâ G 2/3

Aşağıdaki beyitte Hz. Peygamber'e seslenen şair, asıl nübüvvet mührünün onun gözbebeklerinde bulunduğunu, bu sayede onun gayb âlemini yakinen müşahede edebildiğini ifade eder. Böylece Hz. Peygamber'in gayba muttali olmasının ve gaybın haberlerini getirmesinin onun en ayırıcı ve üstün vasfı olduğunu ima eder.

Var ise mühr-i nübüvvet merdüm-i bînendedür

Ol ten-i pür-nûra lâyıkdur disem 'ayn-el-yakîn G 93/5

3. Gazelerde Yer Alan Ayet ve Hadis İktibasları

3.1. "Fe kâne kâbe kavseyne ev ednâ"

Bu ibare, "Birleştirilmiş iki yay arası kadar yahut daha yakın oldu." (53/9) anlamına gelen bir ayettir. Bu ayette, Hz. Peygamber'in mi'rac (ilahî gece yolculuğu) esnasında Cenâb-ı Hakk'a ne denli yakın olduğu anlatılmaktadır. Ayette geçen "kâne kâbe kavseyne" (iki yay aralığı kadar) ve "ev ednâ" (ya da daha yakın) ibareleri, Hz. Peygamber'in manevî derecesinin yüceliğini anlatmak ve mi'rac hadisesini hatırlatmak üzere divan şairleri tarafından bilhassa na't türündeki şiirlerde sıkça kullanılır (bkz. Yeniterzi, 1993:120; Yılmaz, 1992:90). Nâdirî'nin gazelerinde bu ibarelerin yer alışı şöyledir:

Hız. Peygamber'in Allah'ın sevgilisi olarak nitelendirildiği beyitte, onun mevkiinin ev ednâ (Allah'a kurbîyet) sırrının yüce köşkü olduğu ifade edilmiş, böylece onun Allah'a yakınlıktaki kemâli dile getirilmiştir.

Bârek'allâh zihî habîb-i Hudâ

Kasr-ı a'lâsı sırr-ı “ev ednâ” G 2/1

Şair, ev ednâ makamını “talep edilenlerin en yücesi” olarak tanımladıktan sonra Hz. Peygamber’in o yüce makamda oturmasına şaşmamak gerektiğini, onun kâbe kavseyn (iki yay arası kadar) yakınlığı da bir ok gibi geçtikten sonra ev ednâ (daha da yakınlık) makamına ulaştığını belirtir. Şair ayetten iktibas ettiği “iki yay arası kadar” ibaresini tîr (ok) kelimesi ile bir arada kullanarak tenasüp sanatının güzel bir örneğini ortaya koyar.

Matlab-ı a'lâ-yı “ev ednâ”da cây itsen n’ola Tîr-veş

itdün makâm-ı “kâbe kavseyn”i güzâr G 27/2

Şair aşağıdaki beyitte Hz. Peygamber’in himmet okunun kâbe kavseyn makamını da geçtiğini belirttikten sonra, mübalağa sanatının güzel bir örneğini ortaya koyarak, onun makamına ulaşma imkânı bulsa Arş’in dahi o makama doğru meyledeceğini ifade eder. Arş, “feleklerin feleği, en büyük felek” olarak tanımlanır (Uludağ, 1991: 52).

Kâbe kavseyni güzâr itdi hadeng-i himmetün

Bulsa ‘arş anun makâmın sâkı eylerdi meyil G 77/3

4. Hakikat-i Muhammediye ile İlgili Beyitler

Bir tasavvuf terimi olan Hakikat-i Muhammediye, “Hz. Muhammed’in varlığının hakikati” demektir. Başta İbn’ül Arabî olmak üzere birçok mutasavvıfa göre, âlemde ilk yaratılan şey, Hz. Muhammed’in nur mahiyetinde olan hakikattir. Bütün yaratılmışlar bu hakikatten var edilmiştir. Âlemin var olma sebebi, maddesi ve gayesi bu hakikattir. Kudsî hadis olduğu rivayet edilen “Sen olmasaydın kâinatı yaratmazdım.” (Aclûnî, II/164) cümlesindeki hükümde bu hakikat dile getirilmiştir (Demirci, 1997: 179).²⁰ Bu tasavvuf nazariyesi, divan şiirine de aksetmiş; şairler kâinatın Hz. Muhammed hürmetine yaratıldığı düşüncesini başta na’lar olmak üzere birçok şiir türünde dile getirmişlerdir.

Nâdirî aşağıdaki beyitte Hz. Peygamber’e seslenir ve “Eğer senin Güneş mesabesindeki varlığın olmasa felekler (gezegenler) dönmezdi. Sen olmasan yeryüzündeki bunca varlık nereden meydana gelirdi?” diyerek kâinatın Hz. Peygamber’in varlığı hürmetine ve onun nurundan yaratıldığını dile getirir.

Şem‘-i zâtun olmasa dönmezdi fânûs-ı felek

Bunca eşkâl-i suver kandan olurdu âşkâr G 27/3

Aşağıdaki beyitlerde Hz. Peygamber’in varlığının yüceliği ifade edilerek hakikat-i Muhammediye nazariyesi dolaylı olarak dile getirilmiştir.

Varlık âlemini bir kervana benzeten şair, Hz. Muhammed’i bu kervanın yol göstericisi olarak nitelendirir; onun alnındaki nurun (hakikat-i Muhammediye) insan-ı kâmil olma yolunda

²⁰ “Hakikat-i Muhammediye” terimi ile ilgili ayrıntılı bilgi için (bkz. Döner, 2007: 6-51).

yürüyenlerin yolunu aydınlatan bir meş'ale olduğunu dile getirir.

Meş'al-i nûr-ı cebînün salike yol gösterür

Kârbân-ı mümkünâta zât-ı pâkindür delil G 77/2

“(Onun varlığının hakikati öyle yücedir ki) seyyarelerin oluşturduğu çember, onun elindeki yüzüğün halkası mahiyetindedir. Levh-i âlâ (Levh-i mahfuz),²¹ bu yüzüğün kaşı hükmündedir ve bu yüzüğün kaşına Kur'ân-ı Kerîm nakşedilmiştir.” diyen şair, bütün kâinatın Hz. Peygamber'in hürmetine yaratıldığı fikrini teşbih ve mübalağa sanatları çerçevesinde dile getirir.

Çenber-i gerdûn elünde halka-yı engüşteri

Levh-i a'lâ fass-ı hâtem nakşı Kur'ân-ı mübîn G 93/2

Şair, Hz. Peygamber'in varlığının yüceliğini dile getirip kâinatın onun hürmetine yaratıldığı fikrini işlediği bir başka beyitte, hüsnütalil yaparak şöyle der: “Gökyüzü, senin yoluna serilmiş atlastan bir örtü mesabesindedir; orada beliren hilâl ise hakikatte senin atının toynağının bu atlas örtüde oluşturduğu yırtıktır.”

Sümm-i esbün anı çâk itdi degüldür mâh-ı nev

Çünkü ferş oldu yolunda atlas-ı çarh-ı berîn G 93/6

5. Gazelerde Yer Alan Tarihî ve Coğrafi Unsurlar

5.1. Mekke ve Medine

Yesrib, Hz. Peygamber'in doğup büyüdüğü şehir olan Mekke'den çıkarak M. 622'de hicret ettiği Medine şehrinin bilinen en eski adıdır (Devellioğlu, 1998: 1161). Bathâ (Ebtah) ise, Mekke'nin isimlerinden biridir (Öğüt, 1994: 82). Şair, Hz. Peygamber'in nurlu zâtını insanlığa getirdiği aydınlık bakımından Güneş'e benzettiği beyitte, onun Mekke'den Medine'ye hicretini Güneş'in Doğu'dan Batı'ya yaptığı seyre teşbih eder.

Zât-ı pür-nûr-ı mihr-i tâbında

Garb u Şark ana Yesrib ü Bathâ G 2/2

5.2. Mısır ve Nil Nehri

Aşağıdaki beyitte, Hz. Peygamber'in yüceliği anlatılırken Nil Nehri bir mazmun olarak kullanılmış ve mânâ bu mazmun üzerine kurulmuştur. Mısır havzasının bereket kaynağı olan bu nehir, en yüksek seviyesine varınca taşar ve Mısır topraklarını sular. Şair, bu beyitte dini Mısır'a teşbih eder. Hz. Peygamber'in şeri'at kılıcının suyunun, Nil'in Mısır'a hayat verdiği gibi, dine hayat verdiğini (tevhid inancını yeniden dirilttiğini, batıl itikat ve uygulamaları yok ettiğini) belirtir. Divan şiirinde kılıç ve su arasında bir bağlantı kurulur çünkü kılıcın ham maddesi olan çeliğin özünde su vardır. Şair, Hz. Peygamber'in kılıcının parmak şekillerine uygun olarak yapılmış olan kabzasını da Mikyas'a benzetir. Rivayetlere göre Mısır'a hükmeden Halife Me'mun'un (ö. 833)

21 Levh-i Mahfûz: Yüce Allah'ın olmuş ve olacak her şeyi kaydettiği bilgi hazinesidir (bkz. Karagöz, 2015: 395).

sarayının bahçesinde dört köşe mermerden yapılmış bir havuz bulunmaktaydı. Mikyâs (ölçü aleti) adı verilen bu havuzun tam ortasında yirmi beş arşın yüksekliğinde altı köşeli bir sütun yer alırdı. Bu sütunun altı tarafında onar onar, çentik çentik parmak hesabı vardı. Her çentik bir parmak ölçüsünde idi. Nil Nehri'nin seviyesinin yükselişi bu parmak hesabından anlaşılırdı. Nil'in bir parmak ölçüsündeki artışı, bin kadar fidanın sulanmasını sağlardı (Şahin, 2017: 288-291). Şairin bu beyitte yaptığı gibi, Hz. Peygamber'in şeriatının (vahiy ile getirdiği ilahi hayat nizamının) kılıca benzetilmesi yaygın bir teşbihtir. Öyle ki, halk arasında "Şeriatın kestiği parmak acımaz." diye bir darb-ı mesel vardır. Şair bu teşbihi yapmak suretiyle Hz. Peygamber'in vaz ettiği, kaideleri kesin ve ölçüleri değişmez olan İslam şeriatının insanoğlu için bir hayat kaynağı olduğunu ifade etmiştir.

Kabzası mikyâs olup şekl-i esâbi' gösterür

Çünkü Mısr-ı dîne âb-ı tîg-i şer'ün oldı Nîl G 77/6

6. Hz. Peygamber'in Vahiy Meleği Cebrail ile Olan İrtibatına Dair Beyitler

İslâm inancındaki dört büyük melekten biri olan Cebrâil, peygamberlere vahiy getirmekle görevlidir. Kur'an'da bu meleğin ismi Cibrîl, Rûhu'l-Kudüs, Rûhu'l-Emîn olarak da geçer. Allah nezdinde çok itibarı olan ve diğer meleklerin kendisine itaat ettiği şerefli bir elçidir. Kur'an'da "O (Kur'ân), şüphesiz değerli, güçlü ve arşın sahibi (Allah'm) katında itibarlı bir elçinin (Cebrâil'in) getirdiği sözdür." (81/19-20) buyurularak Cebrail'in görevi ve değeri ortaya konulmuştur (Karagöz, 2015: 85).

Nâdirî, aşağıdaki beyitlerde, böylesine şerefli bir meleğin dahi Hz. Peygamber'e ne denli meftûn olduğunu benzetmeler yoluyla ifade ederek Hz. Peygamber'in varlık âlemindeki yerinin yüceliğini ortaya koyar. Şair bu beyitlerde, divan şirinde aşk ve iştiağın büyüklüğünü ifade eden birer mazmun halini almış olan teşbih unsurlarını kullanır. Bu bağlamda Cebrâil'i pervaneyeye²², semendere,²³ bülbüle benzeterek şunları söyler:

Ey, güzelliği Allah'a yakınlık meclisinin ışığı olan peygamber! Pervanenin ışığa olan iştiağı misali, Cebrâil senin nurunun iştiağı ile âvâre olmuştur.

Ey cemâlün şem'-i bezm-ârâ-yı kurb-ı Kirdigâr

Cebrâ'îl âvâre-i nurun pervâne-vâr G 27/1

Ey, cennetteki Selsebîl ırmağı lâtif bir suya benzeyen yaratılışından neş'et eden peygamber! Cebrâil, senin güzellik ateşin karşısında ateşe dayanıklı bir hayvan olan Semender gibidir.

Ey zülâl-i meşrebünden reşha cûy-ı Selsebîl

Âteş-i 'ışk-ı cemâlünde semender Cebrâ'îl G 77/1

Ey, varlığı din bahçesini süsleyen eşsiz bir ağaç olan peygamber! Rûhu'l-Emîn (Cebrâil) sana öyle

22 Pervâne: Geceleyin ışığın çevresinde görülen küçük kelebek. Pervane mumun çevresinde döner durur, bazen kendini mumun alevlerine bırakırmış. Divan şiirinde âşıkı temsil eder (bkz. Pala, 1998: 324).

23 Semender: Ateşte yanmayan efsanevi bir hayvandır. Divan şiirinde âşiklar, aşk ateşinde yanmaktan imtinâ etmemeleri sebebiyle Semender'e benzetilmiştir (bkz. Pala, 1998: 349).

meftundur ki senin gül yüzün karşısında güle tutkun çılgın bir bülbül gibidir.

Ey vücudun nahl-i bî-mânend-i nüzhet-gâh-ı dîn

Bülbül-i şeydâ gül-i ruhsâruna Rûhu'l-emîn G 93/1

7. Diğer Peygamberler ile İlgili Beyitler

7.1. Hz. İbrahim

Kur'ân-ı Kerim'de kendisinden çokça bahsedilerek Allah'a hakkıyla teslim olmuş hâlis bir kul örneği olarak sunulan Hz. İbrahim, divan şiirinde genellikle Halilullah (Allah'ın dostu) sıfatıyla anılır. Hz. İbrahim'in cömertliği ve sofrasının bereketi, divanlarda onun en çok değinilen özelliğidir (Tunç, 2005: 124-125). Kur'ân-ı Kerim'de Hz. İbrahim'in en çok övülen özelliği, muvahhid (tevhid ehli) olmasıdır. Bu sebeple, müslümanlar tevhid ehli olmak bakımından kendilerini "İbrahim milletinden" olarak nitelendirirler. Aşağıdaki beyitte, Hz. İbrahim'in cömertliğini ve Allah'ın dostu oluşunu, müslümanların onun milletinden olması ile bir arada değerlendiren şair, Allah'ın dostu olan bu peygamberin, kendisine millet olma şerefini Hz. Peygamber'in ümmetine cömertçe sunduğunu; bir toplantı meclisine benzeyen bu âlemde faziletler sofrasını Hz. Peygamber için kurduğunu belirtir. Şair böylece, tevhid davasının sembol ismi olan bu peygamber ile Hz. Peygamber arasındaki ülkü birliğini ortaya koyarak Hz. Peygamber'in yüceliğini gözler önüne serer.

Ümmetün çün eylemiş âmâde millet ni'metin

Meclis-i 'âlemde hân-sâlâr-ı fazlundur Halîl G 77/5

7.2. Hz. İsa (Mesîh)

Hız. İsa, divan şiirinde çok çeşitli mucizeleri ile anılan peygamberlerden biridir (Bkz. Koçin, 2009: 69-104). Na'tlarda özellikle hayat verme mucizesi ve göğe yükseltilmesi konu edilerek ele alınır (Yeniterzi, 1993: 337). Hristiyanlıkta Hz. İsa'nın çarmıha gerilmek suretiyle öldürüldüğüne inanılır. Kur'ân-ı Kerim'de ise onun öldürülmediği; Allah'tan gelen bir ihsan ile Allah'ın nezdine yükseltildiği belirtilir (Bkz. 4/156-158). Bazı müfessirler, Kur'ân-ı Kerim'de yer alan Hz. İsa'ya ilişkin ayetlerdeki ifadelerle dayanarak, onun ahir zamanda yeniden yeryüzüne ineceği ve İslam şeriatı üzere yaşayıp Hz. Muhammed'in ümmetinden biri olarak öleceği yorumunu yapmaktadırlar (Yazıcı, 2005: 87-90). Aşağıdaki beyitte, Hz. İsa'nın göğe yükseltilmesi olgusunu konu edinen Nâdirî, hüsnûtalil sanatına başvurarak şöyle der: Mesih (Hz. İsa), gökyüzünü senin âsitânın (dergâhın) zannederek orada beklemekte; bir gün yeryüzüne inip senin ümmetinden bir fert olarak yaşayacağı zamanı daima hasretle gözlemektedir.

Âsumânî âsitânın zann idüp bekler Mesîh Ümmetünden

olmağa çekmekte dâyim intizâr G 27/6

8. Şefaât ve Dua Dilekleri

Sözlükte, "yardımcı olmak ve aracılık yapmak" anlamlarına gelen şefaât, dinî terminolojide, "âhirette günahkâr müminlerin affedilmesi, günahı olmayanların daha yüksek derecelere erişmeleri

için peygamberlerin Allah'a yalvarmaları, günahlarının bağışlanmasını istemeleri" demektir. Hz. Peygamber bir hadislerinde ümmetinin günahkârlarına şefaate edeceğini haber vermiştir (Tirmizî, Kıyamet, 11; İbn Mâce, Zühd, 37). Hz. Peygamber'in şefaate yetkisi Kur'an'da "Makâm-ı Mahmud" (övuken makam) olarak anılır (Karagöz, 2015: 612).

Na'tların kaleme alınma amaçlarından biri de Hz. Peygamber'den şefaate talep etmektir. Bu sebeple şairler, na'tlarında ona seslenerek kıyamet günü kendileri için Allah'tan af dileme lütfunda bulunmasını isterler. Nâdirî de na't vasıflı gazellerinin her birinde bu talepte bulunmuştur.

Aşağıdaki beyitte şair, Hz. Peygamber'i bir sultan, kendisini de o sultanın dergâhında lütuf dilenen âciz bir dilenci olarak tasvir ederek şefaate isteginde bulunur:

Nâdirî dergehinde ol şâhun

Sâ'il-i lutfi bir kemîne gedâ G 2/6

Diğer bir beyitte, kendisini Hz. Peygamber'in zavallı bir hizmetkârı olarak tanımlayan şair, suçlarının çok olmasına karşın efendisinin lütfkârlığına güvenerek onun şefaatinde umduğunu belirtir:

Yâ Rasûl'ullâh bir ednâ çâkeründür Nâdirî

Gerçi çokdur cürmi ammâ lütfuna yokdur şumâr G 27/7

Şair, aşağıdaki beyitte yaralı bir gönüle sahip olduğunu belirterek Hz. Peygamber'den manevi yaralarını onarmasını talep eder; yaralarına ilaç olarak Hz. Peygamber'in yolunun tozundan merhem yapılmasını, onun binek hayvanının terkisinin bağının yarasına fitil olarak basılmasını arzu eder. Şair böylece, Hz. Peygamber'in himmetine ne denli muhtaç olduğunu, ona olan meftuniyetini ve manevi ıstıraplarının ancak Hz. Peygamber'e manevi yakınlık yolu ile şifa bulacağını ifade etmiş olur.

Yâ Rasûl'ullâh derûn-ı Nâdirî mecrûhdur

Hâk-ı râhun merhem it fitrâk-ı reh-vârun fetîl G 77/7

Bir diğer beyitte şair, kendisinin Hz. Peygamber'in dergâhında bir toz zerresi olduğunu söyleyerek mahviyet arz eder. Mâlumdur ki bir toz zerresi rüzgâra karşı koyamaz; ancak suyla temas edip ağırlaşır sa savrulmaktan kurtulur. Bu sebeple tozlu yer, süpürülmeden önce su serpilerek hafifçe ıslatılır. Şair, bir toz zerresi kadar âciz olduğunu belirttikten sonra, toz hükmündeki benliğinin heva (nefsin arzu ve istekleri) rüzgârıyla savrulmaması için kendisini lütuf sızıntıları ile sulayarak korumasını Hz. Peygamber'den talep eder.

Yâ Rasul'ullâh gubâr-ı dergehündür Nâdirî

Kapmasun bâd-ı hevâ kıl reşha-i lütfun mu'în G 93/7

SONUÇ

Ganîzâde Nâdirî, Hz. Peygamber'i konu alan şiirleri ile şöhret kazanmış divan şairlerindedir. Miraciyye ve na't türlerinde kaleme aldığı şiirleri, klâsik edebî dönemin miraciyye ve na't

mecmualarında yer almış muteber eserlerdir. Nâdirî'ye ait na'tlardan dördü, şairin Divan'ının gazeliyat bölümünde yer alan gazel nazım şeklindeki na'tlardır. Divan şiiri geleneğinde, hemen bütün nazım şekillerinde yazılmış örnekleri olmasına rağmen, kaside nazım şeklinde yazılmış na'tlar çoğunluğu teşkil etmektedir. Tekke şairlerinin divanlarını ve na't ağırlıklı divanları dışta tutacak olursak, bir divanın gazeliyat bölümünde na't bulunması, hatta bu na'tların sayısının dörde ulaşması sık rastlanan bir durum değildir. Nâdirî Divanı, bu anlamda bir istisnâ teşkil etmekte; şairin gazel nazım şekli ile yazılmış na'tları, nadir şiir örnekleri olarak dikkat çekmektedir.

Nâdirî'nin gazel nazım şekli ile yazılmış na'tları, hem muhteva hem de üslûp bakımından dikkat çekici özellikler taşımaktadır. Divan şiirindeki gazel şeklinde yazılmış na'tların bir kısmı, âşıkâne şiir özelliği gösterir; Hz. Peygamber için yazıldıkları ilk bakışta anlaşılmaz. Nâdirî'nin çalışmamıza konu olan gazellerinin na't oldukları, makta beyitlerinden başlayarak her beyitte açıkça bellidir. Şair bu gazellere doğrudan doğruya Hz. Peygamber'e seslenerek başlar; bu gazellerde klasik na'tlara ait dil ve üslup özelliklerini kullanır. Na'tların genelinde sıklıkla yer alan ayet ve hadis iktibasları, Hz. Peygamber'e ait mucizeler, peygamber isimleri bu gazellerde de yer alır. Na't türündeki şiirlerin mihverini oluşturan Hakikat-i Muhammediye düşüncesi, bu gazellere de hâkimdir. Klasik na'tların vazgeçilmez unsuru olan Hz. Peygamber'in kıyametteki üstünlüğünden ve şefaet yetkisinden bahsedilerek ondan şefaet istenmesi bu gazellerde de yer almakta, şair bu şiirleri Hz. Peygamber'in şefaatine nail olabilmek duasıyla sona erdirmektedir.

Nâdirî'nin gazel nazım şekli ile kaleme aldığı na'tlarda teşbih, hüsnütalil ve tenasüp sanatlarının çok başarılı örnekleri yer alır. Şair, kâinatın Hz. Muhammed hürmetine yaratıldığı düşüncesini sanat dilinin dolaylı ve çarpıcı karakterine büründürmek için hüsnütalillere, Hz. Peygamber'in manevi yüceliğini ortaya koyabilmek için ise teşbihlere başvurmuştur. Bu na'tlar, gazel nazım şeklinin özelliğine uygun olarak 7-9 beyit uzunluğundadır. Na'tlardan biri, müzeyyel gazel özelliği gösterir.

Nâdirî'nin gazel nazım şekli ile kaleme aldığı na'tlardan üçü; makta beyitlerinin benzerliği, aruz vezninin aynı kalıbı ile yazılmış olmaları, üsluplarındaki yakınlık gibi nedenlerle bir terki-i bendin farklı bendleri zannedilmiş; klasik na't mecmualarına ve bu mecmualar esas alınarak yapılan bazı ilmî çalışmalara terki-i bend olarak kaydedilmiştir. Ancak, Nâdirî Divanı'nın tenkitli neşrinden sonra, her birinin gazel biçiminde yazılmış müstakil na'tlar olduğu kesin olarak ortaya konulmuştur.

KAYNAKÇA

- Aclûnî, İsmail b. Muhammed. (1351/1932). *Keşfü'l-Hafâ ve Muzilü'l- İlbâs amme 'stehera mine'l- Ehâdîsi alâ Elsineti'n-nâs I-II*. Mektebetü'l-Kudsî, Beyrut.
- Ak, M. (2014). *Na'ıların Tasavvufî Temelleri ve Na't Mecmuaları*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Konya.
- Altun, K. (2000). *Hüsn ü Aşk'ta Gece Nûr-ı Siyahtan Aydınlığa*, İlmî Araştırmalar, Sayı 10, ss. 9-18.
- Ayan, H. (1981). *Cevri Hayatı Edebî Kişiliği Eserleri ve Divanının Tenkitli Metni*. Atatürk Üniversitesi Yayınları, Erzurum.
- Banarlı, N. S. (1971). *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi 1-2*. Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul.
- Bulut, H. İ. (2016). *Nübüvvetin İspatında Mucize*. Araştırma Yayınları, Ankara.
- Cebecioğlu, E. (2017). *Tasavvufî Bir İstilah Olarak Nokta-i Süveydâ*. İlahiyat Yayınları, Ankara.
- Demirci, M. (1997). *Hakikat-i Muhammediyye*, TDV İslam Ansiklopedisi, Cilt 15, ss. 179-180.
- Devellioğlu, F. (1998). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat*. Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara.
- Döner, N. *Tasavvuf Kültüründe Hz. Peygamber Tasavvuru*, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Bursa.
- Gültekin, E. (2006). *Âşık Edebiyatında Peygamber Kıssaları*, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Isparta.
- İbnu'l Mulgın Siracuddin Ebû Hafs Ömer b.Ali b.Ahmed. (1993). *Ğâyetü's-Sûl fi Hasâisu'r-Rasûl*, (Thk.) Abdullah Bahruddin Abdullah, Beyrut.
- Karagöz İ. (2015). *Dinî Kavramlar Sözlüğü*. Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara.
- Kartal, A. (2001). *Türkçe Mesnevilerin Tertip Özellikleri*, Bilig, Sayı 19, ss. 69-119.
- Kavalcı, O. (1992). *Divan Şiirindeki Na'ınlarda Dinî ve Tasavvufî Unsurlar*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzurum.
- Kemikli, B. (2017). *Hikmet geleneğinin Mihveri Hakikat-ı Muhammediyye*, I. Uluslararası Hoca Ahmed Yesevî Sempozyumu Bildirileri, (Ed.) Ahmet Kartal, ss. 239-247, Ahmed Yesevî Üniversitesi Yayınları, Ankara.
- Koçak, Z. C. (2018). *Bulut Motifinin Arkaik Temelleri ve Hz. Peygamber'i Gölgeleyen Bulut Rivayetleri*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı 59/1, ss. 183-202
- Koçin, A. (2009). *Divan Şiirinde Hz. İsa*, Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı 19, ss. 69-104.
- Köksal, M. A. (1987). *İslam Tarihi*, C. 12, Şamil Yayıncılık, İstanbul.
- Kurnaz, C., Çeltik, H. (2013). *Divan Şiiri Şekil Bilgisi*. Berikan Yayıncılık, Ankara.
- Külekcî, N. (1985). *Ganîzâde Nâdirî Hayatı Edebî Kişiliği Eserleri Divanı ve Şehnâme'sinin Tenkitli Metni*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzurum.
- Öğüt, S. (1994). *Ebtah*, TDV İslam Ansiklopedisi, C. 10, ss. 82-83.
- Pala, İ. (1998). *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*. Ötüken Yayınları, İstanbul.
- Süleyman Nahîfî. (2018). *Na't ve Mi'râciye Mecmuası (Süleymaniye Kütüphanesi Hamidiye Bölümü 1211)*, (Haz.) Ahmet Tanyıldız, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Şahin, E. (2017). *Klasik Türk Edebiyatı Metinlerinde Nil Nehri*, Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi, Sayı 19, ss 275-312.
- Şener, H. İ. (1986). *Türk Divan Edebiyatında Na't ve Bazı Na't Mecmuaları*, Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı 3, ss. 147-160.
- Şener, H. İ. (1995). *Kaside-i Bürde Kaside-i Bür'e ve Su Kasidesi*. İrfan Kültür Eğitim Derneği Yayınları, İzmir.

- Tirmizî, Muhammed b. İsa. (1981). *Es-Sünen I-IV*. Çağrı Yayınları, İstanbul.
- Tunç, S. (2005). *Divan Şiirinde Hz. İbrahim ve Ades (Mercimek) Kıssasına Dair*, Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, Sayı 17, ss. 123-131.
- Uludağ, S. (1991). *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*. Marifet Yayınları, İstanbul.
- Uzun, M. (1996). *Ganîzâde Mehmed Nâdirî, TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, C. 13, ss. 355-356.
- Yazıcı, İ. (2005). *Kur'an'a Göre Hz. İsa'nın Ref'i ile İlgili Ayetlerin Yorumlarının Tahlili*, Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, C. 20, Sayı 20-21, ss 69-101.
- Yeniterzi, E. (1993). *Divan Şiirinde Na't*. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara.
- Yeniterzi, E. (2002). *Türk Edebiyatında Na'ülara Dair. Türkler*, (Ed.) H.C. Güzel, C. 11, ss. 762-767, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara.
- Yılmaz, M. (1992). *Edebiyatımızda İslamî Kaynaklı Sözler*. Enderun Kitabevi, İstanbul.

TERMAL TURİZMDE SEYAHAT NEDENLERİNİN ALT BOYUTLARININ BELİRLENMESİ: HAYMANA SAHA ARAŞTIRMASI*

Determination of The Sub- Dimensions of Travel Causes In Thermal Tourism: Haymana Field Research

Hasan DAĞ,

ÖZET

Tarihi, kültürü ve doğal güzellikleri ile turizm açısından dünya-da sayılı ülkeler arasında olan Türkiye, termal kaynak ve termal turizmde hizmet sunumunda birinci ülke olma yolunda ilerlemektedir. Özellikle, Türkiye'deki termal coğrafyanın önemli merkezlerinden birisi olarak kabul edilen Ankara ilindeki Ayaş, Beypazarı, Haymana, Kızılcahamam, Güdül ilçelerinin termal kaynaklar açısından oldukça zengin olduğu, yapılacak doğru yatırımların ve yönlendirmelerin bu yöreleri termal turizmde önemli merkezler haline getireceği tahmin edilmektedir (www.ankarakulturturizm.gov.tr). Bu bağlamda Haymana Termal Kaplıcalarına termal turizm amaçlı seyahat gerçekleştiren yerli turistlerin seyahat nedenlerini belirlemek üzere 408 yerli turistten Ocak 2017'de anket uygulanmıştır. Elde edilen verilerin analizi ile yerli turistlerin seyahat nedenleri; sağlık (x=4,45), rahatlama (x=4,46), kaçış (x=4,16), prestij ve eğlence (x=2,28), şeklinde belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Termal turizm, Seyahat nedenleri, Haymana Termal

ABSTRACT

Turkey, which is among the few countries in the world in terms of tourism due to its history, culture and natural beauties, is on its way to becoming the first country in the service delivery of thermal springs and thermal tourism. In particular, Ayaş, Beypazarı, Haymana, Kızılcahamam, Güdül districts in Ankara province, which is considered to be one of the important centers of thermal geography in Turkey, are rich in thermal resources, the right investments and it is estimated that the redirects will make these regions important centers of thermal tourism. (www.ankarakulturturizm.gov). In this context, a survey was conducted in January 2017 to 408 local tourists to determine the reasons for travel for local tourists traveling to Haymana Thermal Springs for thermal tourism purposes. Within the scope of the analysis of the survey data; travel causes of domestic tourist ,health (x = 4,45), relaxation (x = 4,46), escape (x = 4,16) and prestige and entertainment (x = 2,28) were shaped during priority..

Keywords: Thermal Tourism, Travel Causes, Haymana Thermal.

* (Bu çalışma 8. Doğu Akdeniz Turizm Sempozyumunda bildiri olarak sunulmuştur.)

**DAĞ, Hasan (2020). "Termal Turizmde Seyahat Nedenlerinin Alt Boyutlarının Belirlenmesi: Haymana Saha Araştırması", Akademi Sosyal Bilimler Dergisi, C. 7, S. 19, s. 82-92

Makale Geliş Tarihi: 03 Ağustos 2019 Kabul Tarihi: 30 Aralık 2019

GİRİŞ

Tedavi olabilmek, kür faaliyetlerinden faydalanmak, eğlenmek ve rekreasyon faaliyetlerine katılmak üzere turistlerin termal kaynaklara hareketlenmesi sonucunda ortaya çıkan termal turizm; yeraltında mineralli özel nitelik kazanmış suların içme, banyo amaçlı kullanılması (Şimşek, 2003: 2) ve bu suların kullanılması maksadıyla tesislere olan turistik hareketlilik olarak değerlendirilmektedir.

Türkiye’de termal turizm, başlangıçta markalaşma, tanıtım sürecinde yaşanan yetersizlikler ve izlenen yanlış politikalar nedeniyle hak ettiği değeri alamamıştır. Milenyumla birlikte termal turizm, turizm sektörü içerisinde önemini artırmış ve yükselen bir değere dönüşerek önemli bir turizm çeşidi haline gelmiştir. Bu durumun en somut göstergesini 10. Kalkınma Planı 2014-2018 çalışması Sağlık Turizminin Geliştirilmesi Programı Eylem Planı içerisinde görmek mümkündür. Türkiye’de Sağlık Turizminin Geliştirilmesi Programı içerisinde, termal turizm gelişimine yönelik hedefler 100.000 yatak, tedavi amaçlı 600.000 olmak üzere toplam 1.500.000 yabancı termal turist ve 3 milyar dolar gelir elde edileceği planlanmıştır. Ayrıca, 2013 verilerine göre termal turizm yatak kapasitesi 42.000 ve termal turist sayısı 500.000 olarak belirlenmiştir. Bununla birlikte belirlenen hedeflere ulaşabilme konusunda yaygın bilimsel araştırma desteği kaçınılmaz görünmektedir (Kalkınma Bakanlığı, 2014). Türkiye Turizm Stratejisi 2023 ve Eylem Planı 2007-2013 çalışmasında Türkiye’nin turizm açısından sahip olduğu alternatif turizm potansiyellerinin tespit edilmesi ve gereken çalışmaların planlanması hedeflenmektedir. Bu bağlamda termal turizm faaliyetleri için termal turizminin geliştirilmesine yönelik olarak bünyesinde kür merkezi ve konaklama tesisleri bulunduran uluslararası standartlara sahip nitelikli tesisler ile birlikte, turizm geliri ve turist sayısının artırılması hedeflenmektedir. Termal turizmin yıkanma amaçlı kullanımı dışında insan sağlığı, zindelik, rekreasyon, eğlence, dinlenme ve spor tesisleri gibi imkanların yer aldığı ve tüm yıl boyunca hizmet verebilen tesisler oluşturulmaya çalışılmaktadır (yigm.ktb.gov.tr).

Bu çalışmada İstanbul Üniversitesi ve Hıfzıssıhha Kurumu tarafından yapılan çalışmalar sonucunda dünyanın en iyi termal suları arasında gösterilen ve Ankara ilinde bulunan Haymana Kaplıcalarını (44.5°C su sıcaklığı, kaynak akım değeri 4.8 lt/sn ve Ph değeri 6.8 olarak hesaplanan ve banyo ve içme şeklinde romatizmal, fiziksel, solunum, cilt, böbrek ve kadın hastalıkları için önerilen önemli bir termal merkez) ziyaret eden termal turistler perspektifinden ziyaretçilerinin seyahat nedenlerinin alt boyutlarının neler olduğunu belirlemek amacı baz alınarak ilgili lokasyonda uygun saha araştırması yapılmıştır.

1. LİTERATÜR

“İkamet ettiği yerin dışına 12 aylık süreyi aşmamak koşulu ile seyahat gerçekleştiren ve değişik aktivitelere katılan kişiler” olarak gösterilen turistler için ulusal ve uluslararası seyahatlere çıkan ,minumum ve maksimum seyahat ve kalış süresine sahip olmaları önemli alt başlıklar olarak görülmektedir (Jafari, 2000: 590).

Bir yöredeki doğal güzellikleri görmek, arkadaş ve akrabaları ziyaret etmek, yoğun iş temposu ve stresten uzaklaşarak dinlenmek gibi amaçlarla yaşadığı bölgeden uzak başka bir bölgeyi ziyaret edenler; tatil nedeniyle seyahate katılanlar ve zaman zaman iş amaçlı gezilere katılan kişiler (Uluslan, 2009: 6) mineralli sular vasıtasıyla iyileşme ve gevşeme fırsatı veren (Taskov, Metodijeski, Mitreva, 2015: 7) hizmetlerden faydalanmak üzere termal turizm faaliyetlerine katıldıkları takdirde termal turist olarak değerlendirilmektedir.

Dünya Turizm Örgütü (UNWTO) tahminlerine göre 21. yüzyılın en önemli alternatif turizm çeşidi

olduğu düşünülen termal turizm Rodnic, Gracan ve Fister (2009) göre “anahtar olarak klasik ve geleneksel terapi programlarına dayanan tedavi, rekreasyon, spor, eğlence ve kongre hizmetlerinin bir arada olduğu tesislerde kalış süreleri bireysel ihtiyaçlara göre belirlenen bir turizm çeşidi” olarak tanımlanmaktadır.

Termal turizmde amaç; termal suyun tıbben belirlenmiş tedavi (kür) uygulamalarını uzman doktorlar denetiminde uygulama, dinlenme, rekreasyon, eğlence, spor gibi sağlıklı yaşam faaliyetlerinde bulunmaktır (Erdoğan ve Aklanoğlu, 2008: 84-85).Günümüzde tıp sektörü de çok gelişmiş araç ve tedavi yöntemlere sahip olmasına rağmen tıp hekimleri alternatif tedavi yöntemlerini hastalarına önerebilmektedir (Öztürk ve Yazıcıoğlu, 2002: 9).

Termal turizme katılan turistlerin seyahate çıkma nedenlerini belirlemek turist profilini oluşturmak için önem arz etmektedir Özellikle seyahat öncesi seyahat davranışlarının ayrılmaz bir parçasını oluşturan insanları yeni yerlere götüren ve onları yeni yerleri ziyaret etmeye iten seyahat nedenlerinin bilinmesi önemli bir gerekliliktir (Vuuen ve Slabbert, 2011).

İlk çağlardan itibaren, insanların seyahat etme nedenlerinde birçok faktör etkin ve önemli rol oynamıştır. Din, eğitim, mesleki, ticaret ile birlikte keşif ve macera, uzun yıllar süresince seyahat sebeplerinin önemli belirleyicileri unsurları olmuştur. Bununla birlikte modern sanayileşme sayesinde insanları seyahat etmeye yönelten unsurlar artmakta ve sonucunda turizme katılanların sayıları da hızla artmakta, günümüzde insanları turizme yönelten seyahat etme nedenleri konusunda çok sayıda gruplandırma, sınıflandırma ve sıralamaya rastlanabilmektedir (Toskay, 1989; İncekara, 1996). Örneğin Ayaz ve arkadaşları (2012) çalışmalarında seyahat nedenlerini gösterildiği üzere rahatlama, sosyalleşme, öğrenme, ailenin bir arada olması, yenilik ve heyecan olmak üzere turistlere yönelik altı motivasyon kaynağıyla göstermektedirler. Bununla birlikte genel olarak seyahat ile ilgili bütün nedenlerin kişilerin istek ve arzularına göre şekillendiği ve turistlerin kişilik ve sosyo-ekonomik profillerini yansıttığı şeklinde değerlendirilmektedir (Emir, Kılıç ve Temeloğlu, 2010: 202)

Tablo 1: Seyahat Nedenleri

Rahatlama	<ul style="list-style-type: none"> -Dinlenme -Yoğun iş yaşamından kaçış -Sıradanlıktan uzaklaşma -Günlük stresten uzaklaşma -Fiziksel olarak aktif olma -Evden uzakta kendini evinde hissetme -Acele etmek zorunda olmama
Sosyalleşme	<ul style="list-style-type: none"> -Başka insanlarla tanıdık bir yeri paylaşma -Toplum bilincinin oluşturulması -Benzer ilgi alanlarına sahip insanlarla tanışılması -Arkadaşlarına toplumun tanınmayan yerlerini anlatma -Tek başına seyahat edilse de kişisel güvenlik
Öğrenme	<ul style="list-style-type: none"> -Yeni yerler keşif etmek -Yeni farklı yaşam tarzlarını deneyimlemek

	-Yeni şeyler öğrenmek -Bilgiyi artırmak -Tarihi sit alanlarına seyahat etmek
Ailenin Bir Arada Olması	-Çocukları için geleneksel kültürü yaşamak -Aile olarak bir arada olmak -Ailenin köklerinin geldiği yerleri görmek
Yenilik	-Yalnızlığı yaşamak -Lüksün tadını çıkarmak
Heyecan	-Heyecan verici şeyler yapmak -Aşırı heyecan yaşamak -Eğlenmek ve eğlendirilmek

Kaynak: Ayaz, Yeşiltaş ve Türkmen, 2012: 105.

Özellikle yılın 12 ayında gerçekleştirilebilme ve maliyet açısından doğal kaynağa bağlı olma avantajı ile termal turizm, alternatif turizm türleri arasında gelişmeye en müsait olan bir turizm çeşidi olarak gösterilmektedir (Sarışık, 1994). Bu nedenden ötürü termal turizm anlamında seyahate çıkmayı planlayan turistlerin seyahate çıkma nedenlerini belirlemek amacıyla, müşterilerin kararlarını nasıl aldığını bilmek için kişinin ihtiyaçlarını ve isteklerini yansıtan ve kişinin satın alma kararlarıyla bağlantılı kritik bir değişken olan seyahat nedenlerini bilmeleri gerekmektedir (Chang, 2007: 157).

2. YÖNTEM

Bu araştırma, olay ve olgulara ilişkin durumun içinde bulunduğu koşullarda tanımlanmasını (Yazıcıoğlu ve Erdoğan, 2011: 37) öngören tarama model üzerine kurulu betimsel ve nicel yöntemlerin kullanıldığı bir çalışma olarak nitelendirilebilmektedir. Termal turizme katılan turistlerin seyahat nedenlerinin alt boyutları, araştırma kapsamında verilerin toplanmasında Dimitrovski ve Todorovic (2015) araştırmasından yararlanarak akademisyen görüşü ile geliştirilen anket ile 408 kişi üzerinde uygulanarak seyahat nedenlerinin (prestij-eğlence, kaçış, rahatlama, sağlık) bağımsız değişkenleri tespit edildiği görülmektedir.

Araştırmanın evrenini Haymana ilçesindeki termal kaplıcaları ziyaret eden termal turistler oluştururken, örneklemini ise Haymana'da termal turizme hizmet sunmakta olan belediyeye ait Merkez, Saray ve Medrese Kaplıcaları ile özel hizmet veren 5, 4, 3 ve belediye belgeli termal otel işletmelerine ziyaret gerçekleştiren yerli turistler oluşturmuştur. Araştırmada kolayda örneklem yöntemi benimsenmiştir.

Anketin birinci bölümünde demografik bilgilere ilişkin ifadeler, ikinci bölümünde termal turizm tercih ölçeğine yönelik 25 ifade (1: Katılmıyorum, 2: Az katılıyorum, 3: Kısmen katılıyorum, 4: Katılıyorum, 5: Tamamen katılıyorum) ve üçüncü bölümde ise termal tesis hizmet beklentilerine yönelik 20 ifadeye (1: Önemli değil, 2: Az önemli, 3: Biraz önemli, 4: Önemli, 5: Çok önemli) yer verilmiştir. Aşağıdaki tabloda demografik bulgulara yer verilmiştir.

Tablo 2: Katılımcıların Demografik ve Diğer Özelliklerine İlişkin Tanımlayıcı Bilgiler

Değişkenler	Gruplar	f	%	Kümülatif %
Cinsiyet	Kadın	188	46,1	46,1
	Erkek	220	53,9	100,0
Medeni Durum	Bekar	137	33,6	33,6
	Evli	271	66,4	100,0

Yaş	20 ve altı	24	5,9	5,9
	20-35	118	28,9	34,8
	36-45	77	18,9	53,7
	46-55	82	20,1	73,8
	56 ve üzeri	107	26,2	100,0
Eğitim Durumu	İlköğretim	102	25,0	25,0
	Ortaöğretim	175	42,9	67,9
	Ön Lisans	81	19,9	87,7
	Lisans	50	12,3	100,0
Meslek	Memur	95	23,3	23,3
	İşçi	79	19,4	42,6
	Emekli	97	23,8	66,4
	Diğer	137	33,6	100,0
Gelir Durumu	1000 TL ve altı	65	15,9	15,9
	1001-2000 TL	146	35,8	51,7
	2001-3000 TL	151	37,0	88,7
	3001 TL ve üzeri	46	11,3	100,0
Kalınan Gün Sayısı	1 gün	129	31,6	31,6
	1 hafta	181	44,4	76,0
	1 haftadan daha çok	98	24,0	100,0
Seyahate Çıktığı Kişi Sayısı	1 kişi	26	6,4	6,4
	2 kişi	201	49,3	55,6
	3 kişi	85	20,8	76,5
	4 kişi ve üzeri	96	23,5	100,0
Tekrar Ziyaret Etme Düşüncesi	Evet	383	93,9	93,9
	Hayır	25	6,1	100,0
Tavsiye Etme Düşüncesi	Evet	386	94,6	94,6
	Hayır	22	5,4	100,0

Demografik özellikler göz önünde bulundurularak bulgular bölümünde gerekli istatistiksel analiz bilgileri sıralanmaktadır.

3. BULGULAR VE TARTIŞMA

Katılımcıların demografik özellikler açısından tanımlayıcı bilgilerinde; cinsiyet yönünden erkekler (%53,9), medeni durum yönünden evliler (%66,4), yaş yönünden 20-35 yaş arası (%28,9), eğitim durumu yönünden ortaöğretim (%42,9), meslek yönünden emekli olanlar (%23,8) ve gelir durumu yönünden 2001-3000 TL kazananlar (%37,0) yerli turistler öne çıkmıştır. Katılımcıların diğer özellikleri kapsamında ise tesiste konakladığı gün sayısı açısından 1 hafta (%44,4), tesisi ziyaret eden kişi sayısı yönünden 2 kişi (%49,3), tesisi tekrar ziyaret etme düşüncesi yönünden evet cevabını veren (%93,9) ve tesisi başkalarına tavsiye etme düşüncesi yönünde evet cevabını veren (%94,6) gruplar öne çıkmıştır.

Tablo 3: Yerli Turistlerin Termal Turizme Katılım Motiflerine Yönelik Faktör Analizi

Faktör	$\bar{x}$	σ	Faktör Yükü	α	Varyans Açıklama (%)
Prestij-Eğlence	2,28	1,32		0,887	26,607
Haymana kaplıcalarını moda olduğu için tercih ettim.	2,03	1,47	0,888	0,891	

Haymana kaplıcalarını macera yaşamak için tercih ettim.	2,2 7	1,5 1	0,85 7	0,89 1	
Haymana kaplıcalarını zarif görünmek için tercih ettim.	2,2 3	1,5 6	0,84 6	0,88 9	
Haymana kaplıcalarını gençleşmek için tercih ettim.	2,2 8	1,5 4	0,81 9	0,89 8	
Haymana kaplıcalarını arkadaşlarımla eğlenmek için tercih ettim.	2,5 8	1,6 5	0,79 2	0,89 4	
Kaçış	4,1 6	1,0 3		0,89 0	20,255
Haymana kaplıcalarını günlük rutin yaşamımdan uzaklaşmak için tercih ettim.	4,1 9	1,2 5	0,87 1	0,89 3	
Haymana kaplıcalarını stresimi azaltmak için tercih ettim.	4,3 5	1,0 7	0,86 1	0,89 3	
Haymana kaplıcalarını iş yoğunluğumdan uzaklaşmak için tercih ettim	4,0 6	1,3 5	0,85 9	0,89 7	
Haymana kaplıcalarını sakinleşmek için tercih ettim.	4,0 2	1,1 6	0,58 1	0,89 0	
Rahatlama	4,4 6	0,8 0		0,89 3	15,931
Haymana kaplıcalarını ruhen kendimi iyi hissetmek için tercih ettim.	4,4 4	0,9 3	0,84 0	0,89 4	
Haymana kaplıcalarını kendimi dinlendirmek için tercih ettim.	4,3 7	1,1 1	0,76 4	0,89 7	
Haymana kaplıcalarını fiziksel olarak rahatlamak için tercih ettim.	4,5 6	0,8 6	0,71 4	0,89 6	
Sağlık	4,4 5	0,8 5		0,89 8	11,837
Haymana kaplıcalarını tedavi olabilmek için tercih ettim.	4,4 5	1,0 2	0,84 7	0,90 0	
Haymana kaplıcalarını kendimi sağlıklı hissetmek için tercih ettim.	4,4 4	0,9 8	0,74 4	0,89 9	
Toplam Cronbach Alpha/Varyans Açıklama (%)				0,90 5	74,630

K-M-O Örnekleme Ölçüm Yeterliliği: **0,834**

Bartlett Küresellik Testi (Chi-Square / df / Sig: **3365,957/ 91/0,000**)

Termal turizm faaliyetlerine katılan yerli turistlerin seyahat nedenlerine yönelik faktör analizi sonucunda dört boyut (prestij-eğlence, kaçış, rahatlama, sağlık) ortaya çıkmış, 15 yargıya ait 4 faktör için KMO katsayısı 0,83, BartlettSphericity testi anlamlılık düzeyi; $p=0,000$, varyans açıklama oranı; 74,630 ve toplam güvenilirlik katsayısı; 0,90 olarak belirlenmiştir (Tablo 2).

Araştırma kapsamında toplanan verilerinin analizinde parametrik veya parametrik olmayan testlerin kullanımına karar verme sürecinde verilerin normal dağılım gösterip göstermediği belirlemek için çarpıklık (skewness) ve basıklık (kurtosis) katsayıları esas alınmıştır (Tablo 3).

Tablo 4: Skewness ve Kurtosis Testi Sonuçları

	N	Min.	Max.	Ort.	Std. Sapma	Çarpıklık		Basıklık	
						İstatistik	Std. Hata	İstatistik	Std. Hata
Seyahat Nedenleri	408	1,00	5,00	3,83	0,69	-0,669	0,121	1,140	0,241

Yerli turistlerin seyahat nedenleri ölçeğine ilişkin çarpıklık (skewness) ve basıklık (kurtosis) katsayıları -0,669 ve 1,140 aralığında sıralanmıştır. Test sonuçları (- +) 1 aralığında yer almadığı için verilerin normal dağılım sergilemediğine karar verilmiştir. Bu kapsamda seyahat nedenlerinin alt boyutlarını belirlemeye yönelik yapılan incelemede verilerin analizinde parametrik olmayan testlerin kullanımı uygun görülmüştür.

3.1. Termal Turizm Amaçlı Seyahat Gerçekleştiren Turistlerin Seyahat Nedenlerine Yönelik Bulgular

Termal turistlerin seyahat nedenlerine yönelik gerçekleştirilen faktör analizi sonucunda prestij-eğlence, kaçış, rahatlama ve sağlık olmak üzere toplam dört boyut için ulaşılan bulgulara yer verilmektedir.

3.1.1. Prestij-Eğlence Seyahat Nedeni Alt Boyutuna İlişkin Bulgular

Termal turizm seyahat nedenlerinden biri olan prestij-eğlence boyutunu belirlemek için geliştirilen beş yargıya ilişkin frekans, yüzde dağılımları, aritmetik ortalama ve standart sapma değerleri Tablo 4’de görülmektedir. Tablo 4 sonuçlarına göre en önemli yargı olarak “Haymana Kaplıcalarını arkadaşlarımla eğlenmek için tercih ettim” (=2,58) öne çıkmaktadır. Bu yargıyı sırasıyla “Haymana Kaplıcalarını gençleşmek için tercih ettim” (=2,28), “Haymana Kaplıcalarını macera yaşamak için tercih ettim” (=2,27), “Haymana Kaplıcalarını zarif görünmek için tercih ettim” (=2,23), ve “Haymana Kaplıcalarını moda olduğu için tercih ettim” (=2,03) ifadeleri izlemektedir.

Tablo 5: Prestij-Eğlence Seyahat Motifi Alt Boyutuna İlişkin Bulgular (n=408)

		Katılmıyorum	Az Katılıyorum	Kısmen Katılıyorum	Katılıyorum	Tamamen Katılıyorum	$\bar{x}$	σ
Haymana Kaplıcalarını moda olduğu için tercih ettim.	f	237	56	38	16	61	2,03	1,47
	%	58,1	13,7	9,3	3,9	15,0		
Haymana Kaplıcalarını macera yaşamak için tercih ettim.	f	194	78	30	42	64	2,27	1,91
	%	47,5	19,1	7,4	10,3	15,7		
Haymana Kaplıcalarını zarif görünmek için tercih ettim.	f	222	46	30	44	66	2,23	1,56
	%	54,4	11,3	7,4	10,8	16,2		
Haymana Kaplıcalarını gençleşmek için tercih ettim.	f	205	54	42	41	66	2,28	1,54
	%	50,2	13,2	10,3	10,0	16,2		
Haymanam Kaplıcalarını arkadaşlarımla eğlenmek için tercih ettim.	f	188	28	39	70	83	2,58	1,65
	%	46,1	6,9	9,6	17,2	20,3		

3.1.2. Kaçış Seyahat Nedeni Alt Boyutuna İlişkin Bulgular

Katılımcıların termal turizm seyahat nedenlerinden biri olan kaçış boyutunu belirlemek için geliştirilen dört yargıya ilişkin frekans, yüzde dağılımları, aritmetik ortalama ve standart sapma değerleri Tablo 5’de görülmektedir. Tablo 5 bulguları incelendiğinde kaçış seyahat motifi boyutuna ilişkin ifadelerle verdikleri cevaplar arasında en fazla katılım “Haymana Kaplıcalarını stresimi azaltmak için tercih ettim” (=4,35) yargısı üzerinde toplanmıştır. Bu yargıyı “Haymana Kaplıcalarını günlük rutin yaşamımdan uzaklaşmak için tercih ettim” (=4,19), “Haymana Kaplıcalarını iş yoğunluğumdan uzaklaşmak için tercih ettim” (=4,06), ve “Haymana Kaplıcalarını sakinleşmek için tercih ettim” (=4,02) izlemektedir.

Tablo 6: Kaçış Seyahat Motifi Alt Boyutuna İlişkin Bulgular (n=408)

		Katılmıyorum	Az Katılıyorum	Kısmen Katılıyorum	Katılıyorum	Tamamen Katılıyorum	$\bar{x}$	σ
Haymana Kaplıcalarını günlük rutin yaşamımdan uzaklaşmak için tercih ettim.	f	31	22	36	65	254	4,19	1,25
	%	7,6	5,4	8,8	15,9	62,3		
Haymana Kaplıcalarını stresimi azaltmak için tercih ettim.	f	15	22	34	69	268	4,35	1,07
	%	3,7	5,4	8,3	16,9	65,7		
Haymana Kaplıcalarını iş yoğunluğumdan uzaklaşmak için tercih ettim.	f	43	22	36	70	237	4,06	1,35
	%	10,5	5,4	8,8	17,2	58,1		
Haymana Kaplıcalarını sakinleşmek için tercih ettim.	f	28	16	58	123	183	4,02	1,16
	%	6,9	3,9	14,2	30,1	44,9		

3.1.3. Rahatlama Seyahat Nedeni Alt Boyutuna İlişkin Bulgular

Katılımcıların termal turizmde seyahat nedenlerini belirlemede oluşturulan rahatlama boyutunu belirlemek için geliştirilen üç yargıya ilişkin frekans, yüzde dağılımları, aritmetik ortalama ve standart sapma değerleri Tablo 6’da görülmektedir:

Tablo 6: Kaçış Seyahat Motifi Alt Boyutuna İlişkin Bulgular (n=408)

		Katılmıyorum	Az Katılıyorum	Kısmen Katılıyorum	Katılıyorum	Tamamen Katılıyorum	$\bar{x}$	σ
Haymana Kaplıcalarını ruhen kendimi iyi hissetmek için tercih ettim.	f	11	13	21	101	262	4,44	0,93
	%	2,7	3,2	5,1	24,8	64,2		
Haymana Kaplıcalarını kendimi dinlendirmek için tercih ettim.	f	26	8	24	80	270	4,37	1,11
	%	6,4	2,0	5,9	19,6	66,2		
Haymana Kaplıcalarını fiziksel olarak sağlığımı iyileştirmek için tercih ettim.	f	10	9	16	80	293	4,56	0,86
	%	2,5	2,2	3,9	19,6	71,8		

Tablo 6 sonuçları göre rahatlama boyutuna yönelik en önemli yargı “Haymana Kaplıcalarını fiziksel olarak sağlığımı iyileştirmek için tercih ettim” (=4,56) olarak öne çıkmıştır. Bu yargıyı “Haymana Kaplıcalarını ruhen kendimi iyi hissetmek için tercih ettim” (=4,44), ve “Haymana Kaplıcalarını kendimi dinlendirmek için tercih ettim” (=4,37) izlemektedir.

3.1.4. Sağlık Seyahat Nedeni Alt Boyutuna İlişkin Bulgular

Katılımcıların sağlık alt boyutunu belirlemek için geliştirilen iki yargıya ilişkin frekans, yüzde dağılımları, aritmetik ortalama ve standart sapma değerleri Tablo 7’de görülmektedir:

Tablo 8: Sağlık Seyahat Motifi Alt Boyutuna İlişkin Bulgular (n=408)

		Katılmıyor m	Az Katılıyor	Kısmen Katılıyor	Katılıyor	Tamamen Katılıyor	$\bar{x}$	σ
Haymana Kaplıcalarını tedavi olabilmek için tercih ettim.	f	15	8	48	42	295	4,45	1,02
	%	3,7	2,0	11,8	10,3	72,3		
Haymana Kaplıcalarını kendimi sağlıklı hissetmek için tercih ettim.	f	11	17	31	68	281	4,44	0,98
	%	2,7	4,2	7,6	16,7	68,9		

Tablo 7 sonuçları incelendiğinde sağlık boyutunda en önemli yargı olarak “Haymana Kaplıcalarını tedavi olabilmek için tercih ettim” (=4,45) öne çıkmıştır. Bu yargıyı (=4,44) ortalama ile “Haymana Kaplıcalarını kendimi sağlıklı hissetmek için tercih ettim” izlemiştir.

Çalışmada ayrıca termal turizm hizmet beklentisi de araştırılmıştır. Hizmet beklentisi bağlamında istatistiksel analiz sonuçlarından özetle katılımcıların termal tesislerdeki turist beklentilerini belirlemek üzere oluşturulan yargılarda sırasıyla en fazla “Termal tesislerde verilen araç gereçlerin (havlu, peşamal, terlik vb.) temizliği benim için önemlidir” (=4,84) olarak görülmektedir. Bu yargıyı sırasıyla “Termal tesislerde hizmet sunan personelin hijyen kurallarına uyması benim için önemlidir” (=4,82), “Termal tesislerde çalışan personelin nitelikli olması benim için önemlidir” (=4,80), “Termal tesislerde bulunan tuvalet, lavabo ve duş alanlarının temizliği benim için önemlidir” (=4,78), “Termal tesislerde sunulan hizmet kalitesi benim için önemlidir” (=4,75), “Termal tesislerde sağlık personeli bulunması benim için önemlidir” (=4,75), “Termal tesislerde kullanım alanlarının temizliği için önemlidir” (=4,72) , “Termal tesislerde suyun sıcaklık derecesi benim için önemlidir” (=4,69), “Termal tesislerde su kalitesi (suyunun başka bir suyla karıştırılmamış olması) benim için önemlidir” (=4,67), “Termal tesislerde sakinlik benim için önemlidir” (=4,65), “Termal tesislerde kaplıca suyuyla ilgili ayrıntılı bilgi verilmesi benim için önemlidir” (=4,64) ve “Termal tesislerde dinlenme salonlarının bulunması benim için önemlidir” (=4,56) yargıları takip etmektedir.

SONUÇ

Bu çalışmada termal turizm destinasyonlarını ziyaret eden turistlerin seyahat etme nedenleri ve bu nedenlerin alt boyutlarının neler olduğunu ortaya çıkarılması amaçlanmıştır. Bu amaç kapsamında termal turistlerin seyahat nedenleri alt boyutlarının tespit edilmesi anlamında Ankara ili Haymana ilçesindeki termal kaplıcaları ve termal otelleri ziyaret eden 408 yerli turiste Ocak 2017 döneminde sağlanan verilerin analizi sonucunda araştırmada şu sonuçlara ulaşılmıştır:

Termal turistlerin turist davranışını anlama kapsamında seyahat nedenlerinin neler olduğunun belirlenmesi kapsamında “prestij-eğlence”, “kaçış”, “rahatlama” ve “sağlık” olmak üzere dört alt boyut saptanmıştır. Bu boyutların; rahatlama (=4,46), sağlık (=4,45), kaçış (=4,16) ve prestij-eğlence (=2,28), olarak öncelik sırasına göre şekillendiği tespit edilmiştir.

Bu araştırmada yükselen bir trend olarak her geçen gün önemini artıran termal turizm için yerli turistler düzeyinde bir bakış açısı oluşturulmuştur. Yerli turistlerin termal tesislere ziyaret öncesi

seyahat nedenleri ve bu nedenlerin alt boyutlarının neler olduğu ortaya konulmuştur. Çalışmanın Türkiye ölçeğinde termal turizm hizmeti sunmakta olan tesislere ve yerel yetkililere yol gösterici olması beklenmektedir. Bununla birlikte termal turizm kapsamında gelecekte yapılması öngörülen benzer çalışmalar için bu araştırmadan elde edilen bulguların kullanılması sürecinde aşağıdaki hususların dikkate alınması faydalı olabilecektir. Bu araştırmada;

- Termal turistlerin seyahat nedenleri prestij-eğlence, kaçış, rahatlama ve sağlık olarak incelenmiştir. Gelecekteki benzer çalışmalarda termal turistlerin başka nedenlerine (heyecan, aileyle birlikte olma, kendini geliştirme vb.) yoğunlaşılması farklı öngörüler oluşturabilir.
- Haymana kaplıcaları bünyesinde gerçekleştirilen bu araştırmanın Türkiye içerisinde farklı termal merkezlerde uygulanması ve araştırmada geliştirilen ölçeklerin kullanılması farklı bakış açıları ve öngörülerinin gelişimine yardımcı olabilir.
- Termal tesisler, yerli turistlere yönelik gerçekleştireceği satış geliştirme çabalarında (reklam, kişisel satış, promosyon, halkla ilişkiler) sağlık, rahatlama, kaçış ve prestij-eğlence önceliğini çağrıştırabilecek temalara yer vermelidir. Özellikle bu temaları internet ortamında yaygınlaştırmalıdır.
- Termal tesislerde görev üstlenmekte olan yöneticiler ve astlar yerli turistlerin seyahat nedenlerinin ve bu nedenlerin alt boyutlarının neler olduğu konusunda bilgilendirilebilir. Bu amaç doğrultusunda bilgilendirme el kitabı hazırlanabilir.

Bu araştırmanın sonuçları göstermiştir ki yerli turistlerin seyahat nedenleri; sağlık, rahatlama, kaçış ve prestij-eğlence alt boyutları önceliğinde sıralanmıştır. Bu sonuç kapsamında termal turizm işletmeleri müşterileri için kaliteli hizmet sunma adına müşterilerinin seyahat nedenlerini dikkate almalı ve bu nedenler düzeyinde bireysel veya destinasyon içerisindeki diğer işletmelerle farkındalık çalışmalarına yönelmelidirler. Özellikle bilgi düzeylerini artırma adına merkezi ve yerel yönetimlerle, sivil toplum kuruluşları, bağlı buldukları mesleki örgütler ve turizm eğitim kurumları ile koordineli çalışabilirler.

KAYNAKÇA

- Ayaz, N., Yeşiltaş, M., Türkmen, F. (2012). *Turizm Eğitimi Alan Öğrencilerin Kırsal Turizmde Bakış Açuları Ve Alguları Üzerine Bir Araştırma*. Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 14(22), 103-112.
- Chang, J. C. (2007). *Travel motivations of packagetourtravelers*. Tourism, 55(2), 157-176.
- Dimitrovski, D. ve Todorović, A. (2015). *Clustering Wellness Tourists in Spa Environment*. Tourism Management Perspectives, (16), 259-265.
- Emir, O., Kılıç, İ., Temeloğlu, E. (2010). *Yerli turistlerin seyahat özellikleri ile demografik özellikleri arasındaki ilişkiyi belirlemeye yönelik bir araştırma*. Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 7(1), 197-221.
- Erdoğan, E., Aklandoğlu, F. (2008). *Termal Turizm ve Afyon Gazlıgöl Örneği*, Natural and Applied Sciences, (3), 83-92.
- Jafari, J. (2000). *Encyclopedia of Tourism*. London-New York: Routledge.
- İncekara, A. (1996). *Sağlık Turizminde Jeo-Termal Kaynaklar*. İstanbul: İTO Yayınları.
- Sarıışık, M. (1994). *Türkiye'de Termal Turizmi ve Sandıklı (Afyon) Bölgesi Örneği*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya.
- Şimşek, Ş. (2003). *Türkiye'de Jeotermal Enerji Potansiyeli*. Mavi Gezegen, TMMOB Jeoloji Müh. Odası Yayını, S:7 48-53.
- Uluslan, Y. (2009). *Alternatif Turizm Çeşitlerinin Turizm Potansiyeline Etkisi: Konya Örneği*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Rodnic, A. R., Gracan, D., Fister, M. (2009). *Repositioning of Thermal Spa Tourism of North-West Croatia in Accordance With the European Thermal Spa Tourism Trends*. Tourism and Hospitality Management an International Journal of Multidisciplinary Research, Vienna.
- Öztürk, Y., Yazıcıoğlu, İ. (2002). *Gelişmekte Olan Ülkeler İçin Alternatif Turizm Faaliyetleri Üzerine Teorik Bir Çalışma*. Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi, (2), 1-14.
- Taskov, N., Metodijeski, D., Mitreva, E. (2015). *Thermal Tourism in Macedonia*. Germany: LAP LAMBERT Academic Publishing.
- Toskay, T. (1989). *Turizm-Turizm Olayına Genel Yaklaşım*. İstanbul: Der Yayınları
- Vuuren, C. V., Slabbert, E. (2011). *Travel motivations and behaviour of tourists to a South African resort*. Book of Proceedings I (p.295-304), International Conference on Tourism & Management Studies-Algarve 2011.
- Yazıcıoğlu, Y., Erdoğan, S. (2011). *SPSS Uygulamalı Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Kültür ve Turizm Bakanlığı (2007). *Türkiye Turizm Stratejisi 2023*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Kalkınma Bakanlığı (2014). *Onuncu Kalkınma Planı 2014-2018 Sağlık Turizminin Geliştirilmesi Programı Eylem Planı*. Ankara: Kalkınma Bakanlığı.
- <<http://www.ktyatirimisletmeler.gov.tr/TR-9851/turizm-istatistikleri.html> Erişim Tarihi: 27 Ekim 2019.

ANKARA ETNOGRAFYA MÜZESİNDEKİ ÜÇ AHŞAP KAHVE SOĞUTUCUSU*

Three Wooden Coffee Coolers In The Ankara Ethnography Museum

Nuray ŞEHİTOĞLU¹

ÖZET

Günümüzde popüler kültürün bir parçası olan kahve, ilk olarak Etiyopya’da ortaya çıkmış ve bütün dünyaya yayılmıştır. Zamanla Osmanlı sarayında ve toplum hayatında da tercih edilen bir içecek olmuştur. Eski Türk konaklarında ve evlerinde mis-afirlere büyük bir özenle pişirilerek ikram edilen kahve özel araç gereçlerle hazırlanmaktaydı. Kahve çekirdekleri tavada kavrulur ve soğuması için kahve soğutucularına aktarılırdı. Değirmende öğütülüp toz haline getirilen kahvenin saklandığı yer ise kahve kutularındı. Cezvede pişirilen kahve ise zarf içine yerleştirilen fincanla sunulurdu. Ritüele dönüşen bu sürece yönelik çalışmamızda Ankara Etnografya Müzesi “Kahve Kültürü” bölümünde teşhirdeki üç ahşap kahve soğutacağı biçim, süsleme, teknik açıdan incelenmiş; aynı ve farklı mal-zeme-teknik özellikleri gösteren örneklerle karşılaştırılmıştır. Kahve soğutucularına ilişkin literatürde kaynak bulunmaması çalışmamızı sınırlandırmıştır. Kültürel değer taşıması nedeniyle ayrıntılı çalışılması gereken bir alandır.

Anahtar Kelimeler: ahşap, sanat, kültür, kahve, kahve soğutucusu

ABSTRACT

Coffee, a part of popular culture today, first appeared in Ethiopia and spread all over the world. Over time, it became a preferred beverage in the Ottoman palace and daily life of society. In the old Turkish mansions and houses, coffee, cooked and served to guests with great care, was prepared with special tools. The coffee beans were roasted in a pan and transferred to coffee coolers. Milled and pulverized coffee was preserved in coffee boxes and served with the cups placed in the holders. In our study towards this process which is transformed into ritual, the three wooden coffee coolers in the Ankara Ethnography Museum “Coffee Culture” section were examined in terms of form, decoration, technique and compared with examples showing same and different material-technical properties. Lack of references in the literature about coffee coolers limited our work. It is a field that needs to be studied in detail due to the cultural value.

Keywords: wood, art, culture, coffee, coffee coolers

GİRİŞ

İlk örnekleri Orta Asya Türklerinde görülen ahşap, tarihte en sık kullanılan malzemelerdendir (Çınar, 2011: 16). Pazırık kurganları ve Hunlar'a ait diğer kurganlardan çıkarılan buluntular ahşap sanatına ait en güzel eserlerdendir (Çoruhlu, 2000: 142). Anadolu'ya ahşap işleme sanatını beraberlerinde getiren Türkler, Selçuklular Dönemi'nde yapım ve süsleme tekniklerinde kendine özgü bir üslup oluşturmuştur (Akçay, 2014: 1). 13. yüzyılın sonlarına doğru Ankara çevresinde gelişim gösteren ahşap işçiliği, Beylikler döneminde Selçuklularinkine benzer üslup ve teknikle devam etmiştir (Yücel, 1989: 182). Özellikle Anadolu Selçuklu, Beylikler ve Osmanlı dönemlerine ait yapım teknikleri, süsleme türleri ve malzeme seçimi açısından oldukça çeşitli ve incelemeye değer nadide ahşap eserler bulunmaktadır.

Günümüze ulaşan mimari ile ilişkili ahşap işleri, kapı ve pencere kanatları, tavan ve duvar kaplamaları, merdiven korkulukları, minber ve mihrap gibi elemanlardır. Geçmiş dönemlere ait ahşaptan üretilmiş gündelik kullanım eşyaları ise zamanla işlevini yitirmesi ve malzemenin dayanıksız olması gibi nedenlerle az sayıdadır. Müzeler, antikacılar ve koleksiyonerlerde görülmektedir.

Tarihi süreç içerisinde yeni toprak kazanımlarıyla birlikte kültürler arası kaynaşmalar yaşanmış; farklı kültürlerin etkisi diğer sanat dallarında olduğu gibi ahşap sanatında da görülmüştür. Kahve kültürünün Osmanlı toplum hayatına girerek saray ahalisi ve halk arasında benimsenmesi ve bu kültüre ait araç gereç kullanımının artışı ile bir gelişim süreci yaşanmıştır. Ahşaptan kahve saklama kutusu, kahve değirmenleri, kahve soğutucuları ve fincan zarfları bu döneme ait gündelik kullanım eşyalarındandır.

Oktay Çınar'ın "Ankara Etnografya Müzesinin Teşhirindeki Ahşap Eserler"; Nazik Ağyar'ın "Kahramanmaraş Müzesi Etnografya Bölümünde Açıkta Bulunan Ahşap Eserlerin İncelenmesi" ve Elif Tüba Akçay'ın "Antalya Müzesi Etnografya Bölümünde Bulunan Ahşap Eserlerin Süsleme Özellikleri" ahşap eserlerin incelenmesi ile ilgili tezlerdir. Ancak kahve kültüründe ahşaptan yapılmış araç-gereçlerin kullanımına değinilmemiştir.

Osmanlı kahve kültürünün bir parçası olması nedeniyle bir değere sahip olan kahve soğutucuları ile ilgili az sayıda çalışma bulunmaktadır. Kültürel ve sanatsal açıdan öneme sahip olan bu eser grubuna yönelik inceleme ve analiz yapmak amacıyla bu çalışma yapılmıştır. Bu kapsamda, Ankara Etnografya Müzesi Müdürlüğünden resmi yazışmalar yoluyla, teşhirdeki üç ahşap kahve soğutucusuna ait envanter fişleri ile fotoğraflar temin edilmiştir. Envanterdeki bilgiler bu incelemeler neticesinde detaylandırılmıştır. Form özellikleri, yapım ve süsleme tekniği ile süsleme türlerine ilişkin tespitler açıklanmıştır. Konu ile ilgili çıkarımlar yapabilmek, varsayımlara ulaşabilmek ve eserleri tarihlendirebilmek için British Museum resmi web sitesi ile Türkiye'de bazı müzayede evlerinin internet sitelerinde yer alan farklı tarihlere ait müzayede kataloglarındaki kıyaslama örneklerine ulaşılmıştır. Malzeme, biçim yapım ve süsleme teknikleri açısından yapılan karşılaştırmadan ortaya çıkan bilgilerle sonuç bölümü oluşturulmuştur. Konu ile ilgili daha önce yapılmış bir çalışmanın bulunmaması, müzelerdeki eserlere ait tarihlendirmelerin geniş zaman aralıklarını kapsaması sınırlılıklarımızı oluşturmaktadır.

Günümüzde ahşap sanatı ve kahve kültürümüze ait değerlerin korunması ve gelecek nesillere aktarılması kültürel devamlılığımız için önemlidir. Bu konuda yapılacak ayrıntılı çalışmalara ihtiyaç duyulmaktadır.

1. KAHVE KÜLTÜRÜ

1.1. Kahvenin Keşfi

Kahve bitkisinin ilk olarak Habeşistan'ın (Etiyopya) "Kaffa" yöresinde bulunmasından dolayı kelimenin bu kökten geldiği düşünülmüş, Arapça'da "uyaran, dinçleştiren" anlamına gelen "kahveh" hem bitki hem de bu bitkiden elde edilen içecek olarak kullanılmıştır (Tufan, 2011: 91).

Fransızlarda “café”, İngilizlerde “coffee”, Almanlarda “kaffe”, Macarlarda “kave” olan “kahve” kelimesi birçok ülkede benzer yazım ve telaffuza sahiptir (Toros, 1998: 12).

Kahvenin ortaya çıkışı ile ilgili olarak Yemen’de “Khaldi” adındaki çobanın otlattığı keçilerin bir ağaca ait meyveleri yedikten sonra hareketlenip dinçleşmeleri neticesinde keşfedildiği ileri sürülür (Tufan, 2011: 91). Katip Çelebi’nin “Cihannüma” adlı eserinde yine aynı yörede Esvab Dağı’na sürülen Şeyh Şazili tarafından bulunduğu (Ayvazoğlu, 2011: 5-6) yönünde farklı rivayetler kaydedilmiştir. Etiyopya’da yerli halkın bol miktardaki yabancı kahve ağacı bitkisinden yararlanmış olması ve yaşanan kültür alışverişine rağmen Eski Dünya’da - Mısırlılar, Sümerler, Yunanlılar, Romalılar- kahvenin hiç bilinmediği iddia edilmektedir (Heise, 2001: 13).

Arap ve Müslüman toplumlarda bir kimlik işareti sayılıp simgesel bir işlev üstlenen ve beslenme alışkanlıkları, konukseverlik ilkeleri ve günlük davranış biçimleriyle bütünleşen kahvenin (Gregoire, Georgeon, 1999: 15) İslam hukukuna uygun olup olmadığı konusu uzun süre tartışılmış, zaman içerisinde beden ve akla bir zararı olmadığından içilebileceğine karar verilmiştir. Bunun sonucunda kahve, tarımı ve ticareti yapılan kazançlı bir iş olmuştur (Heise, 2001: 20-21).

1.2. Osmanlıda Kahve Kültürü

Osmanlı Devleti’nde ilk olarak kahve tüketiminin başlangıcının Braudel 1511’de, Peçevî İbrahim Efendi 1554’te, Kâtip Çelebi ise 1543’te olduğunu iddia etmiştir (Taştan, 2009: 63). Yemen’den gemilerle kahve getirilmesi, Hac seyahatlerinde tadılan içeceğe ait çekirdeklerin dönüşte ülkeye taşınması birer olasılık olmakla birlikte; Mısır ve Yemen’in Osmanlı idaresine katılmasıyla 1517’de kahve tüketimi başlamıştır (Ayvazoğlu, 2011: 4). Balkan seferleri, Viyana kuşatması, fetihler, ticari ve diplomatik yollarla da Türkler aracılığıyla Avrupa’ya taşınmıştır (Nakiboğlu Yılmaz, 2011: 589).

Evliya Çelebi, ziyafet tasvirlerinde halk arasında yaygın olarak kullanılan bakır, kalay, ağaç ve pişmiş topraktan yapılmış eşyalardan bahsetmiştir. “Seyahatname”, Osmanlı’da 17. yüzyıla ait mutfak araç gereçleri ile ilgili terekeler dışında, tahminen en kapsamlı belge olma özelliğine sahiptir (Yerasimos, 2014: 45).

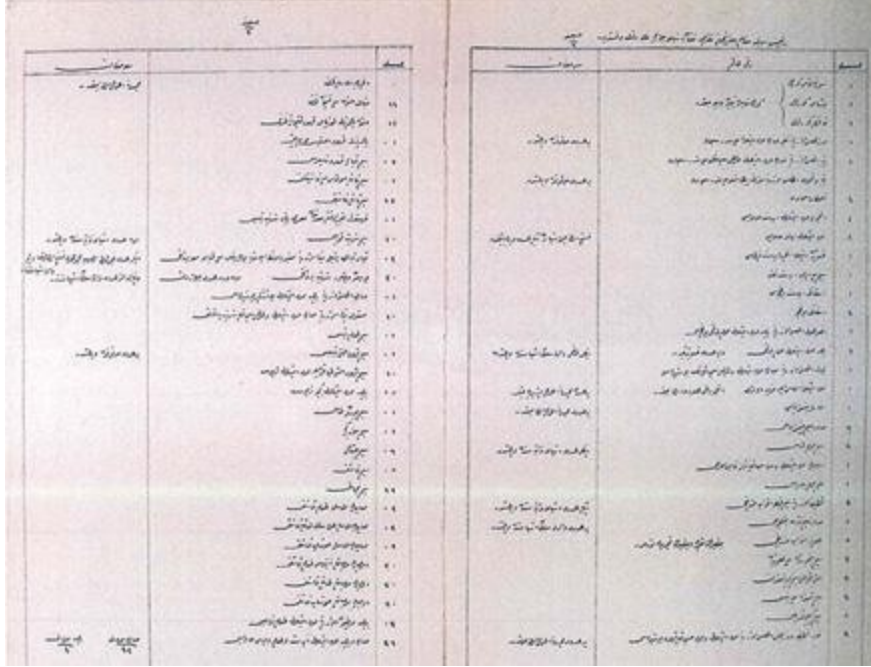
18. ve 19. yüzyıl tereke kayıtları ve çeyiz defterlerinde adı geçen, kahvenin hazırlanması ve sunulmasına yönelik araç ve gereçler, toplum hayatında ve sarayda döneme ait kahve kültürünü yansıtmaktadır.

Gaziantep Kadı Sicilinde 1760-1770 yıllarına ait 1081 tereke kaydının incelenmesi neticesinde, Müslüman ve gayrimüslimlerin evlerinde kahve takımı içerisinde cezve, ibrik, güğüm, tepsi, dibek, mangal ve fincan zarfı çeşitleri ile fiyatlarına ilişkin bilgilere ulaşılmıştır (Özlu, 2006: 119, 126). Bursa iline ait B-156 numaralı şeriye sicilindeki tereke kayıtlarına göre 18. yüzyılda Bursa’daki hanelerde kullanılanlar ile Anadolu’nun bir başka şehrindeki eşyalarda benzerlik tespit edilmiştir. Kahve tepsisi, Kütahya fincanı, paşa fincanı, Kâbe fincanı, kahve ibriği kahveye ilişkin bahsi geçen gereçlerdendir (Metin, 2014: 363).

Osmanlı sarayına kahvenin girişi Kanuni Sultan Süleyman, itibar kazanması ise 4. Mehmet döneminde olmuştur (Tufan, 2011: 91). Zamanla sarayda “kahvecibaşı” makamı ortaya çıkmış, liyakatli kişilerin getirildiği bu görevden sadrazamlığa yükselenler dahi olmuştur. Haremde kadınlara hizmet eden kahvecibaşılar da mevcuttur (Toros, 1998: 40).

Sultanların çeyizlerinde sıralı nesnelere arasında kahveyle alakalı olanlar göze çarpmaktadır. 1879 yılına ait Sultan Abdülmecid’in kızı Hatice Sultan’ın çeyiz defteri (Görsel 1) incelendiğinde, mor kadife ve darçini atlas üzerine sırma işlemeli ve sırma saçaklı kahve puşidesi, 12 mineli altın fincan zarfı, bir ibrikle beraber yıldızlı kahve askısı, iki sim kabare kahve tablasının listede yer aldığı görülmektedir (ASPB, 2013: s.y.). II. Mahmut’un kızı Saliha Sultan’ın Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi’ndeki 19. yüzyıla ait iki çeyiz defterinden E 160/1 numaralı birinci defterde yazılı 15 roze elmas (alt kısmı düz elmas) ile süslenmiş pembe ve tırşe (yeşil ile mavi rengi arası) mineli altın

zarf, 20 fincan, bir roze elmas, inci ve sırma işlemeli güvez atlas kahve puşidesi, bir yaldızlı sim kahve askısı ile bir ibrik diğer cihazlar arasında kahveyle ilgili olanlar arasındadır (Aynur, 1999: 65, 66, 69).

Görsel 1. Hatice Sultan'ın 1879 yılına ait çeyiz defterinden bir sayfa (ASPB, 2013: s.y.)

1.2.1. Sarayda ve Konaklarda Kahve İkram Töreni

Sarayda “kahvecibaşı”, has odalıların kabiliyetli olanlarına mabeyncilik göreviyle birlikte ya da sadece makam olarak verilmiştir. Vazifeleri, padişahın kahvesini hazırlamak ve emrindeki temiz, düzgün giyimli, sitil takımlarının taşıyan kahvecilerle birlikte tören şeklinde sunmak olmuştur. Bir seremoniye dönüşen kahve sunumunda ilk olarak sırmalı havlu ile kahvecibaşının, ardından fincan ve zarfların dizili olduğu tepsiyle kahvecilerin kapıdan içeri girdiği; kahve sitilini taşıyan kahveciden kahve dolu güğümü alan kahvecibaşının fincanları doldurup dağıttığı; büyük ve boş bir tepsiyle gelen dördüncü kahvecinin ise boşalan fincanları topladığı aktarılmıştır (Ayvazoğlu, 2011: 58, 59). British Museum’da 17. yüzyıl Osmanlı dönemine ait albümde, ellerinde fincanlarla bir kahveci resmedilmiştir (Görsel 2).

Görsel 2. Kahveci, albüm resmi, BM 1928,0323,0.46.98 (British Museum 1)

Haremdeki kahve sunumunda bir cariyeye, içine gümüş kahve cezvesinin yerleştirildiği sıcak kül ve köz halinde kömürün olduğu sitil sitili zincirlerinin en tepesinden tutarak taşırken bir diğeri altın sırma ve incilerle işlenmiş kadife veya ipekten örtüyle kapalı tepside değerli taşlarla süslü zarflar ve fincanları getirirdi. Üçüncü cariyeye fincanlara kahve doldurup zarflarına yerleştirir, baş ve işaret parmaklarıyla altlarından tutup zarıfçe sunardı (Saz, 2000: 105). Kahve pişirme ve ikram usullerinde eğitimli bu cariyeler, evlenip saraydan çıkınca kahveye ilişkin bu geleneklerin yayılmasını sağlamıştır (Ayvazoğlu, 2011: 60).

Osmanlı konaklarında odalardan birinin kahve hazırlama işine tahsis edildiği örneklerin olduğu (Ünver, 1963: 78); alt kat sofasındaki kahve ocağı denen bu odada mermerden oyma, yanları çini döşemeli, dört gözlü bir ocak; ocak yanındaki kilitli dolapta hanede kullanılan ya da büyük devlet adamlarına sunulacak kıymetli zarf ve fincanlar, sırmalı kahve örtüsü, süslü kahve tepsi bulunduğ (Abdülaziz Bey, 2000: 180) belirtilmiştir.

Konaklarda da saraydaki gibi sitil, kahve ikramında kullanılırken cezveyle kahve pişirmenin artmasıyla daha çok bayram ve düğün gibi merasim günlerinde tercih edilmiştir (Ayverdi, 1964: 18). Kıymetli misafirlere sunum yapmak üzere gümüşten tepsi üstünde fincan, zarf ve küçük bir cezveyle odaya gelen ağa, sağ omuzunda süslü sırmalı bir örtü ile kapı yanında beklerdi. Kahvecibaşı, kahveyi fincana koyduktan sonra sağ eline alır, konak sahibi ya da gelen misafire verir ve geri çekilirdi (Abdülaziz Bey, 2000: 180).

Osmanlıda kahve ile ilgili güzel adetler arasında çekilmiş kahveye dövülmüş kakule eklemek, fincanı yakılmış amber dumanına tutup buğulandırmak, amberi fincan içindeki amberliğe ya da kahve kavanozu dibine vidalanmış kafes içine koyarak kahveye kokunun geçmesini sağlamak, kahveye bir miktar çiçek suyu ilave etmek gelmektedir (Abdülaziz Bey, 2000: 277, 278).

1.2.2. Osmanlıda Kahvehaneler

Kahvenin toplum hayatında benimsenmesi ile birlikte yeni tüketim şekli, alışkanlıklar ve söylemler (ulema, hekim, şehirlerdeki siyasi otoriteye ait) oluşmuştur. Yaygınlaşmasının sonuçlarından biri ise siyasi ve kültürel değerler çerçevesinde, var olan mekân düzenleniş prensiplerine göre kahvehanelerin ortaya çıkmasıdır. Mekke’de ilk olarak camilerin yanında açılan kahvehaneler, kabul görmenin ardından şehir merkezlerinde özel mekânlara dönüşmüştür. Genelde merkezde kahve ocağı çevresinde sıralar, masalar ve taraçaya sahip mekân, tüketim şekline göre farklılık göstermiştir (Gregoire, Georgeon, 1999: 16, 17, 18).

Vak’anüvis Peçevi İbrahim Efendi, İstanbul’da ilk kahvehanenin açılışının 1554 olduğunu bildirmiştir (Ayvazoğlu, 2011: 14). Yaşadığı dönemde, İstanbul’da 55 kahvehane, buralarda çalışan yaklaşık 200 insan ve kahve satılan 300 kadar dükkânın varlığından bahseden Evliya Çelebi (Toros, 1998: 25), 17. yüzyıl toplumsal hayatı içinde kahvehaneleri gazelhan, meddah, çalgıcı ve rakkasların bulunduğu eğlence mekânı olarak ifade etmiştir. Geniş, fiskiyeli havuzlu, resimlerle süslü olan mekânlar Batılı seyyahlar tarafından da benzer şekilde tasvir edilmiştir (Yerasimos, 2014: 262, 263).

Chester Beatty Library Koleksiyonu’nda yer alan, 16. yüzyıl ortalarına ait olduğu tahmin edilen ve bir kahvehanenin içi ile mekândaki kişilere ilişkin belge niteliği taşıyan bir minyatürde (Görsel 3) sağ üst köşede kahve ocağı, sol üst köşede kapıdan içeri gelen müşteriler, üst kısımda yüksekçe bir zemin üstüne oturmuş önemli kişiler, ortada alçak bir sedire oturmuş şairler, en altta ise mangala oynayanlar gözlenmektedir (Ayvazoğlu, 2011: 15).

Görsel 3. Kahvehane, minyatür, Chester Beatty Library, Dublin (Çetin, 2008: 988)

İstanbul'daki kahvehaneler, toplumsal sınıf, etnik yapı ya da kültür düzeyleri göz önünde bulundurularak sınıflandırıldığında mahalle ve esnaf kahvehaneleri tarihi süreçte ortaya çıkan mekân tipleridir (Birincioğlu, 2011: 60). Bunların yanı sıra yeniçeri, âşık ve semai gibi kahvehaneler de farklı kültürlerle sahip topluluklar tarafından tercih edilmiştir (Bostan, 2001: 205). Tanzimat döneminde gazeteciliğin gelişmesi ve okuma bilincinin yaygınlaşması ile birlikte bu sohbet, eğlence ve eğitim mekânlarının işlevsel değişim geçirerek kıraathanelere dönüştüğü söylenebilir (Kuzucu, 2011: 161). Ayrıca geçmişte kahve içmek için bir diğer seçenek pazar yerleri, cami meydanlarında gezici kahvecilerin taşıdıkları seyyar kahve ocaklarıdır (Fotoğraf 1) (Kayaoğlu, 2004: 216).

Fotoğraf 1. Seyyar kahveci, fotoğraf, Abdullah Freres (Pera Müzesi 1)

Kahvenin benimsenmesi ve toplum hayatında yaygınlaşmasının sonuçlarından biri bazı nedenler öne sürerek yapılan yasaklama faaliyetleridir. İlk defa Kanuni Sultan Süleyman zamanında yasaklanan kahvenin (Toros, 1998: 30) keyif verici olması nedeniyle İslam dinine aykırılığı tartışılmış ve haram olduğuna dair fetva verilmiştir (Koz, 2011: 18). Sultan III. Murat devrindeki

yasak uzun sürmemiş din bilginleri ile kalem sahiplerinin ricasıyla 1587’de kaldırılmıştır. Sultan IV. Murat döneminde İstanbul’daki büyük yangınların kahvehanelerde pişirilen kahveden çıktığı öne sürülerek devrinde kahvehaneler yıkılmış, kahve içenler şiddetli cezalara çarptırılmıştır (Toros, 1998: 30, 31). 17. yüzyıla ait minyatürlerde mekânların resmedilmemesi yasağın izlerindedir. Fermanın yürürlükte olduğu yıllardaki yıkımlardan sonra IV. Mehmet kahveyi serbest bırakmıştır (Heise, 2001: 22).

1.3. Kahvenin Hazırlanması Aşamasında Kullanılan Kahve Soğutucusu

Kahve çekirdeklerini kavurmak, soğutmak, öğütmek, saklamak ve pişirmek için ilk olarak başka amaçlarla yapılmış tava, dibek, kâse gibi eşyaların kullanılmış olma ihtimali yüksektir. Ancak zaman içinde “Türk Kahvesi” pişirme ve ikramı için özel araç ve gereçler geliştirilmiş, sunumun seremoniye dönüşmesi ile kullanılan bu araç-gereçler çeşitlenmiştir (Ayvazoğlu, 2011: 38). “Kız isteme” gibi geleneklerde ritüelleşen Türk kahvesi hazırlanırken yapılan eylemler sembolik anlam taşımazken sunum aşaması simgeleşmiştir (Turan, Turan, 2011: 111).

Kahvenin hazırlanması çekirdeklerinin kavrulması, soğutulması, öğütülmesi, kahvenin pişirilmesi ve servis edilmesi olmak üzere beş aşamalıdır. Her bir aşamada farklı araç/gereçler kullanılmıştır (Heise, 2001: 77). Tava, kahve çekirdeklerinin kavrulması; dibek ve el değirmenleri kavruktan sonra soğuyan çekirdeklerin öğütülmesi; kapaklı ve iki gözlü ahşap kahve kutuları, çekilen kahvenin muhafazası içindir. Sıcak kahve çekirdeklerinin soğutulmasına yarayan gereç ise ahşap kahve soğutacağıdır (Demirli, Öztürk, 2011: 37).

Kavrulmuş kahvedeki kokunun alınması ve soğutulması için kullanılan kahve soğutucusu ucu açık, körük şeklindedir (TBMM, 2011: 238). Sıcaklıkları 200 dereceyi geçen çekirdekler, Arapların bulduğu, Osmanlıların kullandığı bu özel tepsilerde, kendi kendilerine kavrumaya devam etmemeleri için soğutulmuştur (Koz, 2011: 23).

Ahşap kütlenin 4-8 santimetre derinliğinde oyulmasıyla elde edilen bu yayvan kaplar genellikle daire, oval, kahve çekirdeği ve kürek şeklindedir. Hazne, sap ve oluklu ağıza sahiptir. Ağız kısmı çekirdeklerin kahve değirmenine kontrollü dökülmesini sağlarken yarı kapaklı olanlardaki çıkıntı, oluğa yığılan çekirdeklerin haznedan dışarıya taşmasını engeller. Kapaklılardaki çiçek ya da yıldız şeklindeki açıklıklar soğumayı hızlandırmaktadır. Soğutucuları bir yere asmak için genelde saplarındaki delik kullanılır (Turan, Turan, 2011: 114). Sade, oymalı, sedef, fildişi ve taş kakmalı örnekler mevcuttur. Soğuduktan sonra kahvenin dibek ve değirmene kolaylıkla aktarılması işlevine sahip daralan olukları olup bazılarının ise üstü kapalıdır (Ayvazoğlu, 2011: 40). Osmanlı kültürüne ait, ahşabın yanı sıra seramikten üretilen, form açısından benzer kahve soğutucusu örnekleri de bulunmaktadır.

2. KATALOG

Envanter fişindeki bilgiler, eserlerin incelenmesi neticesinde aşağıda detaylandırılmıştır.

Fotoğraf 2. Kahve soğutucusu 1

Açıklama: Kahve soğutucusu ceviz ağacındandır. Yapım tekniği oymadır. Dairesel haznenin tabanı düz, kenarı kahvenin dökülmemesi için yüksektir. İçi oyulmuş oluk uç kısmına doğru daralmaktadır. Soğuyan kahvenin değirmene ya da başka bir kaba dökülmesini sağlayacak şekilde oluğun hazne ile bağlantı yeri açıktır. Kahve soğutucusunu asmak ya da tutmak için kullanılan altı düz üstü eğimli ortası delikli hazneye bitişik kulp, oluğun karşısındadır.

Yüzeeye yapılan süslemeler oyma tekniğindedir. Hazne kenarının üst yüzeyinde bir dişliye benzer ters ve karşılıklı oyulmuş küçük üçgen motifleri sıralıdır. Oluk ve hazne bağlantısının üstündeki madalyona dıştan içe doğru iki sıra “V”, iki sıra üçgen motifleri oyulmuştur. Oluk ucu ile madalyon arasındaki yüzeyde küçüklü büyüklü üçgenlerin sıralı olduğu dört sıra bordür mevcuttur. En kalın kısmında sırt sırta üçgenler iki sıradır. Oluk ucunda bir, iki ve üç küçük üçgen tekrar bir üçgen meydana getirecek şekilde alt alta dizilmiştir. En uçtaki tek üçgen ters yöndedir.

Fotoğraf 3. Kahve soğutucusu 2

Açıklama: Hazne, oluk ve kulptan oluşan ahşap kahve soğutucusunun yapım tekniği oymadır. Dairesel haznenin tabanı düz, kenarı kahvenin dökülmemesi için yüksektir. Dikdörtgen prizma şeklindeki oluğun uç kısmı verevine kesilmiş gibidir. Soğuyan kahvenin değirmene ya da başka bir kaba dökülmesini sağlayacak şekilde oluğun hazne ile bağlantı yeri açıktır. Haznenin üzerinde kenara bitişik dört ahşap parça merkezdeki dairesel parçayla bağlantılıdır. Kahve soğutucusunu

Katalog Numarası: 1
Envanter Numarası: 6741
Türü: Kahve Soğutucusu
Yapım Malzemesi: Ahşap
Bulunduğu Yer: Teşhir
Müze Geliş Tarihi: 11.01.1931
Müze Geliş Şekli: Satın Alma
Ölçüleri: Yükseklik: 5 cm
Genişlik: 14,5 cm
Uzunluk: 28 cm
Dönemi: 19. yüzyıl Osmanlı

Katalog Numarası: 2
Envanter Numarası: 13904
Türü: Kahve Soğutucusu
Yapım Malzemesi: Ahşap
Bulunduğu Yer: Teşhir
Müze Geliş Tarihi: 12.03.1948
Müze Geliş Şekli: Satın Alma
Ölçüleri: Kaide Çapı: 12 cm
Uzunluk: 22,5 cm
Dönemi: 19. yüzyıl Osmanlı

asmak ya da tutmak için kullanılan üstünde biri büyük diğeri küçük iki oyuk bulunan ortası delikli hazneye bitişik kulp, oluğun karşısındadır.

Yüzeye yapılan süslemeler oyma tekniğindedir. Hazne kenarının üst yüzeyindeki dörtgenler kabartmadır. Haznenin üstündeki kısmın ortasındaki mavi boncuklu çiçek motifine bağlı dört parçadan ikisinin süslemeleri benzerdir. Dar alanların üstü kırık çizgili, geniş parçaların yan yüzeyleri çizgili, üst yüzeyleri çiçek motiflidir. Çiçeklerden biri kırmızı boncukludur. Diğer iki parçada üçgen kısımlar ince bir ahşap ile merkezdeki dairesel çiçeğe bağlanmaktadır. İnce ahşap yüzeyler kırık çizgilidir. Oluğa yakın üçgende tekrarlayan bu motif ortada “V” şeklinde kabartmalar oluşturmuştur. Kulpa yakın üçgen yüzey zikzak desenlidir. Oluk yüzeyindeki uzunlamasına süslemeler üç bölümden oluşmaktadır. İki kenarda yan yana küçük üçgenlerin oyulmasıyla oluşan kabartma dörtgenler sıralıdır. Ortada küçük üçgenlerin yan yana ve karşılıklı oyulmasıyla ortaya çıkan kabartma üçgenler ile farklı yönlerde eğik çizgiler bir kompozisyon oluşturmuştur. Uç kısmının kenarlarında derin ve yüzeysel oymalar, kulpun yan yüzeylerinde daire içinde birer çiçek motifi gözlenmektedir.

Katalog Numarası: 3
Envanter Numarası: 21302
Türü: Kahve Soğutucusu
Yapım Malzemesi: Ahşap
Bulunduğu Yer: Teşhir
Müze Geliş Tarihi: 20.11.1973
Müze Geliş Şekli: Satın Alma
Ölçüleri: Çap: 15,4 cm
Uzunluk: 24,4 cm
Dönemi: 19. yüzyıl Osmanlı

Fotoğraf 4. Kahve soğutucusu 3

Açıklama: Hazne, oluk ve kulptan oluşan açık kahverengi ahşap eserin yapım tekniği oymadır. Dairesel haznenin tabanı düz, kenarı kahvenin dökülmemesi için yüksektir. Oluk dikdörtgen prizma şeklindedir. Soğuyan kahvenin değirmene ya da başka bir kaba dökülmesini sağlayacak şekilde oluğun hazne ile bağlantı yeri açıktır. Kahve soğutucusunu asmak ya da tutmak için kullanılan ortası delikli hazneye bitişik küçük kulp, oluğun karşısındadır.

Yüzeye yapılan süslemeler oyma tekniğindedir. Hazne kenarının üst yüzeyinde ters ve karşılıklı oyulmuş sıralı küçük üçgenler zikzak kabartmalar oluşturmuştur. İç içe çizgiler ve zikzak motifli daireler kenarın yan yüzeyini çevrelemiştir. Hazne arkasında ortada yıldız motifi vardır. Oluğun üst yüzeyindeki beş bordürden en geniş olan ortadakinde üç “X” desenli kabartma, çizgilerle birbirinden ayrılmıştır. Dar bordürler aynı yönlü eğik çizgi, en kenardakiler ise zikzak kabartmalıdır. Oluğun yan yüzeyindeki sekiz kollu stilize yıldızlar kare ile çerçevelenmiştir. Aralarında balık kılıcı motifleri mevcuttur.

3. KARŞILAŞTIRMA VE DEĞERLENDİRME

Fotoğraf 2. Katalog No. 1

Fotoğraf 3. Katalog No. 2

Fotoğraf 4. Katalog No. 3

Ankara Etnografya Müzesinde teşhirde kahve kültürüne ait çeşitli araç-gereçler sergilenmektedir. Bunlar kahve kavurma tavası, kahve soğutucusu, kahve değirmeni, kahve kutusu, mangal, kahve sitili, kahve ibriği/güğümü, kahve cezvesi, şekerlik, kahve tepsisi, fincan zarfı ve fincanlardır. Bunlar arasından seçilen üç kahve soğutucusu malzeme, yapım tekniği, biçim, süsleme türü ve süsleme tekniği açısından incelenmiştir. Müzede teşhirdeki kahve kültürüne ait eserlerin 18.-

19. yüzyıla ait oldukları yazılı olmakla birlikte biçim ve süsleme olarak benzer örneklerden yola çıkarak incelenen kahve soğutucularının 19. yüzyılda yapılmış olduğu düşünülmektedir.

Kahve soğutucularından üçü de ahşaptır. Ahşap işçiliği, dayanıklılığı ve dokusu gibi nedenlerle tercih edilen ahşabın oyulup işlenerek süs ve kullanım eşyasına dönüştürülmesidir (Çınar, 2011: 9). Sadece Katalog No.1 olan eserin hammaddesinin ceviz ağacından olduğu envanter fişlerinde belirtilmiştir.

İncelenen üç kahve soğutucusu oyma tekniği ile yapılmıştır. “Oyma”, özel kesici alet ve kalemlerle ahşap, maden, taş, kâğıt gibi malzemelerin üstüne çizilen motifin çıkarılması tekniğidir (Akçay, 2014: 14). Ahşap süsleme teknikleri içinde en yaygınıdır. Bu teknikle yapılan en zengin ve gösterişli eserler ise 12.-15. yüzyıllara aittir (Bozer, 2006: 537).

Biçimsel olarak eserler birbirlerine benzemektedir. Dairesel hazneli, düz tabanlı, hazneye bitişik oluklu ve ortası delikli kulpludur. Oluk şekilleri ise farklılık göstermektedir. Söz konusu eserlerin olukları uca doğru daralan piramidal (Katalog No.1), ucu verevine kesik dikdörtgen prizma (Katalog No.2) ve dikdörtgen prizma (Katalog No.3) şekillerindedir. Ayrıca üstü ahşap parçalarla örtülü eser (Katalog No.2) diğerlerinden bu özelliğiyle ayrılmaktadır.

Kakma; sedef, fildişi, kemik, bağa gibi maddelerin yanı sıra farklı cins ve renkteki ahşaplarla zengin görünümlü süslemelerin elde edildiği bir tekniktir. Kazıma ise ince uçlu ahşap kalemi ile yüzeyin çizildiği bir tekniktir. Pano ve küçük geometrik bölmeleri kuşatan ince şeritlerin üstüne uygulanmış ve genellikle basit geometrik süslemeler işlenmiştir (Bozer, 2006: 540, 541). Eserlerdeki süslemeler oyma ve kazıma tekniğindedir. Bununla birlikte bir eserde (Katalog No.2) kakma tekniği de kullanılmıştır.

Eserlerin hepsinde geometrik süsleme ortak iken bitkisel süsleme sadece (Katalog No.2)'de gözlenmektedir. Motifler incelendiğinde bitkisel olarak sadece çiçekler, geometrik olarak ise çizgi (kırık, eğri, zikzak), V, X, üçgen, dörtgen, kare, daire, madalyon, yıldız motifleri tercih edilmiştir. Katalog No.3 olan eserdeki sekiz kollu yıldız ve balık kılıcı motifleri ise spesifik örneklerdir. Kakma tekniğiyle mavi ve kırmızı boncuklarla bezenmiş bir eser (Katalog No.2) mevcuttur. Katalog No.2 olan eser biçim, süsleme teknikleri ve çeşitleri bakımından diğerlerinden farklıdır.

Ankara Etnografya Müzesi dışında yapılan araştırmalar neticesinde müzedeki kahve soğutucuları ile malzeme, biçim, yapım ve süsleme teknikleri bakımından benzer ve farklı örneklere ulaşılmıştır.

Fotoğraf 5. Kahve soğutucusu 4 (TBMM, 2011: 141)

Fotoğraf 6. Kahve soğutucusu 5 (KÜ VEKAM Arşivi)

Fotoğraf 2. Katalog No. 1

Fotoğraf 3. Katalog No. 2

Bu örneklerden İstanbul Büyükşehir Belediyesi Şehir Müzesi Koleksiyonu'nda 3762 envanter numaralı kahve soğutucusu (Fotoğraf 5) 19. yüzyıla aittir (TBMM, 2011: 141). Dairesel hazneli, düz tabanlı, yüksek kenarlı, hazne ile bitişik uca doğru daralan silindirik oluklu ahşap kahve soğutucusu oyma tekniğindedir. Malzeme, biçim, yapım ve süsleme teknikleri açısından müzedeki eserlerle aynıdır. Oluğun hazneyle birleşim yerinin üstü yarım madalyon şeklindedir. Ankara Etnografya Müzesindeki eserdeki (Katalog No.1) aynı yerdeki dairesel madalyonla benzerlik göstermektedir. Eserde bezeme olan bütün yüzeyler balık pulu motiflidir. Yan yana üç üçgen sedef kakma hazne kenarında dört kez karşılıklı olacak şekilde tekrarlamıştır. Ayrıca oluk üstüne iki sıra halinde kırmızı boncuklar kakılmıştır. Bu teknik ve süsleme çeşidi bakımından Katalog No.2 olan eserle eşleşmektedir.

Koç Üniversitesi VEKAM Kütüphanesi ve Arşivi'nde yer alan ABE 402 envanter numaralı kahve soğutucusu (Fotoğraf 6) ahşaptır. Hazne ve oluk kenarının üst ve yan yüzeyi ile kulp kısmına

beyaz ve kırmızı boncuklar kakılmıştır. Oluk kısmının üstü incelenen örneklerden farklı olarak açıktır. Kaynakta 20. yüzyıla ait olduğu belirtilen eserin haznesinin iç yüzeyinde, yer yer dökülmüş beyaz boncuklarla “1238” tarihinin (1822/1823) yazılı olduğu görülmektedir. Dolayısıyla eser 19. yüzyılın ilk çeyreğine aittir. Kahve soğutucularının süslenmesinde boncuk kakmanın bu dönemde kullanıldığını kanıtlamaktadır.

Her iki karşılaştırma örneği de aynı yüzyıla aittir. Biçim, teknik ve süslemedeki benzerlikler göz önüne alındığında müzedeki eserlerin de 19. yüzyıla ait olabileceği düşünülmektedir.

Fotoğraf 7. Kahve soğutucusu 5 (KÜ VEKAM)

Fotoğraf 4. Katalog No. 3

Fotoğraf 8. Kahve soğutucusu 6 (Rumeli Mezat)

Fotoğraf 9. Oluk kısmı (Rumeli Mezat)

Fotoğraf 7’de yer alan ABE 402 envanter numaralı kahve soğutucusunun taban kısmındaki merkezden gelişen boncuk kakma ile yapılmış motifler gövde yan yüzü ile oluk ve kulp yüzeyinde de gözlenmektedir. Dairesel formlu ve prizmatik oluklu soğutucu biçimsel olarak müzedeki eserle (Katalog No.3) benzemekle birlikte farklı olarak oluk kısmının üstü kapalı değil açıktır.

Dairesel hazneli ve prizmatik oluklu bir diğer kahve soğutucusu, sahip olduğu bu özelliklerle diğer iki esere benzerken hazne üstü kulpludur (Fotoğraf 8). Oluğun üst yüzeyi ile aynı seviyede olan kulpu çevreleyen 4 dairesel delik işi süsleme mevcuttur. Hazne ve oluk kenarının yan yüzeyindeki çerçevelerin içi birer yaprak motiflidir. Oluğun üst yüzeyindeki üçgen sırasının altında Osmanlıca “keyf” yazılıdır (Fotoğraf 9). Hemen altında bir çerçeve içinde yan yana kazınmış 1, 2 ve 9 rakamları, eserin 1873-1883 yılları arasında yapılmış olma ihtimalini kuvvetlendirmektedir.

Biçimsel olarak benzer olmakla birlikte seramik kahve soğutucuları da mevcuttur.

Fotoğraf 10. Kahve soğutucusu 7

Fotoğraf 11. Kahve soğutucusu 8 (Pera Müzesi 2)

(Çukurcuma Müzayede Kültür ve Sanat Evi Müzayede Kataloğu, 2014: 136)

Kütahya seramiği kahve soğutucusu (Fotoğraf 10) 19. yüzyıla aittir (Çukurcuma Müzayede Kültür ve Sanat Evi Müzayede Kataloğu, 2014: 136). Malzeme, yapım ve süsleme teknikleri açısından müzedeki eserlerden farklı olmakla birlikte biçimsel olarak benzerlik göstermektedir. Dairesel gövdeli, düz tabanlı, yüksek kenarlı, hazne ile bitişik uca doğru daralan piramidal oluklu seramik kahve soğutucusu kalıp tekniği ile üretilmiştir. Hazne içi, kenarları, oluk üstü ve uç kısmındaki bitkisel ve geometrik süslemeler boyama tekniğindedir ve sırlıdır. Oluk üstünde lacivert zemindeki sarı saplı, yeşil yapraklı kırmızı çiçek motifleri hazne içine de işlenmiştir. Eser gövdesinin yan yüzü yeşil balık pulu ve çintemani motifli, oluk ucu lacivert, kırmızı geometrik süslemelidir.

Suna ve İnan Kıraç Vakfı Kütahya Çini ve Seramikleri Koleksiyonuna ait kahve soğutucusu (Fotoğraf 11) ise 20. yüzyıla aittir (Pera Müzesi 2). Bir önceki seramik eserle biçim, yapım ve süsleme tekniği olarak benzerlik göstermektedir. Oluk üstündeki beyaz bulut motifinin küçükleri haznenin yan yüzünde de tekrarlamıştır. Hazne içi biri büyük biri küçük iki lale, beş çiçek, dallar ve yapraklarla bezelidir. Süslemede beyaz, lacivert, turkuaz, kahverengi, yeşil tercih edilmiştir. Her iki soğutucunun Kütahya seramik olması süslemede kullanılan motiflere de yansımıştır.

Ahşap malzemeli, oyma tekniğinde yapılmış, oyma ve kazıma tekniği ile geometrik ve bitkisel motiflerle süslenmiş biçimsel olarak farklı örnekler de mevcuttur.

Fotoğraf 12. Kahve soğutucusu 9

(Osmanlı ve Karma Sanat Eserleri

Müzayedesini, 2012: 39)

Fotoğraf 13. Kahve soğutucusu 10 (British Museum 2)

Ahşap kahve soğutucusunun (Fotoğraf 12) (Osmanlı ve Karma Sanat Eserleri Müzayedesini, 2012: 39) hazne içi sıcak kahve çekirdeklerini alacak şekilde oyulmuştur. Kare prizma şeklindeki eserin kapağı gövdeye ahşap bir parçayla tutturulmuştur. Kesik çatı şeklindeki kapak iki yana kaydırılarak açılmaktadır. Üstteki büyük kare alan küçük karelere ayrılmış, içleri yaprak benzeri oyulmuştur. Kapağın kenarları ve sapı eğik şerit kabartmalıdır. Dış gövdenin ortası çıkıntılıdır. İncelenen eserlerdeki gibi soğuyan kahveyi başka bir kapa aktarmak için kullanılan oluğun bulunmaması kahve soğutucusunun kahve kutusu olarak da kullanılmış olabileceği düşüncesini güçlendirmektedir.

Ürdün’de üretilmiş olan As1974,29.15 envanter numaralı ahşap kahve soğutacağı (Fotoğraf 13) 20. yüzyıla aittir (British Museum 2). Üç ayaklı ve uzun saplı eserde kare gövde ile ucu açık üçgen oluk birleşiktir. Oluk üstünün açık olması, sap kısmının ucunun yere değerek eser gövdesini desteklemesi ve ayaklar incelenen eserlerden ayrılan özelliklerdir. Gövde, ayaklar ve sap kısmındaki geometrik süslemeler (çizgi, eşkenar dörtgen, üçgen, piramidal) kazıma ve kabartma tekniğindedir.

İncelenen eserlere ait değerlendirmeler ve açıklamalar çerçevesinde ahşap kahve soğutucuları, malzeme, şekil, yapım ve süsleme teknikleri ile bezemede kullanılan motiflere göre aşağıdaki şekilde gruplandırılabilir:

1.Malzeme: Ahşap

2.Biçim: Gövde formu: Dairesel, prizmatik, üstü açık, üstü kapaklı, üstü kulplu, ayaklı

Oluk formu: Uca doğru daralan piramidal, prizmatik, üstü açık, üstü kapalı

3. Yapım tekniği: Oyma

4. Süsleme tekniği: Oyma, kazıma, ajur, kakma

5. Motif: Geometrik, bitkisel, yazı

Sıcak kahve çekirdeklerini soğutmak için ahşap kullanımı, soğuyan çekirdeklerin kahve değirmenine aktarılması için oluğunun bulunması işlevsellikle ilgili iken geometrik ve bitkisel süslemelerle bezenmesi görseldir. Osmanlı’da gündelik kullanılan araç gereçlerde bu iki husus genellikle birlikte gözlenmektedir.

SONUÇ

Orta Asya’dan Anadolu’ya Türklere ait ahşap işleme sanatı, gelenek görenekler ve sosyal hayattaki değişimle birlikte sürekli bir gelişim içinde olmuştur. Habeşistan’da keşfedilen kahve çekirdeklerinden elde edilen içecek, Osmanlı toplum hayatına 16. yüzyılda girmiştir. Kahvehanelerin açılması, belli dönemlerde getirilen yasaklara rağmen tüketiminin zaman içinde artması sonucu kahveye ait maddi ve manevi kültür unsurları oluşmaya başlamış; başta Osmanlı sarayı olmak üzere Türk konaklarında ve evlerinde ritüelleşen hazırlık ve sunum aşamalarında kullanılan araç ve gereçler malzeme, biçim ve süslemelerinde çeşitlilik kazanmıştır.

Kahve soğutucuları, kahve tavalarında kavru lan kahve çekirdeklerinin soğutulması için kullanılan gereçlerdir. Genellikle ahşap, daire sel ve geniş gövdeleri soğumanın hızlı olmasına imkân sağlar. Ankara Etnografya Müzesinde teşhirdeki kahve kültürüne ait eserler arasındaki üç ahşap kahve soğutacağı oyma tekniğine sahiptir. Hazneleri geniş ve daire sel dir. Çekirdeklerin, hazneden başka bir kaba veya öğütölmek üzere kahve değirmenine boşaltılmasına yarayan dar ve uzun oluklarının üstü kapalıdır. Sapları küçük ve ortası delikli dir. Oluk ve hazne kenarının üstüne oyma ve kazıma

tekniklerinde yapılan süslemeler genellikle geometrik olup ahşap yüzeye bu motiflerin kazınması daha kolaydır. Bununla birlikte eserlerde çiçek motifleri de gözlenmektedir. Üçgen motifi üç eserde de ortak olan tek bezemedir.

Müzayede katalogları ve diğer müzelerdeki kahve soğutucuları incelendiğinde malzeme, biçim, yapım ve süsleme teknikleri açısından benzer ve farklı örnekler olduğu tespit edilmiştir. 19. yüzyıla ait İstanbul Büyükşehir Belediyesi Şehir Müzesi Koleksiyonu'ndaki ve Çukurcuma Müzayede Kültür ve Sanat Evi Müzayede Kataloğundaki eserlerdeki benzer biçim ve süsleme özellikleri, incelediğimiz örneklerin de bu yüzyıla ait olabileceği fikrini kuvvetlendirmektedir.

Eserlerde gözlenen kübik gövde, oluksuz hazne, üstü açık oluk, ayaklı gövde, seramik hamurundan malzeme, renkli çiçek ve çintemani motifleri kahve soğutucularındaki çeşitliliği gözler önüne sermektedir.

British Museum'daki biçimsel olarak farklı 20. yüzyıl Ortadoğu kültürüne ait eser, kahve çekirdeklerini aynı yöntemle soğutma işleminin farklı kültürlerde sonraki yüzyılda da devam ettiğinin göstergesidir. Aynı yüzyıla ait biçimsel olarak çok benzer seramik eserler ise kahve soğutucularında farklı malzeme ve motiflerin de uygulandığının kanıtıdır.

Mimariye bağlı ahşap sanatına ilişkin literatüre sunulmuş pek çok çalışma bulunmasına rağmen; geçmişten günümüze kültürümüzde önemli bir yere sahip olan kahvenin hazırlanması ve sunumunda kullanılan ahşap eserlere yönelik detaylı çalışma olmadığını belirtmek gerekir. Bu bağlamda konumuz dâhilinde sanat tarihi açısından değerlendirilen eserler için karşılaştırma, gruplandırma gibi sistematik inceleme yöntemlerinde zorluklarla karşılaşmakta ve yapılan çalışmalar ne yazık ki yüzeysel kalmaktadır. Bu nedenle, Türk kahve kültürüne ait sanat eserleri içerisinde önemli bir yere sahip olan, işlevselliklerinin yanı sıra bezemeleriyle de dikkat çeken kahve soğutucuları ile ilgili yapılacak yeni ve kapsamlı çalışmalara ihtiyaç duyulmaktadır.

KAYNAKÇA

- Abdülaziz Bey (2000). *Osmanlı Adet, Merasim ve Tabirleri*. Tarih Vakfı Yurt Yayınları 20, İstanbul.
- Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı (ASPB) (2013). *Aile Tarihinden Belgeler*. ed. Dursun Ayan. Aile Toplum Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Ankara.
- Ayverdi, S. (1964). *İbrahim Efendi Konağı*. İstanbul Fetih Cemiyeti İstanbul Enstitüsü Neşriyatı: 51, İstanbul.
- Akçay, E.T. (2014). *Antalya Müzesi Etnografya Bölümünde Bulunan Ahşap Eserlerin Süsleme Özellikleri*. Süleyman Demirel Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Isparta.
- Ankara Etnografya Müzesi Müdürlüğü. Fotoğraf 2, Fotoğraf 3, Fotoğraf 4.
- Aynur H. (1999). “2. Mahmut’un Kızı Saliha Sultan’ın Cehiz Defteri”. *Journal of Turkish Studies Türklük Bilgisi Araştırmaları (TUBA)*. vol. 23, Cambridge, s.65-85.
- Ayvazoğlu, B.(2011). *Kahveniz Nasıl Olsun? Türk Kahvesinin Kültür Tarihi*. Kapı Yayınları, İstanbul.
- Ağyar, N. (2007). *Kahramanmaraş Müzesi Etnografya Bölümünde Açıkta Bulunan Ahşap Eserlerin İncelenmesi*. Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Birincioğlu, G. (2011). “Sosyalleşme Sürecine Yön Veren Kahvehaneler ve Mimarileri”. *Tüm Zamanların Hatırına Sarayda Bir Fincan Kahve*. TBMM Milli Saraylar Yayınları, İstanbul.
- Bostan, İ. (2001). “Kahve”. *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 24, s. 202-205.
- Bozer R. (2006). *Ahşap Sanatı. Anadolu Selçuklular ve Beylikler Dönemi Uygarlığı Cilt 2*. T.C. Kültür Bakanlığı, Ankara, s. 533-541.
- Çetin, Ö. H. (2008). *Osmanlı İmparatorluk Dönemi Resim Sanatında Türk Giyim-Kuşamı (1600-1700)*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara.
- Çınar, O. (2011). *Ankara Etnografya Müzesinin Teşhirindeki Ahşap Eserler*. Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Kayseri.
- Çoruhlu, Y. (2007). *Erken Devir Türk Sanatı*, Kocabı Yayinevi, İstanbul.
- Demirli A. Ö., Öztürk N. (2011) “19. Yüzyıl Osmanlı Sarayında Kahve İkram Töreni”. *Tüm Zamanların Hatırına Sarayda Bir Fincan Kahve*. TBMM Milli Saraylar Yayınları, İstanbul.
- Gregoire H.D., Georgeon F., (1999). *Doğuda Kahve ve Kahvehaneler*. Çev. Meltem Atik, Esra Özdoğan. Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Heise, U. (2001). *Kahve ve Kahvehane*. Dost Kitabevi Yayınları, Ankara.
- Kayaoğlu, İ. G. (2004). “Kahve Sözlüğü”. *Ehlikeyfin Kitabı*. Haz. Fatih Tıgılı, Kitabevi Yayınları, İstanbul, s. 211-217.
- Koç Üniversitesi, Vehbi Koç Ankara Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi (Vekam). Fotoğraf 6, Fotoğraf 7.
- Koz, G.F. (2011). “Çekirdekten Fincana: Bir Yudum Kahve Kırk Yıllık Hatır”. *Tüm Zamanların Hatırına Sarayda Bir Fincan Kahve*. TBMM Milli Saraylar Yayınları, İstanbul.
- Kuzucu, K. (2011). “Kahvehaneden Kırathaneye Geçiş ve İlk Kırathaneler”. *Türk Kahvesi Kitabı*. ed. Emine Gürsoy Naskali, Kitabevi Yayınları, İstanbul, s. 161- 208.
- Metin, R. (2014). “Şeriyeye Sicillerine Göre 18. Yüzyılda Bursa Evleri Ve Kullanılan Eşyalar”. *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature And History Of Turkish Or Turkic* Volume 9/1 Winter, Ankara, s. 357-366.
- Nakiboğlu Yılmaz, M. (2011). “Kahvenin Avrupa Kültürüne Etkisi”. *Türk Kahvesi Kitabı*. ed. Emine Gürsoy Naskali, Kitabevi Yayınları, İstanbul, s. 589- 598.
- Özlu, Z. (2006). “18. Yüzyılın İkinci Yarısında Gaziantep Mutfağı”. *Millî Folklor*, Sayı 72, s. 118-128.
- Saz, L. (2000). *Şair Leyla (Saz) Hanım Anılar 19. Yüzyılda Saray Haremi*. Cumhuriyet Kitapları, İstanbul.

- Şehitoğlu, N. (2019). *Ankara Etnografya Müzesindeki Kahve Kültürüne Ait Eserler*. Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Taştan, Y. K. (2009). “*Sufi Şarabından Kapitalist Metaya Kahvenin Öyküsü*”. Akademik Bakış. Cilt 2, Sayı 4, s. 53-86.
- TBMM (2011). *Tüm Zamanların Hatırına Sarayda Bir Fincan Kahve*. TBMM Milli Saraylar Yayınları, İstanbul.
- Toros, T. (1998). *Kahvenin Öyküsü*. İletişim Yayıncılık, İstanbul.
- Tufan, Ö.(2011). “*Sultanların Topkapı Sarayındaki Kahve Fincanları*”. Tüm Zamanların Hatırına Sarayda Bir Fincan Kahve. TBMM Milli Saraylar Yayınları, İstanbul.
- Turan G., Turan, A. Z. (2011). “*Türk Kahvesini Çevreleyen Nesnelerin Tasarımı ve Sembolik Anlamları Üzerine Notlar*”. Tüm Zamanların Hatırına Sarayda Bir Fincan Kahve. TBMM Milli Saraylar Yayınları, İstanbul.
- Ünver, A.S. (1963). “*Türkiye’de Kahve ve Kahvehaneler*”. Türk Etnografya Dergisi. Sayı:5. Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, s. 77-79.
- Yerasimos, M. (2014). *Evliya Çelebi Seyahatnamesi’nde Yemek Kültürü-Yorumlar ve Sistematik Dizin*. Kitap Yayınevi, İstanbul.
- Yücel, E. (1989). “*Ahşap*”. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. Cilt: 2, s. 181-183. İnternet Kaynakları:
- British Museum 1: http://www.britishmuseum.org/research/collection_online/collection_object_details.aspx?objectId=3051196&partId=1&searchText=coffee+cup&page=4, (05.04.2017)
- British Museum 2: http://www.britishmuseum.org/research/collection_online/collection_object_details.aspx?objectId=3320107&partId=1&searchText=coffee+tray&page=1, (05.04.2017)
- Çukurcuma Müzayede Kültür ve Sanat Evi Müzayede Kataloğu (2014). İstanbul, s. 136: http://muzayedeevi.net/katalog/Cukurcuma_2014_Mart.pdf, (01.12.2016)
- Osmanlı ve Karma Sanat Eserleri Müzayedesini (2012). Rumeli Müzayede, İstanbul, s. 39, 42, 43. Web: www.rumelimumzayede.com/kataloglar/9-Haziran-2012-Muzayede-Katalogu.pdf, (01.12.2016)
- Pera Müzesi 1: <https://www.google.com/culturalinstitute/beta/asset/seyyar-kahveci/hAGrUldNzjtkmw>, (03.05.2017)
- Pera Müzesi 2: <https://blog.peramuzesi.org.tr/sergiler/pera-muzesi-kahve-molasi-sergisine-yeni-bir-eser-ekledik/>, (05.11.2018)
- Rumeli Mezat: <https://www.rumelimezat.com/p/lot-129-osmanli-donemi-yazili-ahsap-kahve-sogudani/>, (05.11.2018)

POPÜLER KÜLTÜRÜN İSİM BELİRLEMeye ETKİSİ***The Effects of Popular Culture On Name**Şengül YEGİN¹**ÖZET**

İnsanları içinde yaşadıkları toplumda diğer bireylerden ayıran en önemli özellikleri isimleridir. İlkel toplumlardan modern toplumlara kadar insanlar; çocuklarına, birbirlerine, hayvanlarına ve etraflarındaki nesnelere çeşitli unsurlardan etkile-nerek isim vermişlerdir. Günümüzde insanların çocuklarına isim verirken seçimlerine etki eden önemli bir unsur da popüler kültürdür. Popüler kültür, televizyon, internet gibi kitle iletişim araçlarının etkisiyle yaş, cinsiyet, eğitim, meslek ve sosyal sınıf farkı gözetmeksizin toplumun her kesimi üzerinde önemli bir güce sahiptir. Bu çalışmada kitle iletişim araçları vasıtasıyla evlerimize girip dönemlik meşhur olan popüler kültür ürünü futbolcu, siyasetçi, dizi-sinema filmi oyuncu isimleri ve canlandırılan karakter isimlerinin kişi adlarını belirlemede aile üzerindeki etkisi incelenmiştir. Çalışmada Türkiye İstatistik Kuru-mundan alınan 1950-2018 yılları arasında en çok kullanımda olan kadın, erkek isimleri ve ilk 100 isim içindeki sıralamaları incelenmiştir. Çalışma sonucunda; Türkiye’de 1960-1980 yıl-ları arasında siyasi ve sosyal olayların, 1980-2000 yılları ar-asında spor ve sanat dünyasının, 2000-2018 yılları arasında ise dizi-film karakterlerinin ailelerin isim belirlemede oldukça etkili olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: İsim Verme, Popüler Kültür, Toplumsal Etkileşim, Kitle İletişim Araçları, Modern Toplum

ABSTRACT

The most important features that distinguish people from others in the society in which they live are their names. From primitive societies to modern societies, people gave the names to their children, their animals, each other and the objects around them. Today, an important factor influencing people’s choices when naming their children is popular culture. Popular culture has an important influence on every segment of the society regardless of age, gender, education, profession and social class with the influence of mass media such as television and internet. In this study, the effect on the family in determining the person names of the names of popular culture products like football players, politicians, actors and actresses and the animated characters who entering our houses through mass media was made the subject of the sociological examination. In the study, the most com-monly used names of woman and men from Turkey Statistical Institute and between 1950-2018 and their rankings in the first 100 names were examined. As a result of the study, in Turkey, it was determined that political and social events between 1960-1980, sports and art word between 1980-2000 and series-film characters between 2000-2018 were very effective on the fami-lies about indentifying the names.

Keywords: Naming, Popular Culture, Social Interaction, Mass Media, Modern Society.

*Bu çalışma 3-5 Mayıs 2018 tarihleri arasında “Uluslararası Kültür ve Bilim Kongresi’nde” sunulan bildirinin revize edilmiş hâlidir. **YEGİN, Şengül (2020). “Popüler Kültürün İsim Belirlemeye Etkisi”, Akademi Sosyal Bilimler Dergisi, C. 7, S. 19, s. 110-126 Makale Geliş Tarihi: 15 Haziran 2019 Kabul Tarihi: 10 Eylül 2019

GİRİŞ

Türkiye’de gelenek ve görenekler, dini ve tarihi olgular, yaşanan coğrafik bölge isim tercihinin büyük ölçüde etkilemektedir. Büyükbaba ve büyükanne gibi aile büyüklerinin adları, dini ve tarihi şahsiyetlerin adları, inanılan dinin önemli ayları ya da bayram günleri çocuklara isim olarak verilmektedir. Bunun yanı sıra kitle iletişim araçlarıyla yaygınlaşan popüler kültür de XX. yüzyılım ortalarından itibaren isim tercihlerine etki etmeye başlamıştır.

Günümüzde eğlence ve tüketim endüstrisinin yaygınlaştırdığı popüler kültür halkın tercih ve yönelimlerini belirlemektedir (Çelik, 2006: 51). Bir tüketim ürününün çoğunluk tarafından benimsenmesi, yararlılığından çok medyada yer alan reklamı, imajı ve sloganlarının sürekli olarak tekrarlanması ile bağlantılıdır (Öğüt, 2008: 13). Dolayısıyla daha önceleri popüler olanı halk belirlerken kitle iletişim araçlarıyla güç kazanan medya sektörü popüler olanı belirlemeye başlamıştır (Gündüz, 2015: 281).

Günlük yaşamdan politikaya, sanattan siyasete, spordan ekonomiye birçok konuda yaptığı etkilerle toplumsal yaşamın önemli aktörlerinden biri haline gelen televizyon (TV), boş zamanlarımızı değerlendirme biçimimizden, düşünme, hissetme biçimine, aile içi ve toplumsal ilişkilerimizin şekline kadar, bütün yaşantı biçimlerimizi kapsayacak şekilde hayatımızda oldukça etkili olmaktadır (Karacoşkun, 2015: 227). Türk televizyonlarında yayınlanan diziler ve yarışmalar toplumu saatlerce ekrana bağlamakta, hatta bunun ötesine geçip kişilerin hayatında gözlemlenebilir etkiler bırakmaktadır. Öyle ki yayınlanan filmlerin etkisiyle dizi kahramanlarının ölümü üzerine yas tutan, arkalarından mevlit okutan (Batıgün ve Sunal, 2017: 53), dizilerde anlatılan tarihi kahramanların mezarlarını ziyaret eden (Bilis, 2013: 35-38), izlediği diziden etkilenerek ölmüş tarihi şahıslara dava açan seyirci profiline rastlanmaktadır (<http://www.milliyet.com.tr/gundem/kanuni-ye-dava-zamanasiminda-1846466>, 27.28.2019). Sonuç olarak televizyonlar özellikle de diziler, bireylerin dünyasına hızla nüfuz edebilen, insanların algılamalarını değiştirebilen ve yönlendirebilen bir güce sahiptir.

Popüler olan şey bir tüketim nesnesi olabileceği gibi kitle iletişim araçlarıyla tanınır hale gelen ünlü bir kişi de olabilir (Gündüz, 2015: 281). Bu doğrultuda çalışmamızda popüler kültürün isim belirlemedeki etkisinin araştırılması amaçlanmıştır. Çalışmamızda Türkiye’de siyasetçi, futbolcu, sanatçı, sinema ve dizi filmlerdeki karakter isimlerinin daha önceki kullanım sıklığı ile tanındıktan sonraki popülerliğinin istatistik durumu incelenmiştir.

1.1.İsim Belirleme Yöntemleri Üzerine Yapılan Akademik Çalışmalar

Kişilere verilen isimler; tarih, kültür, coğrafya, edebiyat, dil, dilbilim, halkbilim, etnografya, sosyoloji, psikoloji gibi birçok alanla yakından ilgisi ve ilişkisi olan bir alandır.

İsim belirleme üzerine şimdiye kadar yapılan çalışmalar genellikle isim verme geleneği çerçevesinde, isimlerin verilme nedenleri, anlamları, verilme zaman ve tarzları, isim verme ritüelleri üzerinde yoğunlaşmıştır. Ancak isimlerin sosyolojik, psikolojik, tarihsel yönleri üzerine ayrıntılı çalışma yapılmamıştır. Bu konuda en kapsamlı çalışma Dursun Zengin’in (2014), “Türk Toplumunda Adlar ve Soyadları: Sosyo-Kültürel ve Dilbilimsel Bir Yaklaşım” (Ankara), adlı eseridir. Ayrıca Celalettin Çelik’in (2006), “Kültürel Sembol Sistemi Olarak isimler: İsim Sosyolojisine Giriş” ve Betül Yalçınkaya’nın (2015) “Almanca ve Türkçe Ad Verme Gelenekleri” makaleleri de bu konuda yapılmış önemli çalışmalardır. Bizim yaptığımız çalışmaya yakın bir çalışma ise Aynur Köse’nin, (2014), “Değişimin Gölgesindeki Gelenek: Popüler Diziler ve Farklılaşan Ad Verme Kültürü” isimli makalesidir. Ancak Köse, bu çalışmada sadece 2002-2013 yılları arasında isimlerde yaşanan değişimi TV Dizilerinin etkisini dikkate alarak incelemiştir. Bizim çalışmamızda ise gelenekler ve

isimlerin yaygın olan verilmiş nedenlerinden ziyade ülkemizde yaşanan siyasi-sosyal olayların, spor ve sanat dünyası ünlülerinin, dizi film karakterlerinin isim vermeye etkisi araştırılmıştır.

2. Yöntem

Bu çalışmada popüler kültürün topluma etkisinin isimler üzerinden incelenmesi amaçlanmıştır. Türkiye’de dönemlik tanınır olan siyasetçilerin, futbolcuların, sanatçıların ve canlandırdıkları karakterlerin isim belirlemeye etkisi Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) verileri dikkate alınarak incelenmiştir (http://www.tuik.gov.tr/VeriBilgi.do?alt_id=1059, 22.05.2019). Buna göre 1950-2018 yılları arasında ilk 100 isim sıralamasında en çok tercih edilen kadın ve erkek isimleri incelenmiştir. Bunlardan dikkat çeken toplam 59 isim beş başlık altında değerlendirilerek sonuçları metin ve tablo olarak sıralanmıştır.

2.1. Analiz Yöntemi

Çalışma, Microsoft Excel programından yararlanılarak tablolaştırılmıştır. Oluşturulan Excel sayfasında incelenen ismin listeye girdiği yükselme veya düşüş yaşadığı yıllar ve ilk yüz içinde sıralamada yer aldığı sayı verilmiştir. Ayrıca ismin ait olduğu popüler kişiyle ve popüler olduğu durumla ilgili kısa bilgi verilmiştir. Çalışmada, isimler sıralamasına etki eden siyasetçi, sporcu ve sanatçıların yanı sıra dizi ve sinema filmlerinde canlandırılan karakter isimlerinin de olumlu ve olumsuz etkileri incelenmiştir.

3. Bulgular

3.1. Siyasal Yaşamın İsim Belirlemeye Etkisi

TÜİK verilerine göre geçmiş dönemlerde Türk siyasal hayatına yön vermiş Adnan Menderes, Nihat Erim, Bülent Ecevit, Kenan Evren, Mesut Yılmaz, Tansu Çiller gibi siyasetçilerin isimleri aktif oldukları dönemlerde tercih edilmiştir. Türk halkı adı geçen isimleri ya yaşanan trajik olaylar (1960 ve 1980 Darbeleri gibi) sonucu ya da ismin değişik olmasından kaynaklı (moda olarak görülmesi gibi) tercih etmiştir (Tablo 1).

Adnan: 1950-1960 yılları arasında Türkiye’de başbakanlık yapan Adnan Menderes, 27 Mayıs 1960 Darbesi ile görevden alınmış ve idam edilmiştir (<http://www.demokratparti.org.tr/Default.aspx?islem=galeridetay&modul=5&id=7> 15.05.2019). TÜİK verilerine göre 1960 Darbesinin sonuçları Türkiye’de isim tercihlerini etkilemiştir. 1960 yılına kadar ilk 100 isim sıralamasında yer almayan Adnan ismi 1960 yılında 31. sıradan listeye girmiştir.

Bülent: Türk siyasal hayatına yön veren isimlerinden olan Bülent Ecevit, 1972’de CHP genel başkanı olmuş, 1978-1979 yılları arasında ve daha sonraki yıllarda başbakanlık yapmıştır (<https://www.dsp.org.tr/dsp/tarihce/>, 21.06.2019). TÜİK verilerine göre Bülent Ecevit’in siyasette aktif olduğu yıllarda isminin öne çıktığı görülmektedir.

Kenan/Evren: Genelkurmay Başkanı Kenan Evren, 12 Eylül 1980 Darbesi’yle Türkiye’nin idaresini ele geçirmiş ve 1982-1989 yılları arasında ülkenin 7. cumhurbaşkanı olarak görev yapmıştır (https://www.tccb.gov.tr/cumhurbaskanlarimiz/kenan_evren/, 8.06.2019). En çok tercih edilen isimler sıralamasında Kenan adına önceki yıllarda da rastlanmaktadır. Ancak 1980 Darbesi’yle birlikte tercih edilme oranında büyük bir artış olduğu görülmüştür. Ayrıca daha önceki yıllarda ilk yüz sıralamasında görülmeyen Evren ismi de yalnızca 1981 yılında en çok tercih edilen isimler sıralamasına girmiştir.

ansu: Tansu Çiller, Türkiye’de 1993-1996 yılları arasında başbakanlık yapmış ilk kadın başbakanıdır (https://www.basbakanlik.gov.tr/Forms/_Global/_Government/pg_CabinetHistory).

aspx, 15.11.2016). Önceki yıllarda Tansu adına en çok tercih edilen isimler sıralamasında rastlanmazken başbakanlık yaptığı dönemde Tansu adı Türk toplumu tarafından kız çocuklarına en çok verilen isimler listesine girmiştir.

Hayrunisa / Sare: TÜİK verilerine göre tercih edilen isimler üzerinde sadece Türk siyasi hayatında yer alan politikacıların değil eşlerinin de etkisi olmuştur. Abdullah Gül, 2007 yılında 11. cumhurbaşkanı seçilmiştir (<https://www.tccb.gov.tr/cumhurbaskanlarimiz>, 8.11.2016). Bu dönemde Gül'ün eşi Hayrunisa Gül'ün de tanınır hale gelmesiyle daha önce tercih edilen isimler sıralamasında hiç olmayan Hayrunisa adı 2007 yılında 56. sırada kendine yer bulmuştur. Yine 2014 yılında başbakan olan Ahmet Davutoğlu'nun eşi Sare Davutoğlu tanınmış ve önceki yıllarda listede olmayan Sare ismi 2015 yılında 69. sıradan listeye girmiştir (https://www.basbakanlik.gov.tr/Forms/_Global/_Government/pg_CabinetHistory.aspx, 15.11.2016).

Tablo 1. Siyasal yaşamın etkisiyle popüler olan isimlerin ilk 100'deki sıralaması

YILLAR	İSİMLER						
	ADNAN	BÜLENT	EVREN	KENAN	TANSU	HAYRUNİSA	SARE
1950	-	-	-	-	-	-	-
1960	31	97	-	50	-	-	-
1970	56	35	-	43	-	-	-
1980	-	54	-	26	-	-	-
1981	-	74	79	17	-	-	-
1982	-	87	-	20	-	-	-
1983	-	89	-	21	-	-	-
1984	95	-	-	-	-	-	-
1985-1990	-	-	-	46-97	93	-	-
1993	-	-	-	-	98	-	-
1994	-	-	-	-	-	-	-
2000-2006	-	-	-	-	-	-	-
2007	-	-	-	-	-	56	-
2008	-	-	-	-	-	53	-
2009	-	-	-	-	-	53	-
2010	-	-	-	-	-	55	-
2011	-	-	-	-	-	47	-
2012	-	-	-	-	-	50	-
2013	-	-	-	-	-	57	-
2014	-	-	-	-	-	81	-
2015	-	-	-	-	-	86	69
2018	-	-	-	-	-	-	74
SIYASETTE ETKİN OLDUKLARI DÖNEM	ADNAN MENDERES (1950-1960)	BÜLENT ECEVİT (1978-1979)	KENAN EVREN (1980-1989)		TANSU ÇİLLER (1993-1996)	HAYRUNİSA GÜL (2007-2014)	SARE DAVUTOĞLU (2014-2015)

(http://www.tuik.gov.tr/VeriBilgi.do?alt_id=1059, 22.05.2019)

3.2. Sosyal ve Küresel Olayların İsim Belirlemeye Etkisi

Ülkemizde ve yakın çevremizde yaşanan sosyal ve küresel durumların yansıması yine isim belirlemede tercihlerimizi etkilemiştir (Tablo 2).

Barış: Türkiye'de en çok tercih edilen isimler istatistiğinde Barış ismine 1950-1980 yılları arasında hiç rastlanmaz. Ancak 1978-1980 yılları arasında Türkiye'de yaşanan siyasi çatışmalar ve devamında gelen 80 Darbesi'nin (Devran ve Özcan, 2016: 7-20) toplum üzerinde yarattığı kırılmayla 1980'den itibaren Barış ismi en çok tercih edilen isimler içerisine 47. sıradan girmiştir. Ayrıca Barış isminin tercihinde I. ve II. Körfez Savaşlarının yaşandığı 1991 ve 2003 yıllarında

da (Ulutaş, 2016: 1-234) önceki yıllara oranla kayda değer artış olduğu görülmektedir.

Savaş: Türkiye’de en çok tercih edilen isimler istatistiğinde Savaş ismine 1950-2018 yılları arasında yalnızca 1987 ve 1991 yıllarında rastlanmaktadır. Türkiye 1987’de Yunanistan’la Kıta Sahanlığı sorunu nedeniyle savaşın eşiğine gelmiş (Önder, 2008: 72), 1991 yılında da I. Körfez Savaşı yaşanmıştır (Ulutaş, 2016: 1-234). TV ve gazete haberlerinin toplum üzerinde oluşturduğu etki aileleri çocuklarına isim belirlemede yönlendirici olmuş ve bu senelerde Savaş ismi en çok tercih edilen isimler sıralamasına 99. ve 67. sıradan girmiştir.

Aysel: 1980’li yıllarda Bulgaristan’daki Türklerin tabii tutulduğu uygulamalar küçük Aysel’in hikayesi olarak 1987 yılında TRT tarafından “ Yeniden Doğmak” adlı dizi ile gündeme alınmıştır (<http://www.trt.net.tr/kurumsal/KilometreTaslari.aspx?yil=1987>, 8.11.2016). Küçük bir kızın ailesinden koparılmasını anlatan dizi Türk kamuoyunda büyük bir etki bırakmış ve dönemin Başbakanı Turgut Özal’ın çabasıyla Aysel, Türkiye’ye getirilip ailesine kavuşturulmuştur (Yılmaz, 2008: 89). Aile ile küçük kızın kavuşma anlarının ekranlarda yayınlanması ile tanınırlığı artan Aysel adı o sene doğan kız çocuklarının önemli bir kısmına verilmiştir.

Ömer Halis: Ülkemizde 2016 yılının 15 Temmuzunda yaşanan kalkışmanın önlenmesinde etkili olan en önemli isimlerden biri Ömer Halisdemir’dir. 2016 TÜİK verilerine göre Ömer Halis ismi daha önceki yıllarda listede olmamasına rağmen sadece altı ay içinde en çok tercih edilen 100 erkek isim sıralamasında 55. sıradan listeye girmiş ve devam eden yıllarda giderek artan bir tercihle listede yer almıştır.

Tablo 2. Sosyal ve küresel olayların etkisiyle popüler olan isimlerin ilk 100’deki sıralaması

YILLAR	İSİMLER			
	BARIŞ	SAVAŞ	AYSEL	ÖMER HALİS
1950-1960	-	-	31	-
1960-1970	-	-	8	-
1980	47	-	28	-
1981	53	-	33	-
1982	62	-	40	-
1983	64	-	43	-
1984	64	-	43	-
1985	61	-	47	-
1986	56	-	46	-
1987	53	100	40	-
1988	55	-	22	-
1989	58	-	33	-
1990	50	-	41	-
1991	21	67	55	-
2000	38	-	-	-
2001	36	-	-	-
2002	30	-	-	-
2003	23	-	-	-
2004-2007	35-47	-	-	-
2008-2009	43-44	-	-	-
2016	72	-	-	55
2018	71	-	-	36
SOSYAL VE KÜRESEL OLAY	1980 DARBESİ/KÖRFEZ SAVAŞLARI (1991-2003)	KÖRFEZ SAVAŞLARI (1991-2003)	BULGARİSTAN ZORUNLU GÖÇ (1989)	15 TEMMUZ 2016 DARBE GİRİŞİMİ

(http://www.tuik.gov.tr/VeriBilgi.do?alt_id=1059, 22.05.2019)

3.3. Futbolcuların İsim Belirlemeye Etkisi

Sporun bir dalı olan futbolun yaygınlaşp tüm dünyada sosyal bir olgu olarak gelişmesinde kitle iletişim araçlarının büyük rolü olmuştur (Özdağ, Duman ve Fişekçioğlu, 2011: 13). Türkiye’de televizyonun artan oranda toplumsal hayatta girmesi ile popülerlik kazanan futbol, zaman zaman kişilerin hayatında önemli sosyal, siyasal ve ekonomik sorunların önüne geçebilmekte, sahadaki başarılarından pay alma ve tatmin olma duygusu yaşatabilmektedir (Şentürk, 2007: 37). Mal ve hizmetlerin pazarlanmasında etkili olan futbol sosyal yaşantılara da etki etmektedir (Özdağ vd., 2011: 18). Öyle ki Türk futbolunda öne çıkan Şenol, Turgay, Selçuk, Ertuğrul, Feyyaz, Arda, Emre, Rıdvan gibi isimlerin aktif oldukları yıllarda isim tercihlerine etki ettikleri TÜİK verilerinden anlaşılmaktadır (http://www.tuik.gov.tr/VeriBilgi.do?alt_id=1059, 22.05.2019) (Tablo 3).

Şenol: Şenol Güneş, 1972-1987 yılları arasında Trabzonspor’da kalecilik yapan futbolcudur. Türkiye’de 1979’da yılın en iyi sporcusu seçilerek adını duyurmuştur. (<https://www.trabzonspor.org.tr/tr/arsiv/eski-kadrolar?s=1972-73> (27.04.2019)). Kalecinin, aktif olduğu dönemde Türkiye’de en çok tercih edilen isimler listesini etkilediği ve önceki dönemlerde listede olmayan Şenol isminin bu dönemde listeye girdiyi görülmektedir.

Selçuk: Selçuk Yula, Fenerbahçe’de uzun yıllar top koşturan futbolcudur. En popüler olduğu yıllar 1979-1986 yılları arasındadır. (<https://www.fenerbahce.org/haberler/arsiv/gule-gule-kaptan> 30.01.2019). TÜİK istatistiklerine göre önceki yıllarda en çok tercih edilenler arasında Selçuk adı yoktur. Ancak futbolcunun aktif olduğu 80’li yıllarda bu durum değişmiş ve Selçuk ismi listeye girmiştir.

Rıdvan: Rıdvan Dilmen, 1987-1995 yılları arasında Fenerbahçe’de oynayan futbolcudur (<http://www.fenerbahce.org/futbola/kategori.asp?ContentCategoryID=46>, 27.12.2016). Önceki yıllarda en çok tercih edilen isimler arasında görülmeyen Rıdvan ismi futbolcunun aktif olduğu dönemde listede kendine yer bulmuştur.

Aykut: Aykut Kocaman, 1988 yılında Fenerbahçe’ye transfer olmuş ve birçok kez gol kralı olmuş bir futbolcudur (<http://www.fenerbahce.org/futbola /kategori.asp?ContentCategoryID=46>, 27.12.2016). 1988 yılına kadar Türkiye’de en çok tercih edilen ilk 100 isim arasında hiç olmayan Aykut ismi, Kocaman’ın Fenerbahçe’ye transfer olduğu 1988 yılında 85. sıradan listeye girmiştir.

Tablo 3. Futbolcuların etkisiyle popüler olan isimlerin ilk 100’deki sıralaması

YILLAR	İSİMLER			
	ŞENOL	SELÇUK	RİDVAN	AYKUT
1950-1960	-	-	-	-
1970	74	-	-	-
1980	84	67	-	-
1981	93	58	-	-
1982	-	43	-	-
1983	-	25	-	-
1984	-	32	-	-
1985	-	32	-	-
1986	-	45	-	-
1987	-	54	-	-
1988	-	62	67	85
1989	-	71	22	34
1990	-	97	25	43
1991	-	-	31	62
1992	-	-	40	50
1993	-	-	51	49
1994	-	-	62	71
1995	-	-	70	78
2000-2018	-	-	-	-
AKTİF OLDUKLARI DÖNEM	ŞENOL GÜNEŞ (1972-1987)	SELÇUK YULA (1979-1986)	RİDVAN DİLMEN (1987-1995)	AYKUT KOCAMAN (1988-1996)

(http://www.tuik.gov.tr/VeriBilgi.do?alt_id=1059, 22.05.2019)

3.4. Sinema ve Ses Sanatçılarının İsim Belirlemeye Etkisi

Sinema ve ses sanatçılarımızın toplum üzerindeki etkilerini isimler konusunda da görmek mümkündür (Tablo 4).

Türkan: 1960 yılında sinema ile tanışan Türkan Şoray, sinema oyuncusu, senarist ve yönetmendir (Çankaya, 2013: 12). Türkan ismi 1950’li yıllarda Türkiye’de en çok kullanılan 100 isim arasında 40. sırada iken sinema aracılığıyla Türkan Şoray’ın tanınması bu durumun değişmesine sebep olmuştur. 1960 yılında Türkan ismi 29. sıraya yükselmiştir.

Emrah: Küçük yaşta sanat dünyasına giren şarkıcı ve söz yazarı Küçük Emrah (Erdoğan), 1985 yılında “Gülom” albümü ile adını duyurmuştur (Aktaş ve Tayfundağı, 2017: 133-152). 1984 yılında Türkiye’de en çok kullanılan 100 isim arasında 31. sırada olan Emrah ismi Küçük Emrah etkisiyle 1985 yılında 15. sıraya kadar yükselmiştir.

Ceylan: Türk Halk Müziği ve Arabesk Müzik sanatçısı olan Küçük Ceylan (Avcı), 1986’da “Seni Sevmeyen Ölsün” adlı albümüyle müzik piyasasına girmiştir (Aktaş ve Tayfundağı, 2017: 133-152). Önceleri Türkiye’de en çok kullanılan isimler sıralamasında yer almayan Ceylan ismi, Küçük Ceylan’ın adını duyurduğu 1987 yılında 82. sıradan listeye girmiştir.

Tayfun: Tayfun Duygulu 90’lı yılların başında “Hadi Yine İyisin” adlı şarkısıyla pop müzik alanında yeni bir dönemin öncüsü olmuştur (http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/GununYayinlari/vuRqowj2N4rBx0Ee7Y9LTQ_x3D_x3D_, 24.08.2019). Türkiye’de en çok tercih edilen isimler sıralamasında daha önce olmayan Tayfun ismi yalnızca Şarkıcı Tayfun’un müzik piyasasında etkili olduğu yıllarda listeye girmiş ve sanatçının etkisini yitirmesiyle de sıralamadan çıkmıştır.

Beren: Dizi ve sinema oyuncusu olan Beren Saat'in, 2008 yılında yayınlanan "Aşk-ı Memnu" dizisinde canlandırdığı Bihter karakteri insanlar üzerinde olumsuz etki bıraktığı için Türkiye'de kullanılan isimler üzerinde herhangi bir etki yapmamıştır (Öztürk ve Atik, 2016: 76). Ancak oyuncunun kendi adı toplum tarafından tercih edilmiş ve Beren ismi en çok kullanılan isimler sıralamasında 2008 yılına kadar hiç yokken 2009 yılında 69. sıradan listeye girmiştir.

Tablo 4. Sinema ve ses sanatçılarının etkisiyle popüler olan isimlerin ilk 100'deki sıralaması

YILLAR	İSİMLER				
	TÜRKAN	EMRAH	CEYLAN	TAYFUN	BEREN
1950	40	-	-	-	-
1960-1970	29-25	-	-	-	-
1980	66	82	-	-	-
1981-1982	68-75	69-60	-	-	-
1983-1984	89-86	56-31	-	-	-
1985	93	15	-	-	-
1986	98	6	-	-	-
1987	-	6	82	-	-
1988	-	6	70	-	-
1989	-	12	71	-	-
1990	-	17	55	64	-
1991	-	20	60	71	-
1992	-	20	51	89	-
1993	-	18	46	57	-
1994	-	18	40	94	-
1995	-	29	39	-	-
2000-2008	-	-	81	-	-
2009-2010	-	-	-	-	69-63
2011-2012	-	-	-	-	44-34
2013-2014	-	-	-	-	26-21
2015-2018	-	-	-	-	20-46
AKTİF OLDUKLARI DÖNEM	TÜRKAY ŞORAY (1960-1985)	KÜÇÜK EMRAH (1985-1995)	KÜÇÜK CEYLAN (1986- 2000)	TAYFUN DUYGULU (1990-1995)	BEREN SAAT (2005-2018)

(http://www.tuik.gov.tr/VeriBilgi.do?alt_id=1059, 22.05.2019)

3.5. Televizyon Yapıtlarının İsim Belirlemeye Etkisi

2000'li yıllarla birlikte Türkiye'de medya, bir yandan kendi gücünü arttırırken diğer yandan da ekonomik, politik, sosyal ve kültürel alanlardaki kuşatıcı etkisiyle temel belirleyenlerden biri olmaya başlamıştır. Bu süreçte yerli yapım dizi filmler bir yandan ulusal televizyon kanallarında en fazla izlenen popüler programlara dönüşürken diğer yandan ülke dışına ihraç edilen yapımlar haline gelmiştir. Öyle ki bu dönemde Türkiye ABD'den sonra dışarıya dizi film satan ikinci ülke konumuna yükselmiştir (Öztürk ve Atik, 2016: 72-76). Türkiye'de yapılan reyting ölçümlerinde ve Radyo ve Televizyon Üst Kurulu (RÜTÜK) araştırmasında en çok izlenen programlar arasında dizi yapımları ile gerçeğin gösterisi (reality show) programları ilk sırada yer almaktadır (<https://www.rtuk.gov.tr/rtuk-kamuoyu-arastirmalari/3890/5232/televizyon-izleme-egilimleri-arastirmasi-3-2013.html>, 24.08.2019). Bu yüzden televizyonlarda yayınlanan dizilerdeki karakterlerin ve program yarışmacılarının isim tercihlerinde etkisi olmaktadır (Tablo 5 ve 6).

Anıl: 2012 kışında TV8'de yayınlanan "Survivor" yarışmasında Türkiye Anıl Tetik adını duymuştur (<https://www.acunn.com/survivor/yarismaci/anil-tetik>, 24.08.2019). Türkiye istatistiklerinde en çok tercih edilen 100 isim sıralamasında 2000'li yıllarda Anıl ismine hiç rastlanmazken yarışmanın yayınlandığı 2012 yılında yarışmanın etkisiyle Anıl ismi en çok tercih edilen isimler sıralamasına

girmiştir. Sonraki yıllarda Anıl Tetik'in ekrandan uzaklaşmasıyla Anıl isminin de en çok tercih edilen isimler sıralamasından çıktığı görülmektedir.

Asmin: “Aşk Bir Hayal” dizisi Eylül 2009’da ATV’de yayına girmiştir. Dizide yer alan Asmin karakteri Mardinli bir ağanın kızıdır (https://www.atv.com.tr/haberler/2010/09/11/ask_bir_hayal_bu_sezon_sinirlari_genisletiyor, 24.08.2019). Asmin ismi Türkiye’de en çok kullanılan 100 isim içerisinde 2009 yılına kadar hiç yokken 2010 yılında 20. sıradan listeye giriş yapmıştır.

Ayaz/Öykü: Gençlik dizisi olan “Kiraz Mevsimi” 2014’te FOX TV’de yayın hayatına başlamıştır (<https://www.fox.com.tr/Kiraz-Mevsimi/izle>, 24.08.2019). Dizi karakterlerinden olan Öykü ismi 2013 yılında Türkiye’de en çok kullanılan 100 isim arasında 90. sırada iken 2014 yılında 59. sıraya yükselmiştir. Aynı dizinin bir diğer karakteri olan Ayaz ismi ise 2013 yılında 58. sıradayken 2014 yılında 12. sıraya, 2015 yılında ise 7. sıraya yükselmiştir.

Aylin/Mete: “Öyle Bir Geçer Zaman Ki” dizisi Kanal D’de 2010 yılında yayınlanmaya başlamıştır (<https://www.kanald.com.tr/oylebirgecerzamanki>, 24.08.2019). Bu dizide yer alan Aylin ve Mete karakterleri isim tercihlerine etki etmiştir. Verilere göre Aylin ismi 2000- 2010 yılları arasında Türkiye’de en çok tercih edilen 100 isim içerisinde hiç yokken 2011 yılında 85. sıraya, daha önceki yıllarda sıralamaya giremeyen Mete ismi ise aynı yıl 93. sıraya yerleşmiştir.

Azad/Azat: Halfetili bir ailenin hayatının anlatıldığı “Azad” dizisi 2002 yılında Kanal D’de yayınlanmaya başlamıştır (<http://www.hurriyet.com.tr/gundem/azad-basliyor-38357242>, 25.08.2019). TÜİK verilerine göre 2003’ten önce ve sonra en çok kullanılan isimler sıralamasında hiç rastlanmayan Azad isminin hem Azat (87. sıra) hem de Azad (92. sıra) versiyonu 2003 yılında en çok tercih edilen isimler sıralamasına girmiştir.

Baran/Havin: “Haziran Gecesi” dizisi 2004 yılında Kanal D’de yayına girmiştir (<https://www.kanald.com.tr/hazirangecesi>, 25.08.2019). Dizide yer alan Havin ismi en çok tercih edilen isimler içerisinde 2004 yılına kadar hiç yokken 2005 yılında listeye 76. sıradan giriş yapmıştır. Haziran Gecesi dizisinin bir diğer karakteri olan Baran ismi ise 2004 yılında Türkiye’de en çok tercih edilen isimler arasında 36. sırada iken 2005 yılında 16. sıraya yükselmiştir.

Boran: Mardin’de çekilen “Sıla “ dizisi 2006 yılında ATV’de yayınlanmaya başlamıştır (<https://www.atv.com.tr/haberler/2018/11/30/ispanyada-sila-ruzgari>, 25.08.2019). Dizinin erkek karakteri olan Boran, isim tercihlerine etki etmiştir. Boran ismi öncesinde ve sonrasında en çok tercih edilen isimler arasında değilken yalnızca dizinin yayınlandığı 2007 yılında 78. sırada listede yer almıştır.

Caner/Tülin: Bugün birçok ekranda örneğini gördüğümüz evlilik programlarıyla Türk halkı 2000’li yılların ortalarında tanışmıştır (<https://www.tgrthaber.com.tr/haber/251130.html>, 25.08.2019). 2004 yılında Show TV’de yayınlanmaya başlanan “Biz Evleniyoruz” adlı yarışma programı Türk izleyicisinin daha önce tanık olmadığı bir durumdur (Belligüçük, 2004: 1-3). Biz Evleniyoruz programının ilk yarışmacıları olan Tülin ve Caner’in isimleri yayınlandığı dönemde en çok tercih edilen isimler sıralamasına girmiştir. 2003 yılında 77. sırada olan Caner ismi programın yayınlandığı 2004 yılında 18. sıraya yükselmiş, Tülin ismi ise öncesinde listede yer almazken aynı yıl 68. sıradan listeye girmiş ve sonraki yıllarda listeden çıkmıştır.

Ela: “Doktorlar” dizisi Show TV’de 2006 yılının sonlarında yayın hayatına başlamıştır. Eski bölümleri yıllarca ekranlarda yayınlanmış ve gençler arasında önemli oranda izleyici kitlesine ulaşmıştır (Göktepe, 2015: 634-636). Önceki yıllarda Türkiye’de en çok tercih edilen isimler içerisinde Ela ismi hiç yokken bu dizide canlandırılan Ela karakterinin etkisiyle 2007 yılında 45. sıradan listeye girmiştir.

Emir: Ocak 2011’de Show TV’de yayına giren “Adını Feriha Koydum” dizisi görsel sanatlarda sıkça rastladığımız zengin kız fakir oğlan olgusunu dram olarak Türk izleyicisine sunmuştur (Karadaş, 2013: 78). Emir ismi 2010 yılında en çok tercih edilen isimler içerisinde 28. sıradayken dizide canlandırılan Emir karakterinin etkisiyle 2011 ve 2012 yıllarında ilk 3’e yerleşmiştir.

Eray/Melih: Takvimler 2000’li yılların başını gösterirken Biz Evleniyoruz’da olduğu gibi daha önce benzeri görülmemiş bir yarışma olan “Biri Bizi Gözetliyor” adlı program Türk izleyicisinin hayatına girmiştir (Altunay, 2003: 133-142). Türkiye’yi “Eraycı” ve Melihçi” olarak ikiye bölen yarışmanın ilk birincisi Melih ve yine aynı yarışmada yarışan Eray’a büyük bir ilginin olduğu gözlenmektedir (Binark ve Kılıçbay, 2004: 80-86). En çok tercih edilen isimler sıralamasında bu isimlere daha önce rastlanmazken 2001 yılında 50. sıradan Melih, 41. sıradan da Eray isimlerinin listeye giridiği görülmektedir.

Ertuğrul/Gökçe/Hafsa: 2014 yılında TRT’de yayın hayatına başlayan “Diriliş Ertuğrul” dizisi en çok izlenenler arasında kendine yer bulmuştur (<http://www.reytingsonuculari.com/2016/6/mayis-ayi-aylik-reyting-sonuculari-h1693.html>, 26.08.2019), (Yalçın, 2016: 2337-2340). Tarihten ilham alınarak canlandırılan dizide Ertuğrul, Gökçe ve Hafsa karakterlerinin isim tercihlerine etki ettiği görülmektedir. 1950-2014 yılları arasında Türkiye’de en çok kullanılan erkek isimleri sıralamasında hemen hemen hiç rastlanmayan Ertuğrul ismi dizinin yayınlandığı 2015 yılında ilk 100 isim sıralamasında 43. sıraya yerleşmiş ve 2018’e kadar devam eden yıllarda giderek artan bir tercihle 16. sıraya kadar yükselmiştir. Gökçe ve Hafsa isimleri de en çok tercih edilen isimler sıralamasına sadece dizinin yayınlandığı dönemlerde girmiştir.

Feyza: 2012’de ATV’de yayına giren Huzur Sokağı adlı dizide canlandırılan Feyza karakterinin etkisiyle bu isim daha önce en çok kullanılan isimler sıralamasında hiç yokken 2013 yılında Türkiye’de en çok tercih edilen isimler içerisinde 48. sırada yer almıştır ([https://tr.wikipedia.org/wiki/Huzur_Soka%C4%9F%C4%B1_\(dizi\)](https://tr.wikipedia.org/wiki/Huzur_Soka%C4%9F%C4%B1_(dizi)), 26.08.2019).

Havva: “Yer Gök Aşk” 2010’da FOX TV’de yayına başlamış bir dizidir. Ürgüp’te çekilen ve Türk izleyicisinin dikkatini çeken dizide canlandırılan ana karakterlerden biri Havva’dır (Çakmak, Karadağ ve Solmaz, 2012: 105-118). TÜİK’in yayınladığı istatistiklere göre Havva ismi 1999-2011 yılları arasında tercih edilen isimler içerisinde ilk 100 arasına giremezken, dizinin yayında olduğu 2012 yılında 91. sıradan listeye girmiş ve dizinin bitmesiyle birlikte listeden çıkmıştır.

Mahir: ATV’de 2012-2015 yılları arasında yayınlanan “Karadayı” dizisindeki erkek karakterlerden biridir (<https://www.atv.com.tr/klasik-diziler/karadayi/kadro>, 26.08.2019) (Evlilioğlu, 2016). Türkiye’de 1950’den itibaren en çok tercih edilen isimler listesinde olmayan Mahir ismi dizinin yayınlandığı 2014 ve 2015 yıllarında ilk 100 içerisine 89. sıradan girmiştir.

Mira: Lüks yaşamı konu alan “Medcezir” dizisi 2013 yılında Star TV’de yayına girmiştir (Arslan, 2015: 42-49). Mira, dizide canlandırılan ana karakterlerden biridir. Mira ismi Türkiye’de en çok tercih edilen isimler içerisinde 2013 yılına kadar yokken 2013 yılında 91. sıradan listeye girmiştir. Dizinin devam ettiği 2014 yılında 19. sıraya kadar yükselmiş ve dizinin yayından kalkmasıyla birlikte 73. sıraya gerilemiştir.

Nazar: Bursa’da çekilen “Kınalı Kar” dizisi 2002’de Kanal D’de yayına girmiştir (<https://www.milliyetemlak.com/dergi/kinali-kar-dizisi-nerede-cekildi/>, 26.08.2019). Dizinin karakterlerinden Nazar ismi Türkiye’de en çok kullanılan 100 isim arasında 2003 yılına kadar hiç yokken, 2003 yılında 25. sırada listede yer bulmuş ve dizinin yayından kalkmasıyla birlikte de sıralamadan çıkmıştır.

Nefes: Çocuğuyla birlikte eşinden kaçıp Karadenizli Tahir'e sığınan Nefes'in hikayesinin anlatıldığı "Sen Anlat Karadeniz" dizisi Ocak 2018'de ATV'de yayına girmiştir (<https://www.atv.com.tr/diziler/sen-anlat-karadeniz/hakkinda>, 26.08.2019). TÜİK verilerine göre daha önce en çok tercih edilen isimler istatistiğinde hiç olmayan Nefes ismi dizinin yayınlanmaya başladığı 2018 yılında 37. sırada kendine yer bulmuştur.

Polat: 2003 yılında yayın hayatına başlayan uzun soluklu Türk dizisi "Kurtlar Vadisinin" ana karakteri Polat'tır (Işık, 2006: 227). Verilere göre 1950'den 2004 yılına kadar en çok tercih edilen isimler sırlamasında Polat ismine rastlanmazken sadece 2004 yılında 100. sırada listede yer almıştır.

Selim: Tarihten ilham alınarak senaryolaştırılan "Muhteşem Yüzyıl" 2011-2014 yılları arasında yayınlanmıştır (Bilis, 2013: 31-35). II. Selim karakteri 2013 yılında diziyeye dahil olmuştur. 1992-2013 yılları arasında en çok kullanılan isimler sırlamasında rastlanmayan Selim ismi 2013 yılında kendine yer bulmuştur.

Yamaç: İzleyiciye bir suç mahallesinin serüveninin anlatıldığı "Çukur" dizisi 2017 yılının sonlarına doğru Show TV'de yayınlanmaya başlamıştır (Üstündağ, 2019: 27-50). Dizide canlandırılan ana karakterlerden biri ismine sık rastlanmayan Yamaç'tır. En çok kullanımda olan isimler istatistiğinde daha önce yer almayan Yamaç isminin 2018 yılında 61. sıradan listeye girdiyi görülmektedir.

Zerda/Şahin: "Zerda" dizisi 2002'de ATV'de yayına girmiştir (<https://www.atv.com.tr/klasik-diziler/zerda/kadro>, 26.08.2019). Zerda, diziyeye adını veren kadın karakterdir. Zerda ismi Türkiye'de en çok tercih edilen 100 isim sırlamasında sadece dizinin yayınlandığı dönemde yer almış ve dizi yayından kalktıktan sonra sıralamadan çıkmıştır. Zerda dizisinin bir diğer karakteri de Şahin Ağa'dır. Şahin ismi de yine dizinin yayınlandığı dönemde en çok kullanılan erkek isimleri listesinde yer almış, dizinin yayından kalkmasıyla sıralamadan çıkmıştır.

Zilan: "Aşka Sürgün" 2005 yılında ATV'de yayına girmiş bir dizidir (Kervankıran ve Çuhadar, 2018: 50). Bu dizide canlandırılan Zilan karakteri de isim tercihlerini etkilemiştir. Zilan ismi 1950'den 2004 yılına kadar en çok tercih edilen isimler arasında yoktur. Dizinin yayınlandığı dönem listeye girip 37. sıraya kadar yükselen isim, dizinin bitmesiyle birlikte listeden çıkmıştır.

Tablo 5. Televizyon yapıtlarının etkisiyle popüler olan isimlerin ilk 100'deki sıralaması

YILLAR	İSİMLER											
	CANER	TULIN	AYAZ	OYKU	AYLIN	METR	ANIL	AZAD	AZAT	ERTUGRUL	GOKCE	HAFSA
1950-1960	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1960-1970	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1970-1980	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1980-1990	80-90	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1990-2000	90-100	-	-	-	100-92	-	80-97	-	-	-	-	-
2000	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
2001	91	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
2002	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
2003	77	-	-	-	-	-	-	91	87	-	-	-
2004	18	68	-	-	-	-	-	-	97	-	-	-
2005	47	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
2006	70	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
2007	92	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
2008	92	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
2009	97	-	94	-	-	-	-	-	-	-	-	-
2010	-	-	96	93	-	-	-	-	-	-	-	-
2011	-	-	-	-	82	94	-	-	-	-	-	-
2012	-	-	87	87	90	-	96	-	-	-	-	-
2013	-	-	58	90	-	-	-	-	-	-	-	-
2014	-	-	12	59	-	-	-	-	-	-	-	-
2015	-	-	7	27	-	-	-	-	-	43	72	-
2018	-	-	18	19	-	-	-	-	-	19	69	86
DİZİPROGRAM ADI VE YAYINLANDIĞI DÖNEM	BİZ EVLENİYORUZ (2004-2005)	KIRAZ MEVSİMİ (2014-2015)		OYLUK BİR GÜZER ZAMAN KI (2010-2011)		SÜRÜVÖR (2012-2013)		AZAD (2002-2003)		DIRİLİŞ ERTUGRUL (2014-2017)		

(Tablo 5'in devamı)

YILLAR	İSİMLER											
	MELİH	ERAY	BARAN	HAYİN	MİRA	FERYZA	MAHR	POLAT	ZİLİN	NEFES	NAZAR	MİLA
1950-1960	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1960-1970	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1970-1980	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1980-1990	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1990-2000	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
2000	-	-	79	-	-	-	-	-	-	-	-	-
2001	50	41	74	-	-	-	-	-	-	-	-	-
2002	54	48	73	-	-	-	-	-	-	-	-	-
2003	67	51	49	-	-	-	-	-	-	-	-	-
2004	71	61	36	-	-	-	-	100	-	-	24	-
2005	76	70	16	76	-	-	-	-	51	-	-	-
2006	74	78	25	94	-	-	-	-	37	-	-	-
2007	84	89	32	-	-	-	-	-	91	-	-	-
2008	97	99	30	-	-	-	-	-	-	-	-	-
2009	96	100	28	99	-	-	-	-	-	-	-	-
2010	90	99	31	96	-	-	-	-	-	-	-	-
2011	89	-	37	81	-	-	-	-	-	-	-	-
2012	97	-	42	86	-	-	-	-	-	-	-	-
2013	94	-	42	84	91	48	-	-	-	-	-	-
2014	-	-	35	44	19	-	89	-	-	-	-	-
2015	-	-	41	63	57	-	92	-	-	-	-	-
2018	-	-	63	-	73	-	-	-	-	37	-	83
DİZİPROGRAM ADI VE YAYINLANDIĞI DÖNEM	BİRİ BİZİ GÖZETLİYOR (2000-2001)		HAZİRAN GÜZERİ (2004-2005)		MEDCEZİR (2013-2014)	HUZUR SOKAĞI (2012-2013)	KARADAYI (2012-2015)	KURTLAR VADİSİ (2003-2004)	AŞKA SÜRÜGÜN (2005-2006)	SEN ANLAT KARADENİZ (OCAK 2018-2020)	KİNALI KAR (2002-2003)	UFAK TEFEK CİNAYETLERİ (2017-2018)

(Tablo 5'in devamı)

YILLAR	İSİMLER											
	GÜNEŞ	ASMIN	ELA	HAYVA	EMİR	ÇINAR	BORAN	SELİM	SERNA	YAMAÇ	ZERDA	ŞAHİN
1950-1960	-	-	-	13	-	-	-	-	-	-	-	-
1960-1970	-	-	-	21	-	-	-	81	-	-	-	91-68
1970-1980	-	-	-	36	-	-	-	81-79	-	-	-	-
1980-1990	-	-	-	36-39	-	-	-	79-91	-	-	-	90-70
1990-2000	-	-	-	59-98	-	-	-	91-92	-	-	-	89
2000	-	-	-	-	87	-	-	-	82-48	-	-	-
2001	-	-	-	-	46	-	-	-	50	-	-	96
2002	-	-	-	-	39	-	-	-	53	-	-	95
2003	-	-	-	-	45	-	-	-	57	-	86	69
2004	-	-	-	-	46	-	-	-	57	-	-	87
2005	-	-	-	-	42	-	-	-	56	-	-	-
2006	-	-	-	-	40	-	-	-	61	-	-	-
2007	-	-	45	-	38	-	78	-	72	-	-	-
2008	-	-	25	-	39	-	-	-	75	-	-	-
2009	-	-	20	-	40	-	-	-	95	-	-	-
2010	-	20	29	-	28	85	-	-	94	-	-	-
2011	-	34	11	-	4	15	-	-	99	-	-	-
2012	-	49	9	91	3	10	-	-	99	-	-	-
2013	-	65	11	-	6	12	-	91	-	-	-	-
2014	-	71	17	-	10	14	-	87	-	-	-	-
2015	80	66	22	-	13	15	-	51	-	-	-	-
2018	63	62	22	-	9	16	-	69	37	61	-	-
DİZİ/PROGRAM ADI VE YAYINLANDIĞI DÖNEM	GÜNEŞİN KIZLARI (2015-2016)	AŞK BİR HAYAL (2009-2010)	DOKTORLAR (2006-2007)	YER GÖK AŞK (2010-2012)	ADINA FERİHA KOYDUM (2011-2013)	LALE DEVRİ (2010-2014)	SILA (2006-2007)	MUHTEŞEM YÜZYIL (2011-2014)	ÇUKUR (2017-2018)	ZERDA (2002-2003)		

(http://www.tuik.gov.tr/VeriBilgi.do?alt_id=1059, 22.05.2019)

Şaban/Recep/Sinan: Türkiye’de TV ve Sinema etkisinin isim tercihlerinde olumlu etkisinin yanı sıra olumsuz yansımaları olmuş mudur? Çalışmamızda cevabını aradığımız sorulardan biri de budur. Bu duruma örnek isimlerden biri Türk sinema ve tiyatro oyuncusu olan Kemal Sunal, filmlerinde hayat bulan “Şaban” karakteridir (Sunal, 2012: 522-525). Saf, salak ve enayi olarak kurgulanan Şaban, kendimizi ondan üstün olarak görmemizi sağlayan avunma vesilesidir. Şaban, iyidir, komiktir ancak en çok gülmemize vesile olan “iyinin kazandığı mutlu sonlar” değil, “Şaban’ın” saflığı, sakarlığı ve salaklığıdır (Arık, 2002: 116-117). Bu yüzden isimler istatistiğine baktığımız zaman 70’li yıllara kadar en çok kullanılan isimler arasında ilk 50 içinde olan Şaban ismi “İnek Şaban” tiplemesinin etkisiyle kullanım sıklığında düşüş yaşamış ve devam eden süreçte sıralamadan çıkmıştır (https://www.memurlar.net/haber/188814/5-yilda-10-bin-kisi-ismini-degistirdi.html, 27.08.2019). Yine 2008 yılından itibaren Şahan Gökbağar’ın çekmeye başladığı “Recep İvedik” serisinde de aynı sonuç görülmektedir (Güneş ve Baylan, 2016: 348-352). “Recep” ismi daha önceki yıllarda Türkiye’de en çok kullanılan isimler listesinde üst sıralarda olmasına rağmen tiplemenin etkisiyle sonraki yıllarda ilk 100 sıralamasından çıkmıştır. 2004-

2006 yılları arasında ATV’de yayınlanan “Aliye” dizisinden kaynaklanan benzeri bir durum da dikkati çekmektedir. Bu dizide Halit Ergenç’in canlandığı “Sinan” karısını aldatan, karısına ve çocuklarına olumsuz davranışlar sergileyen bir karakterdir (http://www.tmc.com.tr/diziler.php?diziadi=Aliye, 27.08.2019). Buna göre önceki yıllarda ilk 100 isim sıralamasında oldukça iyi bir durumda olan “Sinan” isminin tercih edilme durumu dizinin yayınlanmasıyla birlikte etkisini kaybetmiş ve sıralamadan çıkmıştır.

Tablo 6. Televizyon yapıtlarının ilk 100'deki isim sıralamasına olumsuz etkisi

YILLAR	İSİMLER		
	ŞABAN	SİNAN	RECEP
1950	38	-	20
1960	25	-	11
1970	48	88	21
1978	-	50	27
1990	-	34	29
2000	-	53	49
2001	-	56	53
2002	-	65	55
2003	-	72	58
2004	-	82	59
2005	-	90	66
2006	-	92	73
2007	-	-	73
2008	-	-	88
2009	-	-	100
2010	-	-	-
2011	-	-	-
2012	-	-	-
2013	-	-	-
2014	-	-	-
2015	-	-	-
2018	-	-	-
DİZİ/PROGRAM ADI VE YAYNLANDIĞI DÖNEM	İNEK ŞABAN (1978)	ALİYE (2004-2006)	RECEP İVEDİK (2008)

(http://www.tuik.gov.tr/VeriBilgi.do?alt_id=1059, 22.05.2019)

SONUÇ

Bu çalışmada Türkiye’de 1960-2018 yılları arasında en çok tercih edilen isimlerden dikkat çeken 59 ismin popüler kültürden etkilenme durumu TÜİK’ten alınan veriler doğrultusunda incelenmiştir.

Türkiye’de 1960-2018 yılları arasında yaşanan siyasal, sanatsal, sosyal ve sportif ve olayların sonuçları dikkate alınarak veriler yorumlanmıştır. Bu doğrultuda yapılan çalışma sonucunda popüler kültürün etkisiyle; Türkiye’de 1960-1980 yılları arasında siyasi ve sosyal olayların, 1980-2000 yılları arasında futbolcuların ve sanatçıların, 2000-2018 yılları arasında ise ağırlıklı olarak dizi-film karakterlerinin ailelerin isim belirlemede etkili olduğu sonucuna varılmıştır.

Popüler karakterlerin veya popüler durumun etkisiyle isim tercihlerinde yaşanan değişimlerin olumlu ve olumsuz sonuçlar getirdiği görülmüştür. Örneğin bazı isimlerde artış yaşanırken popüler kişi veya durumun olumsuz etkisiyle bazı isimlerde de azalmalar olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca kişilerde, karakterlerde veya durumlarda dönemlik tanınırlığın etkisinin zayıflamasıyla birlikte isim tercihlerinde de azalmaların olduğu, ani yükselişle birlikte ani düşüşlerin de olduğu tespit edilmiştir. En çok kullanılan ilk 100 isim sıralaması dikkate alındığında Aziz Sancar, İlber Ortaylı gibi bilim adamlarının ise etkisinin olmadığı görülmektedir.

Çalışmamız popüler kültürün isimler üzerine etkisine dair yapılan sınırlı çalışmalardan biridir. Bu yüzden değerli olduğunu düşünmekteyiz. Bu araştırmanın boyutunun bir adım öteye taşınabilmesi için isimlerin sadece ilk 100 içerisindeki sırası değil, verildiği kişi sayısının -önceki ve listeye girdikten sonraki durumu- da bilinmesi daha kapsamlı ve açıklayıcı sonuçlar elde edilmesini sağlayacaktır. Ayrıca ulaşılan bu sonuçların sosyolojik ve psikolojik çalışmalarla desteklenmesi sonuçları yorumlamayı daha değerli hale gelecektir.

KAYNAKÇA

- Aktaş, G., Tayfundağ, T. (2017). *Popüler Bir Mekân Olarak 1980'lerde Türkiye'de Taverna*, Sosyoloji Konferansları, No: 55 (2017-1), ss. 133-152
- Altunay, A. (2003). *Biri Bizi Gözetliyor Programı Ve Elektronik Gözetim*, Kurgu Dergisi, S/20, ss. 133-141.
- Arık, B. (2002), "*Kemal Sunal, Levent Kurca ve Cem Yılmaz'ın Mizahına Teorik Bir Bakış*", İstanbul.
- Arslan, A. (2004). *Sosyolojik Bir Olgu olarak Televizyon*, Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi, 1 (1), ss. 1-17.
- Arslan, S. (2015). *Tüketim Toplumu Ve Televizyon Dizileri: Medcezir Dizisi İncelemesi*, İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Batgün, A., Sunal, A. (2017). *TV Dizilerinde Yer Alan Karakterlerle Kurulan Parasosyal Etkileşim: Evlilik Doyumu, Psikolojik Belirtiler ve Bazı Sosyo-demografik Değişkenler Açısından Değerlendirme*, Türk Psikoloji Dergisi, 32(79), ss. 52-62.
- Belligüçük, F. (2004). *Medyanın Aile Kurumu Açısından Eleştirel Okuması Biz Evleniyoruz Programı Örneği*, Aile ve Toplum Dergisi, Yıl: 6 Cilt: 2 Sayı: 7, ss. 91-96.
- Bilis, E. (2013). *Popüler Televizyon Dizilerinden Muhteşem Yüzyıl Dizisi Örneğinde Tarihin Yapısökümü*, İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi, II 45, ss. 19-38.
- Binark, M., Kılıçbay, B. (2004). *Türkiye'de Gerçek Televizyonu ve Telegörsel Kimlikler: Biri Bizi Gözetliyor Örneği*, İletişim Araştırmaları Dergisi, 2(1), ss. 71-90.
- Büyükokutan, A. (2014). *Bir Popüler Kültür Komisi: "Recep İvedik"*, Erciyes Üniv. 21. Asrın Penceresinden Medeniyet ve Kimlik Beynelxalg Sempozyum Materyalleri 26-28 Mayıs, ss. 68-79.
- Çakmak, V., Karadağ, Ş., Solmaz, B. (2012). *Popüler Kültür Bağlamında Filmlerin ve Televizyon Dizilerinin Destinasyon İmajına Etkileri: "Yer Gök Aşk" Dizisi Üzerine Bir İnceleme*, 1. Uluslararası Nevşehir Tarih ve Kültür Sempozyumu Bildirileri Nevşehir Üniversitesi Yayınları, ss. 105-118, Ankara.
- Çankaya, D. (2013). *Pazarlama İletişim Açısından İkonlaşan "Türkan Şoray" Ve Filmlerinin Afiş Çözümlemeleri*, The Turkish Online Journal of Design, Art and Communication - TOJDAC, Volume 3 Issue 1, ss. 12-23.
- Çelik, C. (2006). *Kültürel Sembol Sistemi Olarak isimler: İsim Sosyolojisine Giriş*, Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 6 (2), ss. 39-61.
- Devran, Y., Özcan, Ö. (2016). *1960'tan 2016'ya Askeri Darbe Ve Muhtıra Metinleri Anlamlar, Amaçlar, Niyetler Ve İdeolojiler*, İnif E- Dergi, Cilt 1, Sayı 2, ss 7-20.
- Evlilioğlu, E. (2016). *Televizyon Dizilerinde Suç ve Cezanın Temsili: Karadayı Dizisi*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisan Tezi, İstanbul.
- Gündüz, Y. (2015). *Popüler Kültürün Görsel Sanatlar Dersine Yansımaları*, Uluslararası Türk Eğitim Bilimleri Dergisi, ss. 278-293.
- Güneş, S., Baylan, Y. (2016). *Değişen Toplumsal Yapının Film İçeriklerine Yansıması: Kibar Feyzo ve Recep İvedik Filmlerinin Greimas'ın Eyleyenler Örnekçesine Göre Çözümlemesi*, Global Media Journal TR Edition, 6 (12) Bahar, ss. 332-354.
- Işık, N. (2006). *Milliyetçilik, Popüler Kültür ve "Kurtlar Vadisi"* Doğu-Batı Düşünce Dergisi Yıl: 9 / Sayı: 38, ss. 227-247.
- Kara, T. (2011). *Görsel Medyanın Aile Bireyleri Üzerindeki Etkisi Üzerine Bir Araştırma*, (Yayınlanmamış TÜİK Uzmanlık Tezi), Manisa.
- Karacoşkun, M.D. (2015). *Bireysel ve Toplumsal Çözümde Televizyon Faktörü Üzerine Düşünceler*, Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 6 (1), ss. 227-233.
- Karadağ, N. (2013). *Televizyon Dizilerinde Gücün Temsili*, Gümüşhane Üniv İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi, Cilt 2/sayı2 Eylül, ss. 67-90.
- Kavalcı, Ö. (2015). *Lise Çağındaki Gençlerin Televizyon İzleme Alışkanlıkları ve Bunun Günlük Dile Yansıması*, Route Educational and Social Science Journal Volume 2(2), ss. 630-639.

- Kervankıran, İ., Çuhadar, M. (2018). *Mardin’de Çekilen Dizi ve Filmlere Dönük Yerel Halkın Algısı*, Türk Turizm Araştırmaları Dergisi Cilt.2, Sayı.1, ss. 44-59.
- Köse, A. (2014). *Değişimin Gölgesindeki Gelenek: Popüler Diziler ve Farklılaşan Ad Verme Kültürü*, Milli Folklor Dergisi, 26 (101), ss. 291-306.
- Önder, A. (2008). *Türk Yunan İlişkileri (Kıta Sahaneliği Meselesi)*, Edirne Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Edirne.
- Özdağ, S., Duman, S., Fişekçioğlu, B. (2011). *Popüler Kültür: Futbol Mu “Putbol” mu?* Türkiye Kickboks Federasyonu Spor Bilimleri Dergisi, Volume: 4, Sayı:1, Ocak, ss. 11-22.
- Öztürk, M., Atik, A. (2016). *Ulusal Pazardan Küresel Pazarlara Uzanan Süreçte Türk Dizilerinin Gelişimi*, Maltepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi, 3(2), güz/fall, ss. 66-82
- Sunal, G. (2012). *Kemal Sunal Güldürülerinde Karakterlerin Temsili*, İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Yıl: 11 Sayı: 21 Bahar / 1, ss. 519-526.
- Şentürk, Ü. (2007). *Popüler Bir Kültür Örneği Olarak Futbol*, C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi Mayıs, Cilt : 31 No:1, ss. 25-41.
- Ulutaş, A. (2006) *I. Ve II. Körfez Savaşı’nın Türkiye’ye Etkileri*, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri Ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir.
- Üstündağ, A. (2019). *Gençlerin Model Aldıkları Televizyon Karakterleri*, Akademik İncelemeler Dergisi, 14/1, ss. 27-50.
- Yalçın, M. (2016). *Popüler Kültür Ürünü Olarak Türk Televizyon Dizilerinde Etnografik İletişim Kodlarının Kullanımı: Diriliş “Ertuğrul” Dizisi Örneği*, İnsan Ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi Cilt: 5, Sayı: 7, ss. 2332-2341.
- Yalçinkaya, B. (2015). *Almanca ve Türkçe Ad Verme Gelenekleri*, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, 55 (1), ss. 363-379.
- Yılmaz, R. (2008). *“Jivkov Döneminde Bulgaristan Türkleri Ve Türkiye’ye Göç Olayı (Türk Basımına Göre)”*, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Zengin, D. (2014). *Türk Toplumunda Adlar ve Soyadları: Sosyo-Kültürel ve Dilbilimsel Bir Yaklaşım*, Kurmay Yayınları, Ankara.
- <https://www.rtuk.gov.tr/rtuk-kamuoyu-arastirmalari/3890/5232/televizyon-izleme-egilimleri-arastirmasi-3-2013.html>, (24.08.2019).
- https://www.basbakanlik.gov.tr/Forms/_Global/_Government/pg_CabinetHistory.aspx, (15.11.2016).
- <http://www.milliyet.com.tr/gundem/kanuni-ye-dava-zamanasiminda-1846466>, (27.28.2019).
- http://www.tuik.gov.tr/VeriBilgi.do?alt_id=1059, (22.05.2019).
- <http://www.demokratparti.org.tr/Default.aspx?islem=galeridetay&modul=5&id=7> (15.05.2019).
- <https://www.dsp.org.tr/dsp/tarihce/>, (21.06.2019).
- https://www.tccb.gov.tr/cumhurbaskanlarimiz/kenan_evren/, (8.06.2019).
- https://www.basbakanlik.gov.tr/Forms/_Global/_Government/pg_CabinetHistory.aspx, (15.11.2016).
- <https://www.tccb.gov.tr/cumhurbaskanlarimiz>, (8.11.2016)
- <http://www.trt.net.tr/kurumsal/KilometreTaslari.aspx?yil=1987>, (8.11.2016).
- <https://www.trabzonspor.org.tr/tr/arsiv/eski-kadrolar?s=1972-73>, (27.04.2019).
- <https://www.fenerbahce.org/haberler/arsiv/gule-gule-kaptan>, (30.01.2019).
- <http://www.fenerbahce.org/futbola/kategori.asp?ContentCategoryID=46>, (27.12.2016).
- <http://www.fenerbahce.org/futbola/kategori.asp?ContentCategoryID=46>, (27.12.2016).

- <https://www.acunn.com/survivor/yarismaci/anil-tetik>, (24.08.2019).
- https://www.atv.com.tr/haberler/2010/09/11/ask_bir_hayal_bu_sezon_sinirlari_genisletiyor, (24.08.2019).
- <https://www.fox.com.tr/Kiraz-Mevsimi/izle>, (24.08.2019). <https://www.kanald.com.tr/oylebirgecerzamanki>, (24.08.2019). <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/azad-basliyor-38357242>, (25.08.2019).
- <https://www.kanald.com.tr/hazirangecesi>, (25.08.2019).
- <https://www.atv.com.tr/haberler/2018/11/30/ispanyada-sila-ruzgari>, (25.08.2019).
- <https://www.tgrthaber.com.tr/haber/251130.html>, (25.08.2019).
- <http://www.reytingsonuclari.com/2016/6/mayis-ayi-aylik-reyting-sonuclari-h1693.html>, (26.08.2019).
- [https://tr.wikipedia.org/wiki/Huzur_Soka%C4%9F%C4%B1_\(dizi\)](https://tr.wikipedia.org/wiki/Huzur_Soka%C4%9F%C4%B1_(dizi)), (26.08.2019).
- <https://www.atv.com.tr/klasik-diziler/karadayi/kadro>, (26.08.2019)
- <https://www.milliyetmlak.com/dergi/kinali-kar-dizisi-nerede-cekildi/>, (26.08.2019).
- <https://www.atv.com.tr/diziler/sen-anlat-karadeniz/hakkinda>, (26.08.2019). <https://www.atv.com.tr/klasik-diziler/zerda/kadro>, (26.08.2019). <https://www.memurlar.net/haber/188814/5-yilda-10-bin-kisi-ismini-degistirdi.html>, (27.08.2019). <http://www.tmc.com.tr/diziler.php?diziadi=Aliye>, (27.08.2019).
- http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/GununYayinlari/vuRqowj2N4rBx0Ee7Y9LTQ_x3D__x3D_, (24.08.2019).